

EAMONN BUTLER
**ÖZGÜR
TOPLUMUN
TEMELLERİ**

LiBeRtE

2.
baskı

Özgür Toplumun Temelleri

Foundations of a Free Society

Eamonn Butler

Çeviren: **Hakan Şahin**

ISBN 13: 978-605-9823-09-8

Liberte Yayınları® / 195

2. Baskı: Eylül 2016; 1. Baskı: Haziran 2016

© 2016, Liberte Yayınları®

© 2013, The Institute of Economic Affairs®

Bu kitap ilk olarak İngilizce'de *The Institute of Economic Affairs* tarafından *Foundations of a Free Society* adıyla basılmıştır. Bu eserin müellifi olarak yazarın hakları mahfuzdur.

First published in English by *The Institute of Economic Affairs* under the title *Foundations of a Free Society*. The author has asserted his right to be identified as the author of this work.

Yayın Editörü: **Hasan Yücel Başdemir**

Sayfa Düzeni: **Emre Turku**

Tashih: **Ahmet Bilal Arpa**

Kapak Tasarımı: **Uluslararası Piri Reis Ajansı**

Baskı: **Tarcan Matbaası**

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayingrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Eamonn Butler

Eamonn Butler, önde gelen siyasal düşünce kuruluşlarından Adam Smith Enstitüsü'nün müdürüdür. İktisat, felsefe ve psikoloji alanında lisans dereceleri olan yazar 1978'te St. Andrew Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. 70'li yıllarda, Adam Smith Enstitüsü'nün kuruluş çalışmaları için İngiltere'ye dönmeyen önce ABD Temsilciler Meclisi'nde görev almış, Michigan Hillsdale Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermiştir. 2012 yılında Edinburgh İşletme Okulu'ndan onursal edebiyat doktorası ile ödüllendirilmiştir. Şu an Mont Pelerin Topluluğu'nun kâtibidir.

Eamonn, öncü iktisatçılardan Milton Friedman, F. A. Hayek ve Ludwig von Mises hakkında eserler kaleme almıştır. Kendisi Avusturya İktisat Okulu'nun önde gelenlerindendir. IEA yayınları kapsamında Adam Smith, Ludwig von Mises ve Kamu Tercihi Kuramı hakkında temel eserler yazmıştır. *Forty Centuries of Wage and Price Controls* (Ücret ve Fiyat Kontrolünün Kırk Asırlık Tarihi) ve IQ üzerine bir dizi eserin eş yazarlığını yapmıştır. Yakın zamanda kaleme aldığı *The Best Book on the Market*, *The Rotten State of Britain* and *the Alternative Manifesto* adlı çalışmaları kayda değer bir ilgi görmüştür. Butler, yazılı ve kitlesel medya organlarına da sürekli katkı sağlamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Takdim	11
Özet	15
Giriş	17
Bu Kitabın Amacı	17
Kitabın Planı	18
Özgürlüğün Ahlâkî ve İktisadî Faydaları	21
Özgür Bir Toplum	21
Özgürlüğün Ahlâkî Boyutu	26
Özgürlüğün İktisadî Boyutu	34
Özgür Bir Toplumun Kurumları	49
Devletsiz Toplum	49
Devlet Neden Sınırlı Olmak Zorundadır	52
Devleti Sınırlamanın Yolları	65
Kuralları Belirlemek	71
Eşitlik ve Eşitsizlik	75
Özgür Bir Toplumda Eşitlik	75
Eşitlik Türleri	76
Sonuç Eşitliği	84
Eşitlik ve Adalet	90
Eşitlikçiliğin Diğer Zararları	94
Serbest Girişim ve Ticaret	99
Serbest-Piyasa Ekonomisi	99

Nasıl Zengin Olunur.....	103
Piyasalar Nasıl İşler.....	110
Uluslararası Ticaret.....	117

Mülkiyet ve Adalet **123**

Özel Mülkiyet.....	123
Adaletin Kuralları.....	129
Hukukun Üstünlüğü.....	136
İnsan Hakları.....	142

Doğal Toplum **147**

Emirlerin Olmadığı Bir Düzen.....	147
Hoşgörü.....	151
Diğergâmlık Meselesi.....	163

Özelleştirme ve Küreselleşme **169**

Göç ve Teknoloji.....	169
Özgür Bir Toplum Yetiştirmek.....	170
Uygulamada Mülkiyet Hakları.....	172
Devletsiz İnsanî Hizmetler.....	181
Küreselleşme ve Ticaret.....	189
Barışın Önemi.....	193

Sözün Özü **197**

Özgürlüğün Savunusu.....	197
Sınırlı Devlet.....	198
Daha Fazla Eşitlik.....	198
Serbest Piyasa.....	199
Adalet ve Hukukun Üstünlüğü.....	200
Doğal Toplum.....	201
Özgürlüğün Dünyası.....	201

Kaynakça **203**

ÖNSÖZ

SİYASÎ VE İKTİSADÎ KRİZLER GENELLİKLE ÖZGÜRLÜKLERE zarar vermektedir. Büyük Buhran esnasında önemli ülkeler gümrük vergilerini artırarak dış ticareti kısıtlamışlardır. Çok düşünülmeden verilen bu tepki jeopolitik gerilimi artırmış ve iktisadî zorluğun daha da tırmanmasına neden olmuştur. Radikal sosyalist rejimlerin ortaya çıkması, dünyanın yarısında sivil, politik ve iktisadî özgürlüklerin totaliter baskı altında ezilmesine yol açmıştır.

Yakın zamanda yaşanan 11 Eylül olaylarına karşı ABD'nin tepkisi, özgürlükler uğruna güvenliği öne alan politikaları yürürlüğe sokmak olmuştur. Benzer olarak 2008 yılında ortaya çıkan ve yine ABD topraklarında filizlenen küresel finansal krizi; denetleme, düzenleme ve korumaya yönelik politikalar takip etmiştir. Atlas okyanusunun her iki yanında yer alan devletler, serbest piyasanın yaratıcı yıkım ilkesine güvenmek yerine, vergi gelirlerinin muazzam bir bölümünü batan şirketleri kurtarmaya harcamışlardır.

Özgürlüklere yönelik tehdit artmaktadır. Çeyrek asır önce dünya, Sovyetler Birliği'nin "glasnost" politikasını benimsemekte ve Berlin duvarının yıkılmasını kutlamaktaydı. Fakat şimdi yeni problemler, Avrupa'da neo-ulusalcılık ve Orta Doğu'da radikalleşme hareketleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eğer dikkate alınmazsa her iki eğilim de özgürlükleri kısıtlayacaktır. Avrupa'da ulusalcılığa ve hatta faşizme geri dönüşler, görece siyasî özgürlüğün ve işleyen bir demokrasinin bulunmasına rağmen kendine yer bulabilmektedir. Orta Doğu'da

ise din merkezli radikalleşme, piyasa ve demokrasi problemlerinden dolayı daha az şaşırtıcı olmaktadır.

Tüm bu sorunlara rağmen, 21. yüzyılın bireyleri bir önceki yüzyılın bireyelerine göre pek çok yönden daha özgür şartlar altında bulunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan devrim niteliğinde gelişmeler bütün engelleri ortadan kaldırmıştır. Örneğin Çin’de, tanınmış yazar ve toplum eleştirmeni Li Cheng-peng’in Sina Weibo adlı blog sitesinin altı milyona yakın takipçisi bulunmaktadır. Arap baharı sırasında sosyal medya, yaygın siyasi ve toplumsal süreçlerin gerçekleşmesinde yardımcı rol oynamıştır. Eğer bilgi güç ise, bilgi teknolojisi bireyi güçlendirmiştir. Coğrafi engeller yerinde dursa da giderek etkisizleşmektedir.

Bu bağlamda, Eamonn Butler’ın incelemesi oldukça zamanlıdır. *Özgür Toplumun Temelleri*, özgürlük alanında yazılmış öncü eserler ailesine yapılmış değerli bir katkıdır. Butler’ın eşine az rastlanır becerisi, karmaşık ve etkileyici fikirleri hayli sade bir dil ile ifade edebilmesinde yatmaktadır. Ayrıca o, eleştirmenlerin ve karşıt görüş sahiplerinin iddialarını başarılı bir şekilde çürütmekte, gerçek hayattan örneklerle öne sürdüğü fikirleri örnekletmekte ve teorik iddialarını desteklemektedir.

Bu sebeplerden dolayı bu uzmanlık eseri niteliğindeki kitap, özgür bir toplumun temel ilkelerini anlamak isteyenler için muhteşem bir giriş mahiyetindedir. Özellikle bu ilkelerin yaygın olarak bilinmediği toplumlarda yayılması için çalışanlar ve geleneksel özgürlüklerin tehdit altında olduğu ülkelerde özgürlüğü korumaya çalışanlar için yardımcı olacaktır.

Ali Salman

Kurucu ve Murahhas Üye
Policy Research Institute of Market Economy (PRIME)

İslamabat, Pakistan

Eylül 2013

TAKDİM

ÖZGÜR TOPLUMUN TEMELLERİ, İNGİLİZ İKTİSATÇI Eamonn Butler'ın ustalık dönemi eserlerinden biridir. Yazar bu eserinde özgürlük, insan hakları, mülkiyet, adalet, eşitlik ve bunlar gibi siyaset biliminin kadim meselelerinin üzerinde döndüğü temel kavramları oldukça veciz bir üslup ile ele alarak yediden yetmişe herkesin anlayabileceği bir dille izah etmektedir.

Klasik liberal çizginin modern temsilcilerinden olan Butler, bu eserinde öncelikle özgürlüğün ahlâkî ve iktisadî temellerini ortaya koyarak birey ve toplum için özgürlüğün önemini vurgular. Özgür bir toplumun sahip olması gereken kurumları ele alan yazar; eşitlik, eşitsizlik ve eşitlikçilik kavramlarını, pratik yansımaları üzerinden değerlendirerek özgür bir toplumun nasıl eşitlikçi olmadan daha eşit olabileceğini açıklar. Serbest piyasaların ve özel girişimin özgür bir toplum için taşıdığı önemi vurguladıktan sonra özel mülkiyet ve adalet kavramlarını akılda kalıcı örneklerle okuyucuya sunmaktadır.

Güven, hoşgörü ve gönüllülük esaslarına dayanan bir toplumun basit birkaç temel ilkeyi koruyarak nasıl özgür ve müreffeh olabileceğini, yaşanmış örnekler üzerinden gözler önüne seren yazar, kamu otoritesinin meşru sınırlarını da belirgin bir şekilde çizmektedir.

Tüm bu ilkeleri ve kurumları açıklarken yazar, sosyal devletçi bakış açısının öne sürdüğü iddiaları da ele almakta ve ce-

vaplandırmaktadır. Modern devletlerin yaygın olarak üstlenmiş ve tekelleştirmiş olduğu eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi kamusal hizmetlerin sivil girişimler üzerinden yürütülmesi halinde nasıl gelişmeler olacağını yine yaşanmış örneklerle ele alan yazar, okuyucusunu devlet ve fonksiyonları üzerinde derinden düşünmeye sevk etmektedir.

Siyaset biliminin temel kavramlarını güçlü bir şekilde ele alan, özgür ve müreffeh bir toplumun oluşmasında bireyin ihtiyaç duyduğu düşünce pratiklerini akılda kalıcı örnekler eşliğinde okuyucusuna sunan temel bir başvuru metni niteliğindeki bu eseri, tercüme etmem için bana veren saygıdeğer hocam Atilla Yayla'ya teşekkür ederim. Ayrıca son okumada bana yardımcı olan arkadaşım Derya Yoldaş'a ve baskı işini üstlenen Liberte Yayınları'nın değerli çalışanlarına da teşekkür ederim.

Başta siyaset bilimi ve iktisat öğrencileri olmak üzere her genç arkadaşımın kitaplığında mutlaka bulunması gerektiğine inandığım bu temel eseri Türkçe dilinde siz değerli okurların ilgisine sunabilmiş olmaktan dolayı mutluluk duyuyor ve sizi Eamonn Butler ile baş başa bırakıyorum.

Hakan Şahin
Kadıköy, 2016

TEŞEKKÜR

Özgür Toplumun İlkeleri (*Principles for a Free Society*) adlı eserinden pek çok fikrini ödünç almama izin veren Nigel Ashford'a özel olarak teşekkür ederim. Ayrıca eserlerinden yararlandığım diğer yazarlara da teşekkür ederim: “*The Morals of Markets*” için H. B. Acton, “*On Liberty*” için J. S. Mill, “*Freedom 101*” için Madsen Pirie, “*A Beginner’s Guide to Liberty*” için Richard Wellings, “*Why Freedom Works*” için Ernest Benn ve “*The Morality of Capitalism*” için Tom Palmer.

ÖZET

- Özgürlük refah yaratır. İnsandaki kabiliyetleri, keşif ve yenilik becerisini açığa çıkararak servetin yoktan yaratılmasını sağlar. Özgürlüğü benimseyen toplumlar zenginleşir, benimsemeyenler ise yoksul kalırlar.
- Özgür bir toplumda insanlar, daha az özgür olan toplumlardaki elit zümrelerin yaptığı gibi başkalarını istismar ederek zengin olmazlar. Zira başkalarını yoksullaştırarak zengin olamazlar. Ancak başkalarına istedikleri şeyleri sağlayarak ve insanların yaşam kalitesini artırarak zengin olabilirler.
- Özgür toplumların ekonomik canlılığından en çok istifade edenler yoksullardır. Özgür toplumlar ekonomik açıdan özgür olmayan toplumlara kıyasla daha eşittirler. En özgür toplumlarda yaşayan yoksul insanlar, birkaç yıl öncesine kadar hayal dahi edemedikleri lükslerden, özgür olmayan toplumlarda ancak yöneten elitlerin yararlanabildiği lükslerden yararlanırlar.
- Dış ticaret, girişimcilere yeni pazarlara ulaşma imkânı vererek son yirmi yıl içerisinde bir milyardan fazla insanı sefaletten kurtarmıştır. Özgürlük, gerçekten insanlık tarihinin en yararlı ve en verimli güçlerinden biridir.
- Devletlerin, zenginliği ve gelirleri eşitlemeye yönelik girişimleri ters bir etki yaratmaktadır. Çok çalışmayı ve yatırımı özendiren unsurları yok ederek, toplumun tamamının üret-

kenliğini canlandıracak sermayeyi oluşturma konusunda müteşebbislerin cesaretini kırmaktadır.

- Özgür bir toplum doğal bir toplumdur. Bireylerin çalışması ile gelişir ve barışçıl işbirliğini destekleyen kurallar ile tamamlanır. Siyasî otorite tarafından yukarıdan aşağı dayatılarak oluşturulamaz.
- Devletin özgür bir toplumda çok sınırlı bir rolü vardır. Devlet, adaleti tesis ve temin ederek vatandaşların zarara uğramasını önlemek için vardır. Devlet, suni bir eşitliği dayatamaz ve sadece bazı insanlar onaylamıyor diye belli faaliyetleri yasaklayamaz. Yöneticiler şahsî menfaat elde etmek ve yakınlarını kayırmak için vatandaşları istismar edemez ve güçlerini kişisel düşmanlarına karşı kullanamazlar.
- Özgür bir toplumda devlet hukuk kurallarına tabidir. Kanunlar önünde herkes eşittir. Her davada usule uygun bir yargı süreci olmalıdır. Mahkemeler adil olmalı ve yargısız uzun süreli tutuklama olmamalıdır. Suç işlediği iddia edilen insanlar, suçlu oldukları ispatlanana kadar masum kabul edilmelidir. Bireyler, aynı suçtan defalarca dava açılarak tacize uğratılmamalıdır.
- Diğerlerinin fikirlerine ve yaşam tarzına müsamaha göstermek toplumun yararınadır. Gerçek her zaman çok açık değildir. Çoğu zaman fikirlerin çatışması ile ortaya çıkar. Sansürcülerin, her zaman yanlış fikirleri bastıracağından emin olunamaz. Yanlışlıkla uzun vadede topluma yarar sağlayacak fikir ve faaliyetleri de bastırabilirler.
- İletişim teknolojileri otoriter devletlerin faaliyetlerini dünyanın geri kalanından gizlemelerini zorlaştırmaktadır. Bunun bir sonucu olarak her geçen gün daha çok ülke ticaret ve turizm kapılarını açmakta, yeni fikirlerin yayılması hız kazanmaktadır. Pek çok insan sosyal ve iktisadî özgürlüğün faydalarını görmekte ve bu faydaları daha çok talep etmektedir.

GİRİŞ

Bu Kitabın Amacı

Bu kitap özgür bir toplumu tanımlayan ilkelerin ana hatlarını çizmektedir. Buna ihtiyaç duyulmasının sebebi, gerçek anlamda bireysel, toplumsal ve siyasal özgürlüğün çok nadir bulunması, kendilerini özgür olarak gören ülkelerde bile bu durumun böyle olmasıdır. Muhakkak ki özgür ülkeler ile özgürlükten yoksun olan ülkeler arasında pek çok fark vardır. Ancak bununla beraber her ülkede insanların sosyal ve iktisadi hayatları, siyasiler ve kamu görevlileri tarafından az veya çok kısıtlanmakta ve kontrol altına alınmaktadır. Bu kısıtlama ve kontrol mekanizmaları o kadar uzun zamandır var olmaktadır ve günlük hayatımızı o kadar çok yönden sınırlandırmaktadırlar ki artık kültürümüzün bir parçası haline gelmişlerdir. İnsanlar bunu hayatın doğal ve kaçınılmaz bir parçası olarak görmektedir.

Sonuç, dünya nüfusunun büyük bir bölümünün, her ne kadar özgür bir toplumda yaşıyor olduğuna inansa da; gerçek özgürlüğün ne anlama geldiğini hayal edememesi, özgür bir

toplumun neye benzeyeceğini ve nasıl işe yarayacağını anlamakta zorlanması olmaktadır.

Yine de pek çok insan özgürlük talep etmektedir. İnsanlar sayısız izinler almak zorunda kalmadan ticaret yapabilmeyi istemektedirler. Evler, tarlalar ve işyerlerinin sahipliğinde siyasiler tarafından her an kovulma ve batırılma riskiyle karşılaşmadan tamamen güvende olmayı istemektedirler. Kendi aileleri için neyin iyi olduğuna, kamu görevlilerinin dayatmasından çok kendileri karar vermeyi istemektedirler. Polise veya bürokratlara kendilerini rahat bırakması için rüşvet vermek zorunda kalmadan yaşamlarına devam etmeyi istemektedirler.

İşte bu yüzden sosyal ve iktisadî özgürlüğün temel ilkelelerini belirlemek büyük önem arz etmektedir. Özgürlüğün ne olduğu ve nasıl işlediği hakkında ortaya konacak berrak bir vizyon, insanların gerçek anlamda özgür bir toplum inşa edebilmelerinin temelidir.

Kitabın Planı

Kitabın ikinci bölümü sadece özgür bir topluma sahip olmanın *iktisadî* yararlarını değil, özgürlüğün *ahlâkî* çerçevesini de açıklamaktadır. Özgür bir ekonomi ve özgür bir toplum ciddi değerlere dayanır. Bu değerler diğer ahlak sistemlerini zorlayıcı değerler değil, bilakis onları destekleyici, güçlendirici ve geliştirici değerlerdir. Özgürlük herkes içindir.

Üçüncü bölüm, özgür bir toplumun, güçlü yöneticilerin herkese neyi nasıl yapacağını söylemesine gerek kalmadan nasıl insanların ihtiyaçlarını sorunsuz ve etkili bir şekilde karşılayabileceğini açıklamaktadır. Gerçekten, devletin kapsam ve güç bakımından neden *sınırlı* olması gerektiğini açıklamakta,

özgür bir toplumun neye benzeyeceğini ve nasıl işleyeceğini gözler önüne sermektedir.

Dördüncü bölüm, *özgürlük* ve *eşitlik* arasındaki aşıkâr gerilimi tartışmaktadır. Daha fazla özgürlüğün, önemli her konuda daha fazla eşitlik üreteceğini iddia etmektedir. Fakat bir topluma sonuç eşitliği dayatma girişimlerinin özgürlüğün ilkelerini temelden sarsacağını ve uzun vadeli zararlara sebep olacağını iddia etmektedir.

Beşinci bölüm, piyasaların, devlet kontrolünden özgür kılındıkları zaman nasıl refah yarattıklarını ve refahı yaydıklarını izah ederek özgür bir toplumun ekonomik çerçevesini resmetmektedir. Bu bölüm bu sürecin düzgün şekilde işlemesi için takip ettiğimiz kuralları ve beşerî işbirliğini teşvik etmede serbest ticaretin hayatî önemini açıklamaktadır.

Altıncı bölüm *mülkiyetin* ve *adaletin* ilkelerini ele almaktadır. Baskı ve suistimal minimize edilecekse özgür bir toplumun kanunlarının nasıl, sıradan vatandaşlara olduğu kadar iktidardaki insanlara da uygulanarak genel olması gerektiğini izah etmektedir. Ayrıca özgür bir toplumun temel insan haklarına nasıl saygı göstereceğini açıklamaktadır.

Yedinci bölüm özgür bir toplumun iktidardakiler tarafından komuta edilmeye ihtiyaç duymaksızın nasıl işleyebileceğini daha detaylı olarak açıklamaktadır. İyi işleyen ama özgür bir toplumsal düzenin temel *ahlâk ve davranış kurallarını* ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. *Müsamahanın* önemini vurgulamakta ve bir toplumu diğergâmlığa dayandırma konusundaki problemleri açıklamaktadır.

Sekizinci bölüm özgür bir toplumun, örneği olmayan bir

verde nasıl inşa edileceğini incelemektedir. Günlük yaşamda *müşevviklerin*¹ ne denli önemli olduğu ve kararların tepeden inme şekilde dayatılmasının ne denli yanlış olduğu ortaya konmaktadır. En hayatî hizmetlerin bile devlet eli olmadan nasıl sağlanabileceği gözler önüne serilmekte, *serbest ticaret* ve *barışın* önemi vurgulanmaktadır.

1 Müşevvik: Teşvik eden, özendiren, isteklendiren şey. (çn)

ÖZGÜRLÜĞÜN AHLÂKÎ VE İKTİSADÎ FAYDALARI

Özgür Bir Toplum

Özgürlüğün Anlamı

Özgürlük köleleştirilmemek veya hapsedilmemekten fazlasını ifade eder. Özgürlük, bireylerin, kamu otoritesini kullananlar dahil, diğer bireyler tarafından baskıcı kısıtlamalara maruz bırakılmadan kendi tercihlerine göre düşünme, konuşma ve hareket etme hakkına sahip olmaları anlamına gelir. Bu, sizin politik görüşleriniz ve diğerleriyle olan ekonomik ilişkileriniz için olduğu kadar, şahsî, ailevi ve sosyal hayatınız için de geçerlidir.

Özgür bir toplum, bu değerleri ayakta tutmaya çalışan bir toplumdur. Özgürlük, tarihte ve aktüel olarak zenginlik üretmekte ve onu insanlara yaymakta kayda değer bir başarı göstermiştir. İnsanlığın en yaratıcı ve en üretken güçlerinden biri olduğunu kanıtlamıştır. Özgürlük sayesinde insanların -özellikle de yoksul olanların- yaşam kalitesi yükselmiştir.

Özgürlük, önünüze hiçbir engel konmaması ve hiçbir sınırın sizi tercih ettiğiniz şekilde hareket etmekten engellemesidir. Özgürlük; bir şeye zorlanmamak, yönlendirilmemek, tehdit veya tahrik edilmemek, baskılanmamak, bir şey dayatılmamak, işinize başkaları tarafından müdahale edilmemek ve manipüle edilmemek demektir. Soyulmadan, dolandırılmadan, saldırıya veya zarara uğratılmadan yaşayabilmeye muktedir olmak demektir. Bu böyledir, çünkü özgür bir toplumda özgürlük ilkesi herkes için geçerlidir. Hiçbirimizin başkalarına, onların da sahip olduğu özgürlüğü ihlal edecek şekilde karışmaya, engel olmaya ve zarar vermeye hakkı yoktur.

Dolayısıyla özgürlük, diğer insanlara zarar verilmediği müddetçe vardır. Sizin yumruğunuzu savurma özgürlüğünüz benim burnumun başladığı yerde biter. Eğer başkalarını tehdit eder, saldırır, soyar veya öldürürseniz özgürlüğünüzü kullanmış olmazsınız. Aksine, insanların rahatsız edilmeme özgürlüğünü ihlâl etmiş olursunuz. Buna 'zararsızlık ilkesi' denir. *Başkalarına zarar vermediğiniz müddetçe istediğiniz her şeyi yapmakta özgürsünüz.*

Benzer şekilde, başkalarının saldırganlığına direnmekle hiç kimsenin özgürlüğünü engellemiş olmazsınız. Özgürlük ve zararsızlık ilkesi sizin, başkalarını size ve sevdiklerinize zarar vermekten engellenenize izin verir. Her ne kadar diğer vatandaşları koruma işlevi polise ve yasal otoritelere bırakılmış olsa da sizin, başkalarına zarar verilmesini engellemek amacıyla müdahalede bulunmaya da hakkınız vardır.

Bununla birlikte zararsızlık ilkesi sadece *diğer insanlara* verilen zararla ilgilidir. Süreçte başkalarının özgürlüğünü ihlâl etmedikçe kendi bedeninizle ve mal varlığınıza ne yapmak

istiyorsanız yapmanıza müsaade eder. Örneğin, başkalarına zarar vermediğiniz sürece tehlikeli bir iş yaparak sakatlanma riskini göze alabilir, hatta kendinizi sakatlayabilirsiniz. Yahut mal varlığınızın tamamını hibe edebilirsiniz. Her ne kadar diğer insanlar bu süreçte sizi kendinize zarar vermekten vazgeçirmeye çalışabilecek olsa da, eğer bu kendi kararınız ise size fiziksel olarak engel olamazlar.

Özgürlük ve Devletin Rolü

Kendi iyilikleri için bile olsa insanların davranışlarına müdahale etme özgürlüğümüzün olmadığını söylemek acımasızca görünebilir. Fakat hiçbirimiz bir başkasının gerçekte ne istediğini tam olarak bilemeyiz. Bireyler, neyin kendi iyiliklerine olduğuna en iyi kendileri karar verirler. Kendi değerlerini, şartlarını, ihtiyaçlarını, taleplerini, korkularını, umutlarını, hedeflerini ve arzularını başkalarından çok daha iyi anlarlar. Kendi hedeflerinin ve eylemlerinin en iyi yargılayıcısıdır.

Üçüncü şahıslar diğerlerini yargılarken peşin hükümlü olabilirler. İnsanların, diğerlerinin özgürlüğüne müdahale etmelerine izin verecek olursak (bilinçli veya bilinçsiz olarak) muhataplarından ziyade kendi faydalarına uygun şekilde müdahale edeceklerdir. Bu yüzden başkalarıyla ilgili kararlar polise ve yargı organlarına devredilir. Çünkü -gerçek anlamda özgür bir toplumda- bu organlar, en azından bireylerden daha objektif olabilmektedir.

Kim olursak olalım, bireysel çıkarlarımıza en iyi hizmet edecek toplum özgür bir toplumdur. Böyle bir toplumda devlete düşen rol; özgürlüğümüzün diğerleri tarafından ihlal edilmesine karşı bizi korumak, özgürlük alanımızı özgürlüğün ek-

sik olduğu alanlara doğru genişletmek ve daha kapsamlı hale getirmektir. İnsanlar bir devlet veya bir kamu otoritesi kurmak üzere bir araya geldiklerinde düşündükleri şey özgürlüklerini kısıtlamak değil, bilakis korumak ve genişletmektir.

Ne var ki, çoğu zaman devletler bu şekilde ortaya çıkmazlar. Devletler; herkesin özgürlük alanını genişletmek yerine, kendi menfaatlerine hizmet etmek için güç kullanmaya eğilimli gruplar tarafından topluma dayatılarak ortaya çıkarlar. Bu tip bir yağmacılık, genellikle “azınlıkları sömürmek suretiyle kazanan çoğunlukların” rızasıyla gerçekleşir. Fakat özgürlük söz konusu olduğunda kişi sayısının bir önemi yoktur. Özgürlük, toplumun tamamı için eşit düzeyde geçerli olduğunda anlamlıdır.

Samimiyetle kamu yararını önceleyen devletler bile çoğu zaman ya zararsızlık ilkesini tam anlayamadıkları veya ona saygı göstermedikleri, ya da devlet müdahalesinin neden olduğu zararları anlayamadıkları için özgürlükleri kısıtlarlar.

Örneğin bazı fikirlerin, yazıların ya da resimlerin konuşulması veya yayılması, kamu vicdanını rahatsız edeceği inancıyla hükümet tarafından sansürlenebilir. Oysa onlar bu süreçte aslında yetenekli yazarlara, sanatçılara, film yapımcılarına, medya mensuplarına vb. zarar vererek onların fikir ve düşünce özgürlüğünü kısıtlamış, kariyerleri önüne engel koyarak emeklerinin, zekâların ve yaratıcılıklarının ürünlerinden istifade etmelerine engel olmuş olurlar. Devlet sansürü prensip olarak bir kez kanıksandığında, gücü elinde bulunduranların bunu genişletmesi çok kolay olur ve bu sayede devlete yönelik herhangi bir eleştiri, söylem veya tehditkâr bulunan herhangi bir fikir rahatlıkla bastırılabilir.

Aynı şekilde, iyi niyetli bir kamu otoritesi gelirleri eşitleme amacıyla vatandaşlara vergi dayatırken, mükelleflerin “kendi mülkü üzerinde tasarruf” özgürlüğünü nasıl sıradan bir hırsızlık gibi ortadan kaldırdığının farkına varamamaktadır. Tıpkı sıradan bir hırsızlık gibi mülkiyetin bu şekilde müsadere edilmesi tehdidi, insanların birikim ve yatırım yapmasını önlemekte, uzun vadede toplumun güvenliğine ve refahına zarar verici bir etkiye yol açmış olmaktadır.

Bu tip devletler kamu menfaatine uygun olarak hareket ettiklerini iddia edebilirler, fakat kamu menfaatinin ne olduğunu kim bilebilir? İnsanlar, farklı ve çoğu zaman birbiriyle yarışan çıkarlara sahiptir. Farklı çıkarları dengelemek imkânsızdır. Kendi çıkarlarını bilme ve ona uygun şekilde hareket etme konusunda bireyler, bunu onlar için yasal güç kullanarak yapacak olan uzak kamu otoritelerinden çok daha iyilerdir.

Zorlama çok büyük bir kötülüktür. Saldırganlara engel olmak gibi bir takım zorlamalar “gerekli bir kötülük” olsa da zorlamayı her zaman asgari düzeye indirmenin yollarını aramamız gerekir. Özgürlüğü destekleyenlerin çoğu, insanların yaşama, mülk edinme vb. gibi “doğal haklara” sahip olduğunu savunarak devletin insanlar üzerindeki gücünü sınırlamayı amaçlamaktadırlar. Biz, başka vatandaşların bizi engellemesine veya bizden çalmasına izin vermezken niçin aynı şeyi devletin yapmasına izin verelim?

Buna rağmen insanlık tarihinin büyük bir bölümünde insanlar özgür olamamışlardır. Devletler, bireylerin rızaya dayalı anlaşmalarıyla değil, güç kullanmaya eğilimli olanların dayatmasıyla kurulmuştur. Ne var ki herhangi bir güç tarafından hayatına zorla yön verilen hiçbir birey, sağlıklı bir şahıs değildir.

İnsanlar ancak kendi tercihlerini yapabilecek durumda olduklarında ahlâken sağlıklı bir şahıs olurlar. Eğer onlar adına başkaları karar veriyorsa ahlâken çok düşük bir değere sahiptirler. Böyle olduğunda onlar bir insan olmaktan çok bir hiç olmaya daha yakındırlar.

Özgürlüğün Ahlâkî Boyutu

Özgürlük, bireylerin yetenek ve becerilerini uygun gördükleri şekilde kendileri, aileleri ve yakınları için kullanabilmelerine imkân tanıyarak onların sağlıklı bir insan olmasına izin verir. Özgür bir toplum, içine kapalı ve sadece kendisiyle ilgilenen bireylerden oluşan bir kalabalık değil, sosyal ve sağlıklı insanlardan oluşan bir ağıdır. Özgür bir toplumun ahlâkî boyutunun temelinde tüm insanlığa yardım edebilme kabiliyeti yatar.

Özgürlüğün Manevî ve Kültürel Kökenleri

Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen'in² işaret ettiği gibi, özgürlük evrensel bir fikirdir. Özgürlüğün İslam'dan Budizm'e, Asya'dan Batı dünyasına hemen her din ve kültürde çok güçlü kökleri vardır. Bundan yirmi yüzyıl önce Hindistan İmparatoru Asoka özgürlük ve siyasal hoşgörü çağrısında bulunmuştur. On altıncı yüzyılda Avrupa'daki engizisyon mahkemeleleri muhalif dini görüşlere sahip insanları yargılıyorken, aynı dönemde Babür İmparatorluğu'nun başında bulunan Ekber Şah, toplumsal hoşgörünün klasik argümanlarını hayata geçiriyordu. İslam, ta en başından beri iktisadî özgürlük ve bireysel teşebbüs gibi, Batı toplumlarının çok sonra itibar etmeye

2 Amartya Sen, 'Universal Truths: Human Rights and The Westernizing Illusion', *Harvard International Review*, 20(3), 1998, s.40-43.

başlayacağı değerlere açıktı. Türk imparatorları çoğu zaman Avrupa'daki krallardan daha hoşgörülüydü.

Başka bir deyişle özgürlük, dünyadaki bütün büyük din ve kültürler ile kusursuz bir şekilde uyumludur. Özgürlük ne Batı'ya ait bir değer, ne materyalist bir değer, ne de güçlü ahlakî değerlere dayanan bir topluma ters düşen bir değerdir. Elbette ki özgür bir toplum bir takım ortak kural ve kanunları gönüllü olarak kabul etmiş bireylere dayanır. Bu kurallar her türlü zararın, sahteciliğin, istismarcılığın ve gücü suistimalin önüne geçilmesi; uyumlu bir sosyal düzen içerisinde insanların birlikte var olabilmesi ve işbirliği yapabilmesini hedefler. Bu geniş çerçeve içerisinde özgürlük, her bireyin kendi değerlerini belirlemesine, kendi dinini yaşayabilmesine ve kendi kültürünü yaşatabilmesine olanak tanır. Hiç kimse bir kamu otoritesi tarafından belli bir değerler sistemine ve kültüre ait pratikleri benimsemek zorunda kalmaz.

Güven ve İşbirliğine Dayalı Bir Kültür

Özgür bir toplum güce ve siyasal otoriteye dayanarak değil, güvene ve işbirliğine dayanarak işler. Özgür bir toplumda refah, rızaya dayalı mübadeleyle, faydalı ürünler üreterek diğerleriyle ticaret yapan insanların eliyle üretilir. Ellerindeki gücü kullanarak insanlardan vergi koparan, kendileri, aileleri veya yakınlarının lehine imtiyazlar çıkaran ve tekelci yapılanmalar oluşturan yağmacı elitlerin hortumlama yöntemleriyle üretilmez. Bu şekilde cebri güce dayanan istismarcı yöntemler, insanlık tarihi boyunca pek çok ülkede refah yaratmak için en çok başvurulan yöntemler olabilir. Özgür bir toplum, gönüllü işbirliği ve mübadeleye dayalı çok daha sağlıklı bir yönetime dayanmak durumundadır.

Gönüllü işbirliği ve mübadelenin işe yaraması için *güvene* ihtiyaç vardır. Hiç kimse, buna zorlanmadığı veya (örneğin devletin yahut bazı yandaşların üretimi kontrol etmesi nedeniyle) alternatifsiz bırakılmadığı sürece açgözlü uçkağıtçılarla iş yapmak istemez. Özgür bir toplumda insanların seçenekleri vardır. İşlerini herhangi bir yerde yapabilirler. Bu yüzden üreticiler, tüketicileri (hem gerçek, hem potansiyel müşterilerini) dürüst olduklarına ikna etmek zorundadırlar. Sözlerini tutmak zorundadırlar. Aksi takdirde itibar kaybeder ve işlerini kapatmak zorunda kalırlar. İtibar ya da gelir kaybı ihtimali çoğu insan için ciddi bir sorundur.

Özgür bir toplum, güç kullanan elitlerin eliyle tepeden idare edilemez. Güvenilirliğe ve dürüstlüğe dayanan bir kültür tarafından desteklenen sıradan insanların, gönüllülüğe dayalı etkileşimleriyle son derece doğal ve kendiliğinden işler. Bu kendiliğinden oluşan işbirliğini düzenleyen kural ve kanunlar, özgür bir toplumda o kadar doğal bir hale gelir ki, insanlar bu kuralları düşünmeye dahi ihtiyaç duymazlar. İnsanlara dürüst ve verimli olmalarını ya da çok çalışmaları ve işbirliği yapmalarını söyleyecek bir otoriteye ihtiyaç yoktur. İnsanlar bunu her gün kendiliğinden yaparlar.

Özgür bir toplumda güven ve işbirliğine olan ihtiyaç, bireylerarası ilişkileri, güç ile yönetilen toplumlarda olduğundan çok daha önemli hale getirir. Manevi değerlere dayalı bağlar, aile ve arkadaşlık bağları, toplumsal ve kültürel bağlar, komşuluk ilişkileri ve sivil toplum örgütleri özgür toplumlar da çok daha anlamlıdır. Özgür olmayan toplumların devletleri bu tip örgütlenmeleri kendi otoritelerine karşı bir tehdit olarak algılar; onları zayıflatmak, etkisiz hale getirmek veya ortadan kaldırmak isterler. Genelde başardıkları tek şey bu tip

örgütleri yer altına itmekten ibarettir. Gönüllü örgütlenme, insanlar için kamu otoritesine karşı duyulan sadakatten çok daha önemlidir.

Kişisel Menfaat ve Kurallar

Özgür bir toplumun yukarıdan gelecek emirlere ihtiyacı yoktur. Özgür bir toplum, kendi plan ve davranışlarını diğerlerinin plan ve davranışlarına göre şekillendiren sıradan bireyler sayesinde işler. Onların bunu yapmalarını sağlayan şey ise, oldukça basit ve sade bir takım ortak değerler ve kurallardır. Dürüstlük, şiddete karşı olma vb. gibi kurallar sayesinde, kişisel menfaatleri farklı olan insanlar arasında çatışma çıkması önlenmiş olur.

Bu tip basit kurallar ve ortak değerler sadece bireylerin barış içerisinde yaşamasını değil, aynı zamanda ortak menfaatlerin geliştirilmesi için bireylerin işbirliği yapabilmesini sağlar. Örneğin, özgür bir toplum, insanları kendi aralarında alışveriş yapma ve her iki taraf için de kârlı olacak şekilde pazarlık yapma konusunda özgür bırakır. Onlar için neyin daha kârlı olduğuna, menfaatlerine neyin hizmet edeceğine, karşılıklı menfaatlerinin nasıl dengeleneceğine karar verecek ve onları buna uymaya zorlayacak bir otorite olamaz. Özgür bir toplumda, kişisel menfaatler bireylerin kendisi tarafından belirlenir ve bireyler, kendi menfaatlerini geliştirmek için nasıl işbirliği yapacaklarına kendileri karar verirler. Onlar, süreç içerisinde hiç kimseye zarar vermedikleri sürece, tercih ettikleri herhangi bir işe girmekte özgürdürler.

Bazı eleştirmenler, ortak hedefler belirlemeyen ve vatandaşlarını bu hedefler uğrunda çalışmaya zorlamayan toplum-

ların nasıl işleyip zenginleşebileceğini anlayamamaktadır. Özgür bir toplumun, durağan, verimsiz ve bireysel hırsların sürekli çatışma halinde olduğu bir toplum olacağından korkar ve bu nedenle kamu menfaatinin öne alınması için kişisel menfaatlerin dizginlenmesinin şart olduğunu düşünürler.

Bu bir hatadır. Özgür bir toplum, insanların özünde menfaatçi olduğunu ve kişisel menfaatlerin kolayca dizginlenemeyecek kadar güçlü olduğunu kabul eder. İnsanlar, siyasilere ve bürokratların tanımladığı “kamu menfaati” söylemini kendi menfaatlerinden daha az acil ve daha az önemli görürler. Şunu unutmamalıyız ki kişisel menfaatler aslında önemli ve faydalıdır. Eğer bireyler (yeme, içme, giyinme ve barınma gibi) en temel kişisel menfaatlerini bir tarafa bırakırlarsa, içinde yaşadıkları toplum ne kadar hayırsever olursa olsun uzun süre hayatta kalamayacaklardır.

Özgür bir toplum, kişisel menfaatleri topluma yararlı olacak şekilde kanalize eder. Onu boş umutların ardındaki bir ütopya uğruna dizginlemeye çalışmaz. Bir kurallar sisteminin gereksinim duyduğu tek şey, insanların kendi hırslarını başkalarına dayatmamasıdır. İnsanlar gerek bireysel, gerek başkalarıyla işbirliği yaparak kendi kişisel menfaatlerinin izini sürme konusunda özgürdürler. Yeter ki diğerlerinin de aynı şeyi yapma özgürlüğüne saygı gösterebilirler. Onlar, başka hiç kimseyi kendi hedeflerini kabul etmeye veya ona hizmet etmeye zorlayamazlar.

Eleştirilenlerin, özgür toplumların sonu gelmez çıkar çatışmaları içerisinde olacağına dair korkuları; nispeten özgür olan toplumların, daha denetimli toplumlara kıyasla neredeyse her zaman daha müreffeh olduğu gerçeği tarafından çürütülmüştür. İnsanların birbirlerinin özgürlüklerine say-

gı duyduğu basit bir kurallar sistemi sayesinde onlar, kişisel menfaatlerini faydalı bir uyum ve işbirliğine dönüştürürler.

Özgür bir toplumda bireylerin sadece kendi menfaatlerinin peşinde koşacağına dair korku da benzer bir hatayı barındırır. İnsanlar sosyal varlıklardır. Aile, arkadaşlar ve komşulara karşı doğal bir yakınlık duygusuna sahip olup davranışlarında bu grupların da menfaatlerini hesaba katarlar. Arkadaşları tarafından kendilerine sevgi ve saygı duyulmasını, komşularının gözünde iyi bir itibara sahip olmayı isterler. Bu nedenle başkalarıyla olan iyi ilişkilerini devam ettirmek için kişisel menfaatlerinden gönüllü olarak feragat ederler. Gösterdikleri ilgi ödüllendirilir ve başkaları da buna karşılık olarak onlara yardımcı olmayı ister.

Bunun nasıl işlediğini, daha özgür olan toplumlarda görebiliriz. Bireysel hayırseverlik üzerinden başkalarına, hatta size tamamen yabancı olan insanlara karşılıksız olarak vermek, daha özgür toplumlarda daha az özgür olanlara kıyasla çok daha yaygındır. Bunun tek sebebi oradaki insanların daha zengin olması değil, aynı zamanda özgür toplumlarda gönüllü sosyal sorumluluklara, zorunlu olanlara kıyasla çok daha fazla önem atfedilmesidir.

Ortak Kurallara Dayalı İşbirliği

Başkalarıyla başarılı bir şekilde işbirliği yapabilmek için her birimizin, davranışlarını güvenilir ve öngörülebilir hale getirmesi gerekir. İnsanlar sürekli fikir değiştirse, rastgele hareket etse veya sözlerinden caysaydı işbirliği imkânsız hale gelirdi. Özgür bir toplum, başkaları zarar görmediği müddetçe insanların, özel hayatlarında istedikleri gibi davranabilmesine izin

verir. Ancak bununla beraber, toplumsal işbirliği için vazgeçilmez olan tutarlı bir davranış tarzını da teşvik eder.

Örneğin özgür bir toplumun, mülkiyetin edinimi, tasarrufu ve devri konusunda belli yasal kuralları vardır. Bu kurallar insanların, başkaları veya kamu görevlileri tarafından soyguna ya da istismara maruz kalmadan kâh yaşam kalitelerini artırmak, kâh üretimlerini kolaylaştırmak veya ucuzlaştırmak için mülkiyet edinebilmelerini; evlere, fabrikalara ve iş araçlarına yatırım yapabilmelerini sağlar. Bu kurallar (mülkiyet hakları) devletler tarafından tasarlanmış değildir. Yüzyıllar içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Sınırları sayısız ihtilaf üzerinden ve sayısız mahkeme tarafından defalarca test edilmiş, nihayet insanların birbirleriyle olan ilişkilerini daha güvenli, kolay ve verimli hale getiren bir mevzuat ve teamül ortaya çıkmıştır.

Daha özgür toplumlar uyumlu bir sosyal işbirliğinin gerektirdiği pek çok başka kural ve kanunları da kabul etmek durumuna gelmişlerdir. *Ahlâkî kurallar*, sosyal etkileşimi herkes için daha kolay hale getiren sınırları ayarlar. Bununla birlikte nezaket, âdap ve iyi iş tecrübelerinden oluşan genel *toplumsal davranış kuralları* vardır ki bu kurallar uzun zaman zarfında, insanlar arası etkileşim içerisinde tedricen ortaya çıkmıştır. Bu türden faydalı kuralların, daha özgür olan toplumlarda çok harcâlem sayılsa da, daha az özgür olan toplumlarda yeniden üretilmesi hayli zor, hatta bazen imkânsız olabilmektedir.

Özgür bir toplumda vatandaşların belli temel hakları da vardır. Kesin sınırları değişken olabilmekle beraber genel kabul gören ölçülere göre bunlar köleleştirilmeme, zorla çalıştırılmama, işkenceye uğramama ve işlenen suçlara karşı orantısız cezalara tabi tutulmama haklarını içerir. Bu haklar din ve

vicdan özgürlüğünü, din ve siyaset konusunda fikir belirtme özgürlüğünü, inandığı dinin pratiklerini yaşama özgürlüğünü, tehdit ve yıldırıma maruz kalmadan siyaset mekanizması içinde rol alabilme özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü, kitle iletişim araçlarını (radyo, televizyon, gazete, internet) kullanarak haber ve yayın yapabilme özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü, (özellikle yetkililer tarafından) özel hayatın izlenmemesi ve konuşmaların dinlenmemesi şeklinde ifade edilebilecek olan mahremiyet özgürlüğünü kapsamaktadır. Kısaca özgür bir toplum vatandaşlarından, insanların fikirlerine, inançlarına, hayat tarzlarına ve davranışlarına karşı hoşgörülü olmalarını, zararsızlık ilkesi gereği kimseye keyfi müdahalede bulunmamalarını bekler.

Adalet ve Hukukun Üstünlüğü

Özgür bir toplumda bir de *adalet kuralları* vardır. Başkalarına zarar vermenin cezası vardır. Sadece fiziksel zarar değil, hile ve başka türden zararların da cezası olur. Belki de en önemlisi, özgür bir toplumun her zaman hukukun üstünlüğünü korumasıdır. Siyasî örgütlenmenin temel problemi liderleri nasıl seçeceğimiz değildir. Bu kolaydır. Asıl problem onların nasıl dizginleneceğidir. Özgür bir toplumda devlet yetkililerinin rolü ve gücü ciddi bir biçimde sınırlandırılmıştır. Bu, vatandaşların korunması ve haksızlıkların cezalandırılması için onlara verilen gücün, keyfi olarak veya o gücü elinde bulunduranların kişisel çıkarları için kullanılmamasını garanti altına alır.

Özgür toplumlar devlet gücünü sınırlandırabilmek için seçim yasaları, anayasalar ve kuvvetler ayrılığı gibi pek çok mekanizma geliştirmişlerdir. Fakat vatandaşları yöneticilerin istismarından korumanın püf noktası, kanunların herkese eşit

biçimde uygulanmasını temin etmektir. Bu *hukukun üstünlüğü* olarak bilinir. Bu ilkeye göre bir devlet, belli gruplara iltimas ve imtiyaz tanıyamaz veya belli gruplara özel vergi yükleyemez. Yasalar toplumu bağladığı kadar devletin kendisini de bağlamak zorundadır.

Bu yasaların tatbik edilmesinde de aynı şey geçerlidir. Yargı gücünün tarafsız biçimde ve keyfi olmayacak şekilde kullanılmasını temin etmek için, adalet kuralları özgür bir toplumda herkese eşit olarak uygulanır. Vatandaşlar eşit muameleye ve adil yargılanmaya tabi olma hakkına sahiptirler. Bu, keyfi olarak tutuklanmamayı, yargı kararı olmaksızın hapsedilmemeyi, kanıt kurallarına uyularak yürütülen adil bir yargılamayı, atanmış devlet görevlileri yerine sıradan insanlardan müteşekkil bir jüri tarafından yargılanmayı ve aynı suçtan defalarca yargılanmamayı kapsar.

Tüm bu sınırlamaların siyasetçiler, bürokratlar ve yargıçlar üzerindeki etkisi, iktidar sahipleri tarafından gücün suistimalini engellemek, özel ayrıcalıkları ortadan kaldırmak ve zorlama belasını azaltmaktır. Ne de olsa özgür bir toplumda devletin görevi bireylerin özgürlüklerini azaltmak değil, korumak ve genişletmektir.

Özgürlüğün İktisadî Boyutu

Yaşam Standardında Muazzam Yükselme

1750'lere kadar insan hayatı pek değişmedi. Hemen herkes tarlalarda, hava şartları tarafından zarar verilen, zahmetli ve neticesi belirsiz yiyecek yetiştirme faaliyetinde çalışırdı. Bu tarımsal faaliyetin, Mısır firavunları dönemindekilerden pek

farkı yoktu. Çoğu insanın bir yedek elbise alacak parası bile yoktu. Çok az insan et yeme (malî) gücüne sahipti. Bariz biçimde zengin olan insanlar, sadece zengin bir ailede doğan insanlardan ibaretti ve bu zenginlik, köylü nüfusunu kendi kazancı için vergileme gücüyle ve bu güce sahip olanların emrinde veya yakınında olmakla kazanılmıştı.

Bu pek çok insan için sefil bir varoluştur. Ekonomist Deirdre McCloskey'in hesaplamalarına göre 1800'lerde ortalama bir dünya vatandaşının günlük geliri 1\$ - 5\$ arasındaydı, bugünkü dünyanın pek çok başkentinde bir kahve almaya ancak yetecek kadar.³ Günümüzde dünya genelinde ortalama günlük kazanç 50\$'a yakındır. Bu, refah seviyesinde muazzam bir artıştır.

Bu veriler sadece bir ortalama olduğu için, bazı ülkelerin değil ama diğerlerinin ulaşabildiği refah seviyesini gizlemektedir. Dünyanın en az özgür olan ülkelerinden biri olan Tacikistan'da günlük ortalama kazanç hâlâ 7 doların biraz üzerindedir. Fakat dünyanın en özgür ülkelerinden biri olan Amerika'da günlük ortalama kazanç artık 100 doların üzerindedir. Özgürlüğün faydaları sayesinde bugünkü Amerikalılar, Taciklerden 14 kat daha zengin, 1800'lü yıllardaki kendi atalarından ise 20 ila 100 kat arası daha zenginlerdir. *The Economic Freedom of the World Report*'a göre dünyanın en özgür ülkeleri arasında bulunan İsviçre, Avustralya, Kanada ve İngiltere'de bugün ortalama günlük kazanç 90 doların üzerindedir. Özgürlük ve refah birlikte yol alırlar.⁴

3 Tom G. Palmer (ed.), *The Morality of Capitalism*, Students for Liberty ve Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011; içinde: Deirdre N. McCloskey, *Liberty and Dignity Explain The Modern World*.

4 Fraser Institute, *Economic Freedom of The World 2012 Annual Report*, Fraser Institute, Vancouver, BC, 2012.

İnsanların daha yoksul ve daha az özgür ülkeleri terk ederek daha zengin ve daha özgür ülkelere göç ediyor olmaları şartırtıcı değildir. Her yıl dünyanın en az özgür olan 20 ülkesinde yurt dışına taşınanların sayısı, içeriye gelenlerin sayısından 1000’de 1.12 kişi fazladır. Buna mukabil dünyanın en özgür 20 ülkesinde, alınan göçlerin sayısı dışarıya çıkanların sayısından 1000’de 3.81 kişi fazladır.⁵ Bu 20 ülkenin ekonomik açıdan en özgür olanlarında en yüksek net göç alımı gerçekleşmektedir. Ortalamada, özgürlük ölçeğinin alt yarısında bulunan ülkeler göçmen kaybetmekte, üst yarısında bulunan ülkeler ise göçmen kazanmaktadır.

Başka bir deyişle insanlar, özgür olmayan ülkelerin göç engelleme politikalarına ve özgür ülkelerin göçmen engelleme politikalarına rağmen, ayaklarıyla özgürlüğe oy vermektedirler.

Özgürlük ve Hayırseverlik

Özgür ülkeleri zengin yapan şey, kendi yoksullarını sömürmeleri değildir. Rus filozof Leonid Nikonov’un gözlemlerine göre, en özgür ve en az özgür ülkelerin ulusal gelirleri içerisinde toplumun en alt %10’luk kesimine giden pay neredeyse aynıdır.⁶ Fakat (en yoksul %10’luk kesimin günde ortalama 23 dolar kazandığı) özgür ülkelerde yoksul olmak hâlâ (en yoksul %10’luk kesimin günde ortalama 2.5 dolar kazandığı) yoksul ülkelerde yoksul olmaktan çok daha iyidir.⁷

5 Gabriel Openshaw, *Free Markets and Social Welfare*, Mises Daily, Erişim tarihi: 4 Ekim 2005, http://www.mises.org/daily/1915#_edn2.

6 Bu pay en özgür ülkelerde 2,58 iken, en az özgür ülkelerde 2,47’dir.

7 Tom G. Palmer (ed.), *The Morality of Capitalism*, Students for Liberty ve Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011; içinde: Leonid Nikonov, *The Moral Logic of Equality and Inequality in Market Society*.

Özgür ve zengin ülkelerde insanların servete erişmesi daha kolaydır. Bu ülkelerde en yoksul vatandaşlar bile zengin olmaktan sonsuza dek dışlanmış değildir. Oysa özgür olmayan ülkelerde belli bir aileye, sosyal sınıfa, ırka, dine veya siyasî görüşe mensup olmayanların durumu farklıdır. Daha özgür ülkelerde toplumsal hareketlilik çok daha fazladır. Bilindiği gibi dünyanın en zengin insanı ve Microsoft'un kurucusu olan Bill Gates, yazılım işine bir garajda başlamıştır.

Şimdilerde ise Gates, tüm servetini hayır işlerine aktarmayı hedefliyor. Bu tamamıyla normal bir durum: Çünkü şahsî hayırseverlik, zengin ülkelerde çok daha yaygındır. Barclays Wealth⁸ tarafından yapılan bir ankete göre, en zengin Amerikalıların beşte ikisi, harcama önceliklerinin ilk üçünden biri olarak *bağış* seçeneğini işaretlemiştir.⁹

Charities Aid Foundation'a¹⁰ göre insanların hayırlı amaçlar için vakit ve para ayırmaya en istekli olduğu ülkeler Avustralya, İrlanda, Kanada, Yeni Zelanda ve Amerika'dır.¹¹ Bu ülkelerin her biri özgürlük açısından yüksek puana sahiptir. Ayrıca bu ülkelerin hepsi, yoksul ve daha az özgür olan ülkelere kıyasla verecek daha çok zenginliğe sahiptir.

8 Barclays Wealth and Investment Management, Londra'da bir yatırım danışmanlığı firmasıdır.

9 Barclays Wealth, *Global Giving: The Culture of Philanthropy*, Londra, 2010.

10 İngiltere'de faaliyet gösteren bir hayır kurumu. (çn)

11 Charities Aid Foundation, *World Giving Index 2012*, Charities Aid Foundation, West Malling, 2012.

Özgürlük Ayrımcılığı Önler

Özgür olmayan ülkelerde ayrımcılık çok yaygındır. Eğer doğru sosyal sınıfa, dine, aileye veya cinsiyete sahip değilseniz iyi bir iş bulmanız ve kaliteli hizmetlere erişmeniz çok zor olabilir. Serbest piyasa ekonomileri ise ayrımcılığı dışlar. Özgür toplumlarda üreticiler, ticaret yapacağı veya istihdam edeceği kişileri seçerken ayrımcılık yapmanın maliyetine katlanamazlar.¹²

Örneğin işverenler, göçmenlerden ve özellikle farklı din, ırk ve kültüre sahip olanlarından hiç hoşlanmayabilirler. Fakat göçmen gruplar buna karşılık olarak daha düşük ücretlere çalışmaya razı olabilir ve genelde de olurlar. Böyle bir durumda sadece yerli işçi istihdam ederek ayrımcılık yapan işverenler kendilerini rekabet açısından dezavantajlı bir konuma sokmuş olurlar. Personel giderleri, ayrımcılık yapmayan rakiplerininkinden daha yüksek olur. Ya kâr marjları düşer ya da ürünlerinin satış fiyatını artırarak sürüm kaybetme riskini göze alırlar. Bu bir işletme açısından kötüdür. Bu bakımdan ayrımcılık, işverenler için kârlı bir durum değildir.

Serbest piyasa ekonomisi, yerli işgücü açısından da ayrımcılığı dışlar. Örneğin bir toplumda, kadınların çalışması konusunda kültürel bir muhalefet olabilir ve bu durum kadınların iş bulmasını zorlaştırabilir. Burada da kadınlara karşı ayrımcılık yapan işverenler, bunu yapmayan rakiplerine karşı daha dar bir yelpazeden işçi seçmek durumunda kalacaklardır. Bir diğer ilginç örnek de Hindistan'daki kast tabakalarıdır. Haydarabad gibi büyük merkezlerde ileri teknoloji sanayisinin

¹² Bu konunun iyi bir özeti için bkz: Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1962. (Eserin Türkçe tercümesi için bkz. Kapitalizm ve Özgürlük, Plato Film Yayınları.)

yükselmesi, alt tabakaya mensup Hintli işçilerin iş imkânlarını hayli artırmıştır. Bu rekabetçi piyasada işverenlerin, insanların beyin gücüne ihtiyaçları vardır. Kast veya başka kültürel sebeplerle ayrımcılık yapmanın maliyetine katlanamazlar. Ayrımcılık karşıtı kanunların yüzyıllardır başaramadığını, serbest piyasada faaliyet gösteren insanların basit çıkarları birkaç yılda başarmaktadır.

Soru: Özgür toplumlar aşırı materyalist değil midir?

Hayır. Ekonomik özgürlük insanlara tercihler ve fırsatlar sunar. İnsanların yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını çok daha iyi bir şekilde karşılar; onlara serbest ticaretin ve pazarların yaygınlaşmasından önce hayali bile kurulamamış fırsatlar sunar. İnsanları bir ömür boyu zor ve onur kırıcı işlerde çalışmaya mahkûm etmek yerine, onlara kendilerine neşe veren müzik, sanat, seyahat, kültürel ve sosyal etkinlikler gibi şeylerden de istifade edebilme imkânı sağlar. Onlara doğru düzgün bir eğitim ve sağlık hizmetini karşılayabilme imkânı tanır.

Servet bize, gerçekte değer verdiğimiz şeylere erişim imkânı sağlayan bir araçtır. Servet, bize sadece maddi konfor değil, sosyal ve kültürel anlamda neye değer veriyorsak onu sağlar. Bu yüzden daha zengin ve özgür olan ülkelerde daha çok sinema, tiyatro ve konser salonu, üniversite, müze, kütüphane ve stadyum vardır.

Özgür Bir Toplumun Yaratıcılığı

Serbest piyasa ekonomilerinin daha zengin olmasının bir sebebi mevcut tüm yetenekleri istihdam ediyor olmalarıdır. Özgür bir toplumda tüm vatandaşlar, kendilerini yıpratacak

ayrımcılıklara maruz kalmadan, zihinlerini ve kabiliyetlerini çalıştırmakta serbesttirler. Başkalarının hayatını daha iyi hâle getirecek ürünler yaratabilir, geliştirebilir veya tedarik ederlerse insanlar bu ürünleri satın alarak onları ödüllendirir. Dolayısıyla özgür toplumlar daha yaratıcı ve yenilikçidir. Bu sebeple daha hızlı kalkınırlar.

Ekonomik özgürlük insanların şahsî menfaatlerini, toplumsal fayda üretecek yönlere kanalize eder. Siz diğer insanların talep ettiği ve satın almak isteyeceği şeyleri üreterek para kazanır; onların daha fazlası için tekrar gelmesini ve kendi dostlarına sizin işinizde ne kadar iyi olduğunuzu anlatmalarını istersiniz. Bu durum üreticileri, kendilerinden çok müşterilerine odaklanmaya iter. Daha özgür toplumlardaki meşhur işadamlarının çoğu, başarılarını müşterilerinden nasıl daha fazla kâr koparttıklarıyla değil, onların talep ve ihtiyaçlarını nasıl karşılayabildikleriyle açıklamaktadır.

Bu gerçek, serbest piyasa hakkında büyük balığın küçük balığı yuttuğu karikatürden hayli uzaktır. Gerçek bir serbest piyasa aslında zorlamaya değil, özgür insanlar arasında gerçekleşen gönüllü ticaret ve mübadeleye dayanan muazzam bir işbirliği sistemidir.

Sermayenin Yaratılması

Serbest piyasalar, yenilik ve müşteri hizmetlerinin teşvik edilmesiyle olduğu kadar, üretken sermayenin yaratılmasıyla da zenginleşirler. Balığı ağ ile yakalamak, misina ile yakalamaktan daha kolaydır. Fakat bu, ağınızı hazırlarken bir süreliğine daha az balık yakalayacağınız anlamına gelir. Tüketimden kı-

sarak sermaye yaratabilir ve gelecekteki üretiminizi daha verimli hâle getirebilirsiniz.

Bu kapitalizmin temelidir. İnsanlar evler, fabrikalar ve çeşitli alet-edevat ile bir sermaye oluşturarak hayatlarını daha kolay, emeklerini daha verimli hale getirirler (genellikle çok daha verimli: toprağı sabanla sürmek ile traktörle sürmek arasındaki farkı düşünün). Üstelik bu tür süreçler kümülatif etki yaratır. Yani üretim teknolojisinde yapılacak her yenilik ve geliştirme, üretimi daha çok artırırken sarf edilen emeğı de bir o kadar azaltır.

Özgür bir toplumda üretken sermayenin toplanması, üretkenliğin ve zenginliğin artması, sadece insanların çalınma veya el konma korkusu yaşamadan evlere, fabrikalara ve çeşitli alet-edevata sahip olabilmeleri sayesinde gerçekleşmektedir. Özgür bir toplum, insanların mallarını müsadere edilmekten korur ve mülk sahipliğı konusunda, hırsızlık ihtimalini oldukça azaltan kanunî ve ahlakî kurallara sahiptir.

Mülkiyetin, kanunlar ve kültür tarafından bu şekilde korunması, özgür bir toplumun ve serbest bir piyasanın en önemli özelliklerindendir. Mâlum, topladığı hasadın haydutlar tarafından çalınacağına inanan çiftçilerin pek azı toprağı ekip biçmek için çaba sarf eder. Aynı şekilde, gelirin büyük bölümünün vergi olarak alınacağına inanan insanların da pek azı ihtiyacından fazlası için çalışır. Enflasyon denen gizli vergi ile dolandırılan aileler birikim yapmayacaktır. Karşılıksız bir şekilde varlıkları kamulaştırılabilecek olan girişimciler işlerine yatırım yapmayacaktır. Kayırılan seçkinleri palazlandırmak için piyasanın dengesini bozan imtiyazlar, birilerinin yeni bir iş kurmayı deneme ihtimalini azaltacaktır.

Hırsızlar veya devlet tarafından yapılan bu sömürünün bo-

yutları büyüdükçe, çalışmanın ve birikimin önündeki engel de gitgide büyür. 14. yüzyılda yaşamış İslam bilgini ve hukukçu İbn-i Haldun bu noktayı çok iyi kavramış ve şöyle yazmıştır:

Şu bilinmelidir ki, insanların mülkiyetine yönelik saldırılar, mülkiyet edinme ve kazanma yönündeki müşevviği yok eder. İnsanlar zamanla mülkiyet edinmenin amacı ve varacağı son noktanın, onun başkaları tarafından gasp edilmesi olduğunu düşünmeye başlarlar. Mülkiyet edinme ve kazanma yönündeki müşevvik ortadan kalktığında, insanlar artık bunun için çaba göstermezler. Nihayet mülkiyet haklarının ihlâl edilme derecesi ve boyutları, mülkiyet edinimi konusundaki gevşekliğin derecesini ve boyutlarını belirler.¹³

Mülkiyet ve İlerleme

Mülkiyetinizin güvende olması, size kendinizin ve ailenizin geleceğini belirleyebilme fırsatı verir. Örneğin, kendi evinize sahip olabiliyorsanız -ki pek çok ülkede insanlar buna sahip olamazlar- hayatınızı idare edeceğiniz güvenli bir yeriniz var demektir. Aynı zamanda, ömür boyu zengin elitlerin insafında yaşamak yerine, gerektiğinde bir iş kurup, kendi üretim sermayenizi oluşturmak için borç alırken teminat gösterebileceğiniz bir malınız var demektir. Bu size yeni şeyler denemenizi, örneğin bir iş kurmanızı veya birinden ayrılıp bir diğerine bakmanızı sağlayan finansal bir dayanak sağlamış olur.

Güvenli mülkiyet edinebilme, uzmanlaşmayı ve ticareti teşvik eder. Bu da bireysel üretkenliği ve toplumsal refahı artırır. Her şeyi kendimiz yapmak zorunda kalsaydık haya-

¹³ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, 1377.

tımız oldukça kalitesiz olurdu. Kendi yiyeceğimizi yetiştirmek, kendi suyumuzu çekmek, kendi yakıtımızı toplamak, kendi giysilerimizi üretmek, kendi evlerimizi inşa etmek, kendimizi saldırılara karşı tek başımıza korumak... Pek azımız bu işlerin hepsini yapabilecek beceriye sahiptir. Üstelik bunları kolay ve etkili bir şekilde yapabilmek için pek çok alete ihtiyaç duyardık. Oysa mülkiyet haklarına saygı gösterilirse tüm bu işleri yapmak zorunda kalmayız. İnsanlar tek bir işi en etkili şekilde yapabilmek için gereken sofistike aletleri geliştirebilir ve ürünlerini diğerlerine satabilirler. Çiftçi saban ve traktöre yatırım yapabilir, inşaatçı yürüyen merdiven ve asansöre, tekstilci dokuma tezgâhına ve dikiş makinesine yatırım yapabilir. Bu durumda herkes kendi uzmanlık alanında, her konuda kendine yetmeye çalışan bir amatörün umabileceğinden çok daha becerikli hâle gelebilir ve kendi üretimini çok daha iyi yönetebilir. İşte bu *iş bölümü* sayesinde hepimiz daha kaliteli ürünlere daha düşük maliyetlerle ulaşabilir ve çok daha hayırlı bir hayat yaşayabiliriz.

Tekrar hatırlatmak gerekirse, bu ancak insanların üretken sermaye oluşturup ticarete serbestçe atılabilecek güvenliğe sahip olabilmelerine, soygundan ve dolandırıcılıktan emin olabilmelerine bağlıdır. Bunun alternatifi zulümdür. İbn-i Haldun şöyle devam eder:

İnsanlar yaptıkları işten geçinemeyip kazançlı faaliyetler yapmayı bıraktıklarında *medeniyet işletmesi* çöker ve her şey zayıflamaya başlar. İnsanlar geçimlik arayışıyla kendi devletlerinin yetki alanının dışına doğru dağılmaya başlarlar.¹⁴

14 İbn-i Haldun, A.g.e.

Bu durum, günümüzde özgür olmayan ülkelerden özgür ülkelere doğru gözlemlenen göç faaliyetlerini çok iyi açıklamaktadır.

Kimseye Zarar Vermeden Zenginlik Yaratmak

Bazıları bir kişinin, ancak bir başkasının pahasına mülk edinebileceğini zanneder. Gerçek böyle değildir. Serbest bir piyasa gerçekte serveti *yaratırken* var olan servetin de *değerini artırır*.

Değer, eşyanın fiziksel bir özelliği değildir. İnsanların eşya üzerindeki algısıdır. Satıcılar, müşterilerinin parasına ondan daha çok değer verdikleri için mallarını elden çıkarırlar. Alıcılar, satın aldıkları mala ondan daha çok değer verdikleri için parayı elden çıkarırlar. Okul çocukları bile sıkıldıkları oyuncakları daha çok arzu ettikleriyle değiştirerek kazançlı çıktıklarını düşünürler. Alışverişleri bir değer yaratmış ve hiç kimse bu ticaretten zararlı çıkmamıştır. Zaten zararlı çıkacaklarını düşünseler bunu kabul etmezler.

Benzer şekilde bir kişi, daha önce kimsenin yapmadığı bir yerde tohum eker ve ekin büyütür, diğerleri de bu ürünler için para vermeye razı olursa, daha önce üretken olmayan bir şeyden yeni bir değer yaratılmıştır. Zenginlik üretilmiş ve hiç kimseden bir şey çalınmamıştır.

Aynı şekilde, bir müteşebbis fabrika kurup giysi, ayakkabı, araba veya insanların satın almak isteyeceği başka bir şey üretir ve bu süreçte para da kazanırsa soyguna uğrayan kimdir? Bu kişiler bir servet toplayabilir, ama hiç kimseden bir şey çal-

miş olmazlar. Aksine, bu kişiler bir değer yaratmış ve onu daha önce var olmayan bir yere yaymışlardır.¹⁵

Özgür Bir Toplum Demek Ahbap-Çavuş Kapitalizmi Demek Değildir

Bazıları kapitalizmin, büyük şirketlerin çıkarları altında küçük işletmelerin sömürüldüğü, yöneticilerin yakınları lehine tekel hakları, imtiyazlar, hibeler ve örtülü ödenekler sağlayarak kitlelerden çaldığı bir sistem olduğunu iddia ederler.

Oysaki tam anlamıyla özgür olan bir toplumda rekabet, istismarı ve ahbap-çavuş ilişkilerini imkânsız hale getirir. İşletmeler var olabilmek için müşteriye bel bağlamış durumdadırlar. Eğer kaliteli bir hizmet sunamazlarsa müşterileri onları terk ederek diğer firmalara gider. Başka firmalar her zaman bir potansiyel olarak var olacaktır, çünkü özgür bir toplumda devletler tekel oluşturacak, belli şirketleri koruyacak veya insanları yeni bir iş kurmaktan engelleyecek güce sahip değildirler. Tam anlamıyla serbest olan bir piyasa rekabet üretir. Rekabet ise müşteriyi üreticiler karşısında güçlendirir. Şirketler, insanların talep ettiği ürünleri istenen kalitede üretemezlerse ayakta kalamazlar. Otomotiv gibi büyük sermaye gerektiren sektörlerde bazı şirketler epey büyüyebilirler. Bu durumda bile, onlardan daha iyi bir iş çıkaracağına inanan büyük yatırımcılar ile bazen potansiyel, bazen gerçek bir rekabeti göze almak durumundadırlar. Tüm problemler ancak kamu otoritesi tarafından rekabete müdahale edildiğinde, yeni rakipler piyasaya girmekten caydırıldığında veya alenen engellendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Şüphesiz gerçek anlamda açık bir rekabeti idare etmek zor-

¹⁵ Bu konunun iyi bir açıklaması için bkz. Sir Ernest Benn, *Why Freedom Works*, Sir Ernest Benn Ltd, Londra, 1964.

dur. Bugün dünyanın en özgür toplumlarında bile yöneticiler -çoğu zaman farkında olmadan- rekabeti azaltıcı, tüketicinin üretici karşısındaki gücünü zayıflatıcı kanun ve düzenlemeler yapmaktadırlar. Bu düzenlemelerde çoğu zaman üreticilerin gizli ittifakları etkili olmaktadır. Örneğin, sektöre yerleşmiş şirketler, siyasetçilere ürün kalitesi ve üretim standartlarına dair, neyin nasıl üretilmesi gerektiğini vazeden regülasyonlar çıkarmaları için baskı uygular ve bu kurallara halkı kalitesiz ürünlerden korumak için ihtiyaç olduğunu savunurlar. Oysa bunun gerçek amacı yasalarla belirlenecek standartlara uymayan yeni ürünler veya yeni bir üretim tarzı geliştiren genç ve daha küçük firmalar karşısında kendi işlerini korumaktır. Bazen de politikacılar yerli firmaların korunması gerektiğini iddia ederek iflas etmekte olan firmaları veya yabancı sermaye ile rekabet edemeyen firmaları halkın parasıyla desteklerler. Hatta bazen sırf yerli üretimi korumak adına bazı malların ithalatını yasaklarlar. Bu durum yerli üretim sektöründe çalışanları geçici olarak rahatlatırsa da, vergi mükelleflerini ve halkı piyasada daha az seçeneğe mahkûm etmekte ve daha düşük kaliteli ürünlere daha çok para vermek durumunda bırakmaktadır.

Bir toplum özgürlükten ne kadar uzaklaşır ve yetkililere ne kadar güç devrederse, siyasetçiler ve üreticilere kendi aralarında gizlice anlaşarak kişisel çıkarları uğruna insanları sömürebileceği o kadar geniş bir alan açmış olur. Bu türden ahbap-çavuş kapitalizminin izlerine hemen her yerde rastlanmakla beraber en az özgür olan toplumların durumu çok daha vahimdir. İpleri eline almış olanların derhal kendilerini, ailelerini ve yakınlarını ihya edeceğine neredeyse her zaman kesin gözüyle bakılır. Hatta bunu yapmıyorlarsa, bu onlar için bir güçsüzlük işareti olarak algılanabilir.

Lakin gerçek anlamıyla özgür bir toplumda yetkililerin, yasama gücünü veya kamu fonlarını kullanarak ahbabları lehine imtiyaz tanımlarına izin verilmez. Resmî yetkinin kullanılması ve kamu fonunun harcanacağı yerler ile ilgili çok sıkı kurallar vardır. Üreticiler devletten koruma veya ödenek elde etmek için yetkililerle lobi yapamazlar, çünkü yetkililerin elinde böyle bir güç zaten bulunmamaktadır.

Şirketlere ve siyasetçilere sıradan insanları sömürmek için gereken gücü veren şey rekabetçi kapitalizm değil, özgürlüğün olmayışıdır.

Özgürlüğün Başarısı

Ekonomik özgürlük ve serbest ticaret nadiren tam anlamıyla tesis edilse de son 30 yıl içerisinde, belki 2 milyar insanın mutlak yoksulluk düzeyinin dışına çıkabilmesine olanak tanımıştır. Bu, bir zamanlar Rusya'da, Çin'de ve bazı Güneydoğu Asya ülkelerinde bulunan güçlü ve merkezi devletlerin yarım asır boyunca uğraşmasına rağmen asla elde edemediği bir şeydir. Yine de duvarların yıkılması ve serbest ticaretin önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte her geçen gün daha çok ülke küresel ticaret ağına katılmış ve zenginlik yayılabilmektedir. Özellikle de serbest bir uluslararası ticaret anlayışını benimsemiş en yoksul ülkelerin en yoksul insanlarına doğru yayılmıştır. Bu gezegende özgürlükten daha bereketli ve verimli bir ilke olabilir mi?

ÖZGÜR BİR TOPLUMUN KURUMLARI

Devletsiz Toplum

Özgürlük ve Kültür

Özgür bir toplumda, insan hayatının büyük bir bölümü devletin hiç mevcut olmadığı sahalarda yaşanır. Bu sadece eski Hint fıkrasında geçen “ekonomi geceleyin büyür, devlet uyurken...” sözünün bir yansıması değil, insanlar için önemli olan pek çok faaliyette aslında devletin hiçbir rolü olmamasından kaynaklanmaktadır.

Özgür bir toplumda insanlar birbirinden kopmuş bireyler değildir. Aksine, sosyal varlıklardır. Başkalarının refakatini arar, onlara uyum sağlamaya ve onlarla pek çok alanda işbirliği yapmaya çalışırlar. Bir dinî cemaatin aktif üyeleri olabilirler veya çeşitli dernek ve kulüplerde kendileriyle aynı ilgi alanlarına sahip insanlarla bir araya gelebilirler. Şarkı söylemek, okumak, yemek yapmak, balık tutmak, spor yapmak, koleksiyon yapmak vb. aktivitelerde bulunabilirler. Kendileri gibi olanlarla buluşur ve bir sosyal paylaşım platformu oluştururlar. Gençler, yaşlılar, okul arkadaşları, yeni anne-babalar veya ben-

zer engellere sahip insanlardan oluşan gruplar olabilir. İhtiyaç sahibi insanlar için bir aşevi veya bir yatakhane işletebilirler. İşte buna *sivil toplum* denir.

Özgür toplumlarda insanların istifade ettiği davranış ve hareket özgürlüğüne rağmen, vatandaşlar genellikle bir kültürü, bir takım ortak değerleri, gelenekleri paylaşmakta ve ona saygı duymaktadırlar. Özgür bireyler arasında genç olanlar bazen eski yöntemlere kafa tutabilirler. Bu, her iş için daha iyi yöntemlerin keşfedilmesi ve ilerleme kaydedilmesi için gereken şeydir zaten. Velhasıl özgürlük, kültürün düşmanı değildir. Belli bir kültürü paylaşmayan göçmenler bile içinde bulundukları toplumda kabul görmek için baskın kültüre *saygı göstermek* zorundadırlar. Bir işi garantilemek için dil öğrenmek durumundadırlar. Kendilerini kabul eden ülkede geçerli olan ahlak ilkelerini ve gelenekleri hemen kavrayamasalar bile bu konuda hakarete maruz kalmaktan korunmak ve kendilerini geliştirmek için en kısa zamanda öğrenmelidirler. Bunu yapmadıklarında ayrımcılığa tabi tutulacak değillerdir, zira özgür bir toplumda insanlara eşit muamele edilir. Fakat yerel halktan hiç kimse doğru düzgün iletişim kuramadığı, anlaşılamadığı veya kendi hayat tarzına saygı göstermeyen insanlarla bir arada olmayı arzu etmek zorunda da değildir.

İnsanlar başkalarıyla bir arada olmayı isterler. Buna fırsatları kollamak ve kişisel çıkarlarını geliştirmek için ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden bir yabancı olmak büyük bir dezavantajdır. Özgür bir toplumda insanlar birbirleriyle aynı değerleri paylaşmayabilirler, fakat insanlık gereği birbirlerini idare ederler. Özgür bir toplumda insanların sahip olduğu fikir, ifade ve davranış özgürlüğü; toplumda baskın olan kültüre, geleneğe ve ahlaki değerlere saygı duymayı gerekli kılar.

Devleti Kim Ne Yapsın?

Karşılıklı ilgi, sorumluluk, işbirliği ve güvenden oluşan bu enformel ağ hayatlarımızı muazzam ölçüde geliştirmektedir. Fakat bunun işlemesi için bir devlete ihtiyaç yoktur. Her birimiz, herhangi bir yetkili makamla muhatap olmadan birbirimizle işbirliği yaparak ve çeşitli sivil toplum örgütlerine üye olarak başarılı oluruz.

Herhangi birinin, tartışmasız bir devlet fonksiyonu olduğunu iddia edebileceği hukuk alanında bile, aslında pek çok meseleyi biz kendi aramızda karara bağlıyoruz. Özgür bir toplumda sözleşmeler devlet eliyle tasarlanarak vatandaşa dayatılmaz. Aksine sözleşmeler, onun şartlarını belirleyen ve onu karşılıklı olarak onaylayan ilgili taraflar eliyle düzenlenir. Sözleşme yapanların çoğu, ihtilaf halinde, genelde aralarında bağımsız bir hakemin karar vermesi üzerinde anlaşır. Bu alternatifte göre çok daha yavaş, masraflı ve adil olma ihtimali daha düşük olan devlet mahkemelerini ise genelde tercih etmezler.

Bu, nüfusun makul miktarda homojen olduğu durumlarda, böyle enformel ve yardımsever bir toplumsal ilişki ağı oluşmasına yardım eder. İnsanların çoğu aynı ırkın veya dinin mensubu iseler ortak değerleri paylaşır ve aralarında güvenle sözleşme yaparlar. Savaş sonrası yapılan uluslararası anlaşmalar ve sömürgeci rejimlerin farklı etnik grupları bir araya yığarak geleneksel sınırları yeniden belirlemesi buna yardımcı olmadı. Suriye, Libya, Lübnan ve Irak gibi bir yüzyıl önce var olmayan ülkeler yakın zamanda toplumsal bölünmelere sahne oldu. Bu ülkeler halkların değil, politikacıların ürünü olan ülkelerdir. İngilizler de benzer hataları Afrika ve Hint yarım-

dasında yapmış ve farklı etnik grupları topyekûn tek bir idari koloniye bağlamışlardır.

Bugün vatandaşlarının canını ve malını korumaktan bu kadar aciz ve bir o kadar da kırılğan devletlerin var olması şaşırtıcı değildir. Bu, özgür bir toplumun ve serbest bir piyasanın yetişmesini zorlaştıran bir durum. İşbirliği için gerekli olan karşılıklı saygı ve güven ortamı bir kez dağıldıktan sonra o toplumda tekrar işbirlikçi bir kültür oluşturmak kolay değildir. Umulabilecek en iyi şey, farklı grupların, işbirliği yapmasa da en azından bir arada var olabilecek şekilde yerleşim alanlarını belirlemesidir. Yine de karşılıklı fayda beklentisi ile özgür bir toplumun koşullarının yerleştirilmesi, farklı insan gruplarının bir arada var olabilmesi ve birlikte çalışabilmesinin daima en kolay yoludur.

Devlet Neden Sınırlı Olmak Zorundadır

Devlet Ne Yapmalıdır?

Bugün hayatımızın her bölümünün devlet tarafından denetlenmesi gerektiğine inanan çok az insan vardır. Hepimiz, şu ya da bu şekilde devletin rolünün sınırlı olması gerektiğine inanmaktayız. Pek çok insan kolektif olarak karar verilmesi ve yapılması gereken meselelerde bir devlete ihtiyaç duyduğumuza kabul eder. Fakat bu devlet, bizim tek başımıza gayet iyi bir şekilde yapabildiğimiz işlere karışmamalıdır. Ayrıca düşünen pek çok insan da liderlerimizin yetkilerinin dışına çıkmalarını engelleyecek bir takım kısıtlar olması gerektiği konusunda hemfikirdir.

Aslında mesele devletin *çapından* ziyade *neye, nasıl ka-*

rar vereceği ve bu işleri nasıl yapacağı ile ilgilidir. Özgür bir toplum ve onun ekonomisi güvene dayalı olduğu için özgür toplumların vatandaşları doğal olarak devletin kendilerini dolandırıcılık ve hırsızlığa karşı korumalarını bekler. Öte yandan bir otobüse bilet basmadan geçen bir kişiye müebbet hapis cezası verilmesi veya insanların internette yasadışı müzik indirmesini engellemek için evlere gizli kamera yerleştirilmesi de arzu edeceğimiz bir şey değildir. Devlet müdahalesi hedefteki problemle orantılı olmalıdır.

Devletin faaliyet alanının sınırlı olmasının bir diğer gerekçesi de şudur: Bireyler tarafından alınan kararlar (ör. bir şey satın almak) tamamen gönüllülüğe dayanır. Fakat devletler tarafından alınan kararların (ör. bir şeyin satılmasını *yasaklamak*) etkili olması için güç kullanılması gerekmektedir. Güç kullanmak, bazen gerekli olsa bile temelde kötüdür. Siyasî kararlar alırken bu kararlar sayesinde elde edilecek fayda ile bu nedenle uygulanacak yaptırım gücü arasındaki dengeyi gözetmemiz gerekir. Zararı hesaplamadan, aceleyle faydanın peşine düşmememiz gerekir.

Sosyal ve iktisadî hayatın büyümesi için özgürlüğe ihtiyaç vardır. Çünkü hayat, küçük ölçekte deneme-yanılmalarla aşama aşama gelişir. Sayısız yenilikçi insan tarafından pek çok yeni fikir, ürün ve yöntem denenir. Başarısız fikirler terk edilir, hayata katkı sağlayanlar taklit edilerek yayılır. Fakat sosyal ve iktisadî kurumlar devlet tarafından kontrol edildiğinde yenilikçi insanlar önlenir, deneme-yanılma yönteminin sürekli ve tedrici süreci yavaşlar.

Dahası, devletler müdahale ettiğinde bu genelde büyük çapta olur. Ne üretileceği veya hangi eğitim yönteminin benim-

seneceği gibi konularda tüm toplumu bağlayan kararlar alırlar. Bu kaçınılmaz olarak yeniliği ve ilerlemeyi yavaşlatır. Bundan dolayı devletler hata yaptığında -ki eninde sonunda yaparlar- bu hataların çapı oldukça büyük ve sonuçları hayli yıkıcı olur.

Devlete Neden İhtiyaç Var?

Devletlerin var olması ve bazı işleri yerine getirmesi için bazı makul sebepler de vardır. Trafiğin yolun hangi tarafından akacağını belirlemek veya hepimizin sözleşmelere uymasını temin etmek gibi bazı hususlarda temel kuralları koyup bunları yürütecek bir otoriteye ihtiyaç duyabiliriz.

Bunlara ek olarak yine bazı hususlar vardır ki yerine getirilmesinden herkes istifade edecek olsa da bireysel olarak yapılması ya çok zor ya da imkânsızdır. İşte bunlara *kamusal işler* denir. Savunma ve emniyet bunlara örnek olarak verilebilir. Güvenlik herkesin istifade ettiği bir şeydir ama herhangi biri neden bu iş için gönüllü olsun? Başka bir örnek de gelişmekte olan pek çok ülkenin şehirlerindeki boğucu hava kirliliğidir. Isınma için dumansız yakıt kullanılması, araçlara katalitik konvertör yerleştirilmesi, fabrika bacalarına atık filtreleri takılması gibi işler bu problemin çözümüne yardımcı olabilir ve bütünüyle hayat kalitesini artırabilir. Fakat hiç kimse, herkesin temiz havadan ‘bedava’ istifade edebilmesi adına kendinden fedakârlıkta bulunarak bu işe gönüllü olmayacaktır. Bu yüzden bu tür konularda gereken kararları siyasî yöntemlerle alabilir, herkesi kendi ürettiği hava kirliliğini kısıtlamaya zorlayabilir, polis ve kamu güvenliği hizmetleri için herkesten vergi alabiliriz. Bu şekilde, serbest piyasanın sunmadığı kitlesel fayda sağlayan şeylere de ulaşmış oluruz.

Liberteryenler olarak adlandırabileceğimiz bir kısım özgürlük savunucuları aslında devlete hiçbir durumda ihtiyaç olmadığını savunurlar. Özgür toplumların işbirliği yapma ve herkese fayda sağlama konusunda zaten oldukça iyi olduklarını söylerler. Bunu gerek bireysel hayırseverlik üzerinden, gerek insanları bedavacılıktan caydırmak amacıyla bazı faydaları sadece para veren kişilerle sınırlayan akıllıca yöntemler kullanarak yaparlar. Dolayısıyla onlar, can ve mal güvenliğini muhtelif saldırılara ve hırsızlığa karşı korumak ya da sözleşmelere uyulduğunu temin etmek için bile bir devlete ihtiyaç duyduğumuz konusunda ikna olmuş değildir. Bireylerin ve sivil grupların bu işleri kendileri için yeteri kadar iyi yapabileceğine inanmaktadırlar.

Özgür toplumun başka bir kısım savunucuları olan *klasik liberaller* en azından bir siyasî karar alma mekanizması olarak devlet gücüne ihtiyaç olduğunu; bizi koruması, sözleşmelere uyulduğunu temin etmesi ve kamusal kaynakları dağıtması için devletin gerekli olduğunu savunur ve devletin sadece bu işlerle sınırlı olması gerektiğini söylerler. Öte yandan Liberteryenler, devlete elini verenin kolunu kaptıracağından korkmaktadırlar. Nitekim bugün dünyanın hemen hemen bütün devletleri -topluma rağmen- kendileri için bu çekirdek fonksiyonların çok ötesine geçen roller üstlenmektedirler.

Soru: Tabii ki devlet savunma gibi bazı hizmetleri sunmak zorundadır, değil mi?

Hayır. Şüphesiz kolektif olarak karar alınması gereken bazı hususlar vardır, örneğin bir savaşa girip girmemek gibi. Fakat özel sektör tarafından sağlanamayacak pek az şey vardır. Pek çok ülkede savunmaya dair işlerin en azından bir bölümünün de özel şirketler istihdam edilmektedir. Araç, gemi,

uçak veya teçhizat imâlâtı, kıışlaların bakımı ya da gıda ve lojistik gibi hizmetler bazen özel firmalara ihale edilmektedir.

Posta göndermek, telefon hizmeti sağlamak, demiryolu işletmek, elektrik, su ve doğalgaz sağlamak, yollar, hastaneler, hapishaneler yapmak, hatta çelik üreterek araba yapmak gibi işlerin sadece devletler tarafından yapılabileceğini düşündüğümüz dönemler çok da eski değildir. Bugün tüm bu işleri özel firmalar yapmaktadır. Üstelik rekabet halinde oldukları için sunmak zorunda oldukları kalite çok daha yükselmiştir.

Kişisel ve Ekonomik Özgürlüğe Dair Görüşler

Devletin rolünün ne kadar genişleyeceğine karar vermek basit bir sağ-sol meselesi değildir. İnsanlar sadece kararların *bireysel* mi yoksa *kolektif* olarak mı alınması gerektiği konusunda değil, aynı zamanda kamusal kararların *iktisadî* hayatımıza olduğu kadar *kişisel* hayatımıza da etki edip etmeyeceği konusunda farklı görüşlere sahiptir.

Burada dört temel bakış açısından bahsedilebilir:

- İlk grup *bireyselciler* olarak tanımlanabilir. Bunlar, bireylerin *kişisel* ve *iktisadî* hayatlarını ilgilendiren kararlarda özgür olmaları gerektiğini savunmaktadır.
- Bu görüşün tam karşısında *otoriteryenler* yer alır. Bunlar, *kişisel* ve *iktisadî* davranışların kolektif bir kontrol mekanizmasına bağlı olması gerektiğini savunmaktadır.
- Üçüncü grupta, *iktisadî* kararlarda bireysel özgürlüğü fakat *kişisel* tercihlerde kolektif bir otoriteye bağlılığı savunan *muhafazakârlar* yer almaktadır. (Muhafazakârlık kavramı her kültürde farklı bir anlama gelse de) Bu terimle kastedilen, ik-

tisadî özgürlük ve toplumsal kontrol karışımı yönetim sistemi pek çok Asya ülkesinin tipik bir özelliğidir.

- Son grupta ise, *iktisadî* kararlarda kolektif denetimi desteklerken *kişisel* tercihlerde bireylerin kendi haline bırakılması gerektiğini savunanlar yer almaktadır.

Bu son grup için iyi bir isim bulmak epey zordur. Amerika'da bu grup *liberal*ler olarak anılır ama bu, kelimenin yanıltıcı bir kullanımıdır. Diğer ülkelerin çoğunda *liberal* demek *klasik liberal* demektir; yani belli bir çerçevede devlet kurallarına ihtiyaç olduğunu, fakat kişisel ve iktisadî kararların çoğunun bireylere bırakılması gerektiğini savunan bakış açısı. Doğrusu bu terim, kişisel özgürlüğün önemine inanan fakat iktisadi hayat üzerinde devletin daha çok kontrolü olması gerektiğini savunan Amerikalı siyasetçi ve entelektüeller tarafından aşırılmıştır.

Tüm bu tek kelimelik tanımlar, gerçekte toplumsal ve iktisadî konular hakkında ne kadar geniş bir görüş yelpazesi olduğunu ortaya koymakta biraz yetersiz kalmaktadır. Nitekim adı anılan her bir grubun kendi içinde dahi çok geniş bir görüş yelpazesi vardır. (Örneğin *bireyselciler*, mutlak özgürlüğü savunan *liberteryen*lerden sınırlı devleti savunan klasik liberalere kadar uzanır. *Otoriteryenler* ise, mutlak kontrolü savunan *totaliteryen*lerden sınırlı bir bireysel karar alanını savunan *devletçilere* kadar uzanır.)

Her halükârda siyasî görüşlerin, toplumsal konularda birbirinden epey farklı görüşlere sahip insanları aynı kefeye koyan basit bir sağ-sol çerçevesi üzerinden layığıyla tanımlanamayacağını bilmekte fayda vardır. Hayatın iki farklı sahasını oluşturan *kişisel* ve *iktisadî* tercihlerde insanların ne kadar özgürlüğe sahip olması gerektiği üzerinden konuya yaklaşmak daha faydalıdır.

Neden Bireysel Tercih?

Kişisel ve iktisadî hayat içerisinde özgürlüğü savunmanın güçlü nedenleri vardır. Öncelikle insanlar, neye ihtiyaç duyduklarını kendi yaşamlarına uzak bir hükümetten çok daha iyi bilirler. İnsanlar kendi umutlarını, korkularını, hayallerini, arzularını, ihtiyaçlarını, taleplerini ve amaçlarını hissederler. Kendi şartlarının; ailelerinin, yakınlarının ve değer verdikleri sosyal grupların şartlarının daha iyi farkındadırlar. Önlerindeki fırsatları ve eylemlerinden doğabilecek problemleri çok daha iyi bilirler. Bu nedenle bireyler, kendi hayatları ve gelecekleri hakkında karar alma noktasında açık arayla en iyi pozisyonadırlar.

Bunlara ek olarak bir de kendisi adına karar alınanların, tam bir insandan ziyade bayağı bir köle konumuna düşmüş olmasından ileri gelen etik problem var. Olan bitene dair herhangi bir sorumluluğu olmayan bu kimselerin, başarı ve hatalardan ders çıkarmaları da asla mümkün olmaz. Yetkililerin kötü politikalarından kaynaklanan sıkıntıları yaşayabilir ama bunun tekrarlamasını engellemek için çok az şey yapabilirler. Bu yüzden denemeye de yeltenmezler. Fakat başarılarının faydasını ve hatalarının maliyetini tadan bireyler, işe yarayanı tekrarlama ve işe yaramayanı terk etmede oldukça istekli olurlar.

Çeşitlilik İlerlemeyi Teşvik Eder

Çeşitlilikte avantaj vardır. Kendi kararlarını alma özgürlüğüne sahip olan insanlar pek çok farklı şekilde hareket edebilirler. Kendi şartlarına daha uygun olduğunu düşündükleri eylemleri tercih edebilirler. Farklı hayat tarzlarını, İngiliz felsefeci John Stuart Mill'in 1859'da yazdığı "Hürriyet Üzerine" adlı makalesindeki deyimiyile 'yaşam tecrübelerini' deneyebilir-

ler.¹⁶ Bu deneyler bazen başarılı olur, bazen olmaz. Fakat her zaman bunlardan bir şeyler öğrenebilir, kendi gelişimimizi ile-ri götürebilir; işe yaradığı görüleni daha çok, işe yaramadığı görüleni daha az yapabiliriz.

Otoriteryen bir toplumda, bunun aksine her iş için geçerli olan sadece tek bir yöntem vardır. Çünkü kararlar kolektif olarak alınır. Yanlış kararların etkisi herkes için yıkıcı olur. Resmî yöntemler başarılı olsa bile ondan daha başarılı olma ihtimali bulunan başka yöntemleri denememize izin yoktur. Karar alma süreci daha yavaş ve daha bürokratiktir. Böyle bir dünyada gelişimimiz yavaş ve genelde sancılı olur.

Serbest bir ekonomide üreticiler devamlı olarak müşteri-lerinden geribildirim alırlar. Günün her anında insanlar beğendikleri bazı ürünleri diğerlerine tercih etmekte; satın aldıkları her ürünün fiyatını, güvenilirliğini, boyutlarını, şeklini, rengini vb. pek çok özelliğini sürekli değerlendirmekteler. Bu tercihler anında üreticilere ulaşır, onlar da neyin satıp neyin satmadığını görürler. Rakiplerinin de aynısını yaptığını bilen firmalar, insanların taleplerini daha çok karşılamak ve istemedikleri şeyleri daha az yapmak için mümkün olan en hızlı şekilde harekete geçerler. Ayrıca müşterilerinin daha çok begeneceğini umdukları yeni ve farklı ürünleri denemek için de teşvik edilmiş durumdadırlar.

Neyin üretileceğine resmî otoriteler tarafından karar verilen bir piyasada ise durum bunun tam aksidir. Piyasanın tamamını mı yoksa -genelde olduğu gibi- belli bölümlerini mi

16 John Stuart Mill, *On Liberty and Other Essays*, Oxford University Press, Oxford, 2008; içinde: John Stuart Mill, *On Liberty*, 1859. (Eserin Türkçe tercümesi için bkz. *Hürriyet Üstüne, Liberte Yayınları*.)

kontrol ettikleri önemli değildir; neyin nasıl üretileceğine karar verme süreci yine ağır ve acemice olacaktır. En iyi ihtimalle, müşteriler fikirlerini birkaç yılda bir yapılan seçimlerde dile getirebilirler. Fakat her bir ürün ve hizmet için tekil olarak oy veremeyeceklerdir. Önlerine gerçek anlamda bir seçme şansı konsa bile bu; savunma, eğitim, sağlık, tarım, sulama ve ulaşım politikalarından oluşan paketler arasında tercih yapma imkânından ibaret olacaktır. Resmî otoriteler hiçbir zaman serbest piyasada müşterilerin üreticilere sağladığı gibi sürekli ve teşvik edici bir geribildirim mekanizmasına sahip olamazlar. Ayrıca yenilik konusunda resmî otoritelerin üzerinde çok az baskı vardır ve tüketiciler hiçbir zaman talep ettikleri şeyi tam manasıyla elde edemezler.

Müdahalenin Bunaltıcı Etkileri

Bugün dünyada, devletin üretimin tamamına hâkim olduğu-veya olmaya çalıştığı- pek az ülke vardır. Bundan çok daha yaygın olan, devletlerin eğitim, sağlık, emniyet ve tarım gibi daha çok önem atfettikleri belli sektörleri kontrol etmesidir. Bununla birlikte diğer sektörlerle de yasal düzenlemeler, sübvansiyonlar ve tavan fiyat uygulamalarıyla yön vermeye çalışırlar.

Devletler sadece birkaç sektörü kontrol etmeye çalışsa bile kararların ağır ve acemice olma problemi yine var olacaktır. Özellikle de kritik öneme sahip sektörlerde... Örneğin devlet sadece gıda sektörünü kontrol etse herhangi bir anda ihtiyacı karşılayacak üretimi gerçekleştirememesi geniş çapta kıtlık anlamına gelecektir.

Benzer şekilde devletlerin üretimi yönlendirme çabaları da genelde arz-talep dengesini bozmaktadır. Örneğin siyasetçiler

gıda, sağlık ve faiz oranları gibi bazı mal ve hizmetler için tavan değerler belirleyerek bunların fiyatını düşük tutmak isteyebilirler. Bu sefer üreticiler bu mal ve hizmetlerden daha az para kazanır. Kazançları, üretim için harcadıklarını karşılamaz hale gelir ve giderek daha az üretir veya sektörü tamamen terk ederler.

Sonuç kısıtlıktır. Gerçek olamayacak kadar düşük ücretler kanunla dayatıldığında üretici daha az üretecek, müşteri ise daha çok satın almak isteyecektir. Ekmeğin yasal fiyatı çok düşük olabilir ama raflarda ekmek olmaz. Faiz oranları çok düşük olabilir ama kredi bulmak imkânsız olur. Sağlık hizmeti belki bedava olur fakat hizmet almak için uzun sıralara girmeniz gerekir.

Hükümetler belli mal ve hizmetlerin üretimini artırmak için ödenek sağladığında da benzer sorunlar olur. Örneğin Avrupa Birliği çok uzun süre güçlü ve devamlı bir gıda arzını temin etmek için yerel tarım sektörünü sübvans etti. Fakat gerçekte bunu, verimsiz çalışan Avrupalı çiftçiyi uluslararası rekabetten korumak (ve siyaseten önemli olan bu grubun desteğini satın almak) için yaptı. Ödenekler aşırı üretime yol açtı, yığınla tereyağı ve şarap satılmadan kaldı.

Fakat bunun kadar görünür olmayan başka durumlar da vardır. Avrupa'nın tarım ödeneklerinden en çok kazananlar en yoksul çiftçiler değil, en büyük arazi sahipleriydi. Hiç üretmeyecekleri gıdalar için ödenek talep eden çiftçiler ile sektördeki yozlaşma iyice yayıldı. Tarih boyunca dünyanın her yerinde böyle sayısız hikâye vardır. İskoç iktisatçı Adam Smith 1776'da kaleme aldığı "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde ringa¹⁷ gemilerinin daha çok balık tutmak için değil, sırf

¹⁷ Bir tür balık. İngiltere denizlerinde olana baltık ringası denir. (çn)

devletten daha fazla ödenek almak için teşhiz edildiğinden şikâyet etmektedir.¹⁸

Herhangi bir üretimi devlet eliyle teşvik etmek kaynakları; zamanın, çabanın ve sermayenin belki daha iyi değerlendirelebileceği sektörlerden teşvik edilen sektöre çeker. Mesela şu an pek çok devlet, birey ve işletmelerin belki çok daha verimli yollarla yatırıma dönüştürebileceği parayı onlardan alarak yüksek maliyetli rüzgâr ve güneş enerjisinin üretimini teşvik etmektedir. Bu, ekonomik büyümeyi engeller ve toplumun uzun dönemli refahını sıkıntıya sokar.

Azınlığın kararları

Kararların resmî otoriteler tarafından değil de bireyler tarafından alınmasını tercih etmenin bir başka sebebi, güçlü azınlık yerine çoğunluğu tercih etmektir. Herkes adına karar verecek olan yetkililerin kaçınılmaz olarak kararlarını uygulamaya koyacak güce gereksinimleri vardır. Ne var ki yetkililer de birer insandır. Onlardan şeytana direnip, böyle bir gücü kendilerinin, ailelerinin, yakınlarının, partilerinin veya cemaatlerinin çıkarları için kullanmamalarını beklemek çok fazla olur. İhaleler ve tekel hakları yandaşlara hediye edilir. Kamu harcamalarının orantısız bir bölümü seçkin siyasilerin mahallelerine ayrılır. Emniyet ve yargı gibi kamu sektörlerindeki pozisyonlar liyakat esasına göre değil, kayırılan kişilere verilir.

Kararlar, ne kadar az siyasi mekanizma ile alınır, ne kadar çok bireylerin kendileri tarafından alınır ise bu tip yolsuzluk-

¹⁸ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Cilt IV, Bölüm V.

(Eserin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından çıkartılan Türkçe tercümesinin 9'uncu baskısında (2014) sayfa numarası: 558-565. (çn))

lar için o kadar az alan kalır. Hükümet de baskıdan rant sağlamak yerine asli görevi olan baskıları azaltmaya yoğunlaşır.

Devlet vurgunculuğu bazen çok daha kurnazca yapılır. Modern iktisadın babası Adam Smith şöyle yazmıştı: “Devletin başkalarından daha önce öğrenebileceği hiçbir sanat yoktur, insanların ceplerinden para çekme sanatı hariç.”¹⁹ Örneğin, hükümetler borç para alarak kendilerine seçim kazandıracak projelere yatırım yapabilir, bu süreçte destekçilerini zengin edebilir ve borcun maliyetini de diğerlerine yıkabilirler. Hatta bu maliyeti gelecek nesillere bile yıkabilirler. Eğer borçları çok büyürse basitçe daha çok para basıp alacaklılarına devalüasyona uğramış²⁰ paraıyla geri ödeme yapabilirler. Gizli veya açık, bu tip hırsızlıklar insanları servet üretmekten alıkoyar. Dolarısıyla insanlar üretken sermaye yaratıp yeni işlere girmekte daha isteksiz olurlar ve tüm toplum yoksullaşır.

Gerçek anlamda özgür bir toplumda hükümetin, çok istisnai haller dışında borç almasına asla izin verilmemelidir. Bu bile çok sınırlı olmalıdır. Ayrıca devletin para üzerinde tek haklı olmamalı ve her ihtiyaç duyduğunda para basamamalıdır. Özgür bir toplumda vergiler geniş bir tabana yayılmalı ve düşük olmalıdır. Siyasî rakiplerin veya ‘zengin kesim’ gibi belli azınlıkların üzerine yığılmamalıdır. Vergiler basit, şeffaf, öngörülebilir ve kolay ödenebilir olmalıdır. Tek derdi vergi mükelleflerinden aldığı miktarı artırmak olan kamu kurumları veya özel kuruluşlar tarafından toplanmamalıdır.

19 Adam Smith, *A.g.e.*, 1776, Cilt V, Bölüm II, Kısım II, I. ve II. Madde ekleri.

(Eserin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından çıkartılan Türkçe tercümesinin 9’uncu baskısında (2014) sayfa numarası: 969-977. (çn))

20 Değeri azalmış. (çn)

Ataerkil Argüman

Yöneten elitler içerisinde yaygın olan bir bakış açısı da toplumu, kendi adına karar almaktan aciz çocuklar gibi görmektir. Bu nedenle tüm kararları onlar almalıdırlar. Oysa bu, onların kendi güçlerini dayandırdıkları ‘toplumu’ aşılamasından dolayı tutarlı değildir. Ayrıca insanların doğru hükümeti seçecek kadar kolektif bilince sahip olduğunu, ancak kendi hayatlarını idare edecek kadar bireysel bilince sahip olmadığını iddia etmek saçmadır.

Şüphesiz insanların daha iyi davranış göstermesi durumunda tüm toplumun fayda sağlayacağı bazı konular vardır. Fakat bunların çoğu hukukî bir zorlamanın söz konusu olmayacağı ahlakî konulardır. İnsanları, ahlakî gerekçelerle başkalarına yardımcı olacak şekilde hareket etmeye *teşvik edebiliriz*. Fakat özgür bir toplumda devlet bunu onlara *zorla yaptıramaz*. Çünkü devlet, sadece insanlara zarar verilmesini engellemek için güçlendirilmiştir, onları başkalarının yararına çalışmaya zorlamak için değil. Bir de insanların, savunma gibi bazı kamusal işlere katkı sağlamasını öngören *kamu yararı* argümanı vardır ama bu tür işler çok azdır.

İnsanların, devlet eliyle yürütülen hizmetlerin nasıl sağlandığı konusunda çoğu zaman şaşırtıcı bir şekilde ilgisiz oldukları bir gerçektir. Fakat bunun sebebi, insanların genelde hiç bir şey değişmediği için, şikâyet etmeyi boşuna nefes tüketmek olarak görmeleridir. Eğer insanların katılımıyla gerçekten bir şeyler düzelseydi, daha çok insan bunu yapardı.

Soru: Tabii ki hepimizin devlete karşı bir takım sorumlulukları vardır, değil mi?

Hayır. Özgür bir toplumda devletin bize karşı sorumlulukları vardır. Pek çok yerde devletler sadece güce dayanarak kurulmuş ve ayakta kalmıştır. Bu meşru bir devletleşme süreci değildir. Özgür bir toplumda devlet, (savunma gibi) kolektif ya da (yargı gibi) tarafsız olarak karar verilmesi ve yürütülmesi gereken birkaç işi idare etmek üzere tesis edilmiş bir temsilcilikten ibarettir. O insanlara hizmet etsin diye kurulmuştur, insanlar ona hizmet etsin diye değil.

Devleti Sınırlamanın Yolları

Demokrasi

Kolektif karar almanın kaçınılmaz olduğu nadir durumlarda özgür bir toplum, sonuçların herkesi etkileyecek olması dolaısıyla halkın tamamına danışır. Başka bir deyişle bir tür demokrasi vardır.

Bütün kararlar halkın tamamı tarafından alınmayabilir. Bu çok zaman alıcı ve elverişsiz bir yöntem olurdu. Genelde toplum kendisi adına karar alması için temsilciler seçer. Bu temsilciler basit bir elçi gibi körü körüne kendilerini seçenlerin görüşlerini yansıtmaz, kendi kararlarını da sürece dahil ederler.

Demokrasi halkçılık demek değildir. Mesela halkın büyük çoğunluğu dini ve etnik azınlıkların öldürülmesi gerektiğinde hemfikir olabilir, fakat özgür bir toplumda devlet böyle bir şey yapamaz. Çünkü devlet, insanların zarar görmesini engellemek için vardır, kolaylaştırmak değil. Demokrasi ile ilgili eski bir nükte, onu iki kurt ve bir koyunun akşam yemeğinde ne

yiyeceklerine karar verme sürecine benzetir. Fakat özgür bir toplumda çoğunlukların gücü, azınlıkları korumak adına kısıtlanmıştır.

En büyük sorun hükümetin nasıl seçileceği değil, onun nasıl kısıtlanacağıdır. Çünkü onlar sadece birer insandır ve sahip oldukları güç onları yozlaştırabilir. Eğer özgürlükler korunacaksa, gerektiğinde liderlerden kurtulmanın meşru bir yolu olmalıdır. Özgür bir toplumda seçimler sadece liderleri seçmek için değil, aynı zamanda onlardan kurtulmak için yapılır.

Bazı otoriteryenler seçimlerin, birbirinden belki çok farklı programlara sahip olan hükümetleri getirip götürmesinden dolayı siyasi istikrarsızlıktan başka bir şeye yol açmadığını iddia etmektedirler. Fakat özgür bir toplumda siyasi iktidarlara gücü sınırlı olduğu için siyasi istikrarsızlığın çapı da hayli küçük olacaktır. Hükümetler meşru olarak algılanıyorsa işleri aksatacak bir istikrarsızlık yaşanma ihtimali yüksek değil, düşük olur; yeter ki sistem gayrimeşru olmasın... Gayrimeşru bir hükümet askerî güce dayanarak uzun süre iktidarı elinde tutabilir. Bunun alternatifi ya periyodik aralıklarla yapılan barışçıl seçimlerdir ya da beklenmedik anlarda gerçekleşen kanlı devrimler... Özgür toplumlarda seçimler tercih edilir. Çünkü seçimler baskıyı ve şiddeti sınırlar, değişimin ve kalkınmanın daha hızlı gerçekleşmesini sağlar.

Seçimlerin meşru görülmesi için bir takım şartların sağlanması gerekir. Örneğin gerçekten farklı partiler arasında tercih yapılıyor olması gerekir. Eğer ortada oy verecek tek bir aday varsa bu özgür bir seçim değildir. Özgür bir toplumda her zaman farklı görüşler olur. Bu, her adayın kendi görüşünü ifade edip yayabilmesi, diğer adayları ve partileri eleştirebilmesi

anlamına gelir. Ayrıca insanların, tercih ettikleri adaylara herhangi bir korku hissetmeden oy verebilmesi, yani oylamanın gizli yapılması gerekir. Bazı ülkelerde, partilerin seçim kampanyasına yönelik harcamaları, zengin adayların daha avantajlı olmasını engellemek için sınırlandırılmaktadır. Pek çok ülkede seçimlerin ne zaman yapılacağı görevdeki iktidarın tercihi bırakılmamış, kanunla belirlenmiştir.

Kamusal Karar Alma

Özgür olmayan çoğu ülkede hükümetler, iktidarı güç kullanarak ele geçirmiştir. Bunlardan bazıları yine güç kullanarak iktidarını sürdürmekte, bazıları ise kendilerine meşru bir kılıf uydurmaktadır. Örneğin kendilerini dinî veya kültürel mirasın tek koruyucusu olarak göstermektedirler. Fakat özgür bir toplumda hükümet, çok sınırlı amaçlarla ve toplumun rızasıyla var olabilir.

Hükümetlerin temel amacı zararı önlemek ve bireysel olarak yapılamayacak işleri kolektif olarak yapmaktır. Buna rağmen çoğu zaman hükümetler bunun çok ötesine geçerler. Örneğin kamusal mal ve hizmetlerin dağıtımını genelde tekelleştirirler. Kamu mal ve hizmetlerinin neleri kapsayacağı kolektif olarak karar verilmesi gereken bir konu olsa da bunun dağıtımı, tamamen veya kısmî olarak özel şirketlere devredilebilir. Örneğin hayır kurumları yoksul ve hastalara hizmet götürebilir. Zararı önlemek adına, meselâ hava kirliliği gibi kime ne kadar zarar verildiğini ölçmenin kolay olmadığı durumlar da devlet müdahalesi de tam anlamıyla meşru olmaz.

Eğer bazı kararların kolektif olarak alınması gerekiyorsa nasıl bir usul izlenmelidir? İdeal olan fikir birliğidir. Herkes

karar alma sürecine katılır ve herkes ikna olana kadar hiçbir şey yapılmaz. İnsanlar kendilerini zarara sokacak bir karara imza atmayacağı için alınan kararlardan birilerinin zarar görme ihtimali çok düşüktür.

Fakat fikir birliğini yakalamak zordur. Bir kere herkesin her konuyla ilgili gereken çalışmayı yapıp her teklifi değerlendirmesi çok vakit alır. Zaten bu yüzden temsilciler seçeriz. Bununla birlikte herhangi bir konuda fikir birliğine varmak ciddi bir uğraş gerektirir, çünkü tek bir kişi bile tüm projeyi veto etme şansına sahiptir. Sonuç olarak kolektif kararlar; ister bilindik seçim yöntemiyle olsun, ister meclis oylaması, isterse referandum, genelde salt (%50+1) veya nitelikli (ör. 2/3) bir çoğunluk tarafından alınır. Bu, kararların toplumun dar ve elit kesimi yerine daha geniş kesimi tarafından alınmasını temin ederken, karar almanın zorluğunu da biraz azaltır.²¹

Seçmenlerin Şahsî Menfaati

Şöyle bir hikâye vardır: Bir şarkı yarışmasında, finale kalan yarışmacılar arasında karar verecek olan bir Roma imparatoru ilk yarışmacıyı dinler ve ikincinin daha kötü olamayacağından hareketle ödülü ikinciye verir. Bugün de insanlar ne zaman özgür bir toplum ve serbest bir piyasada üretilenlerden tatmin olmazsa, devletin olaya el atması gerektiğini düşünürler. Örneğin, serbest piyasa yeteri kadar geçim ve güvenlik sunmıyorsa bu hizmetlerin devlet tarafından sağlanması beklenir. Bir fabrika havayı kirletiyorsa bunu durdurmak için devlet müdahalesi beklenir. Oysa böyle olmak zorunda değildir.

²¹ Bu ve devamındaki konuların daha geniş bir değerlendirmesi için bkz. Eamonn Butler, *Public Choice - A Primer*, Institute of Economic Affairs, Londra, 2012.

Piyasalar bazen gerçekten de ihtiyaçlarımızı karşılamayabilir. Fakat ‘piyasa başarısızlığı’ bahsederken *devlet başarısızlığının* da söz konusu olabileceğini hatırlamak gerekir. Nispeten özgür olan toplumlarda bile devletler objektif, ölçülü, tarafsız ve yardımsever değildir. Kişisel çıkarlar devletin en tepesinden en altına kadar işlemektedir.

İnsanlar seçimleri, ‘kamu menfaatinin’ gerçekleşmesi ve yürürlüğe girmesi için gereken bir araç olarak görürler. Fakat özgür bir toplumda birbiriyle çakışan pek çok farklı menfaat vardır. Vergilerin düşmesini isteyen seçmenler kamu harcamalarının artmasını isteyenlerle ters düşmektedir. Yeni yapılacak bir yoldan istifade edecek olanlar, bu gerekçeyle evleri yıkılacak olanlarla ters düşmektedir. Dolayısıyla seçimler ‘kamu menfaatinin’ tesis etmez. Sadece birbiriyle rekabet halinde olan pek çok menfaat arasında bir denge oluşturur. Kolektif kararlar işte bu çatışma zemininde alınır.

Siyasetçilerin Şahsi Menfaati

Nasıl seçmenlerin kendi menfaatleri varsa siyasetçilerin de vardır. Pek çoğu, makamı zengin olmanın ya da rakiplerini alt etmenin bir yolu olarak görür. Hatta makamını bu şekilde istismar etmeyenlerin güçsüz olduğu bile sanılabilir. Nispeten özgür olan toplumlarda da yolsuzluk bir problem olabilir.

Siyasetçiler, gerçekten topluma hizmet etmek istese bile önce iktidara gelmek zorundadırlar. Seçilebilmek için yeterli kadar oy toplamak durumundadırlar. Fakat bu ille de toplumda yaygın olan görüşleri yansıtmak zorunda oldukları anlamına gelmez. Daha küçük, temsil edilmeyen azınlıklara oynayarak belki daha çok oy alabilirler.

Güçlü menfaatleri olan küçük gruplar siyasî süreçlerde baskın bir role sahiptirler. Çünkü tercih ettikleri politikaların hayata geçmesiyle elde edecekleri çok daha belirgin şeyler vardır. Örneğin kendi sektörlerine yönelik bir sübvansiyon gibi... Küçük ve istekli bir grup olarak bu insanlar kolay organize olabilir, seçim kampanyaları ve lobi faaliyetleri için daha çok kaynak ayırabilirler. Fakat tüketiciler veya vergi mükellefleri gibi çok daha geniş kitleleri organize etmek zordur. Ayrıca bu kesimler, böyle bir sübvansiyonun ve benzeri politikaların maliyetini doğrudan hissedemedikleri için daha isteksizdirler.

Koalisyonlar ve Yandaşlıklar

Menfaat grupları birbirleriyle anlaşarak oylarını birleştirdiklerinde azınlık görüşlerinin baskınlığı artmış olur. Örneğin bir aday yalnız bırakmak isteyen birkaç grubun koalisyonu, ona karşı her birinin tek başına yaratacağı etkiden daha tehditkâr olur.

Benzer bir problem yasama meclislerinde de olur. Kamu ödeneklerinin kendi bölgelerine yönelmesi için uğraşan siyasetçiler kendi aralarında oy ticareti yaparlar. Bu “sen benim teklifime oy ver, ben de seninkine” tarzı anlaşmalara *siyasal yandaşlık* denir ve bu tip anlaşmalar ne kadar başarılı olursa devlet kendi içinde o kadar büyür, hem de hiç kimsenin arzu etmeyeceği şekilde...

Bu yasalar yürürlüğe girdikçe, bu oyuna daha çok menfaat odağı katılır. Yönetmek için atanan yetkililerin kendi menfaatleri de işin içine girer. Makamlarının statüsü ve aldıkları ödenek, kadrolarının genişliğine bağlıdır ve yetkililer -bilerek veya bilmeyerek- daha kalabalık bir kadroyu gerekli göstermek için bürokratik süreçleri daha karmaşık hale getirebilir-

ler. Bu sürece *imparatorluk yaratma* denir. Bu kadar güce sahip olan insanlar güçlü menfaat odakları tarafından daha çok lobi faaliyetine maruz kalırlar ve bunun sonucunda ister istemez daha özel menfaatlere hizmet etmek zorunda kalır, hatta belki de rüşvet almaya başlarlar.

Kuralları Belirlemek

Toparlayacak olursak, hükümetlerin seçilmesi, yasaların yapılması ve işletilmesinde belli tercihlere sahip azınlıklar, değişik tercihlere sahip çoğunluklara göre daha çok ciddiye alınırlar. Bu yüzden siyasî kararlar, toplumda yaygınlık kazanmış fikirleri yansıtmak bakımından epey yetersizdir. Ayrıca kamu sektörünün tabiatında sürekli büyüme eğilimi vardır. Çoğu zaman makul olmayan bir şekilde, insanların arzuladığının ve özgür bir toplumun sürdürülebilmesi için gerekenin çok ötesinde bir büyüme eğilimi, ki bu eninde sonunda özgürlüklerin aşındırılmasına yol açar.

Nispeten özgür toplumlar işte bu problemleri azaltabilmek için bazı kurallar benimserler. Seçimler bu konuda hayati bir öneme sahiptir. Fakat siyasetçi ve bürokratlar üzerinde zayıf bir kısıtlayıcıdır. Çünkü uzun aralıklarla gerçekleşir ve güçlü partilerin egemen olduğu bir süreçtir. Bu durum değişimi yavaşlatır. Dolayısıyla daha güçlü kısıtlayıcılara ihtiyaç vardır.

Anayasal Sözleşme

Siyasî süreçleri sınırlandırmanın yaygın yollarından biri, herkes veya ezici bir çoğunluk tarafından kabul edilen bir anayasa benimsemektir. Anayasalarda seçimlerin nasıl yapılacağı ve siyasî kararların nasıl alınacağına dair temel kurallar yer alır.

Herkes genel kurallar üzerinde anlaşmışsa hükümetlerin muhalefet adaylarını yasaklamak veya muhalefeti destekleyenlerden yüksek vergi almak gibi kendi çıkarlarına hizmet edecek kuralları dayatması imkânsız hale gelir.

Siyasî süreçler *kuvvetler ayrılığı* ile daha da iyi bir şekilde kısıtlanabilir. Buradaki fikir, kanun yapma gücünün tamamen tek bir kişi veya kurum tarafından kullanılmasındansa bu yetkiyi, gerektiğinde birbirini durduracak, ayarlayacak veya kısıtlayacak farklı kurumlar arasında dağıtmaktır. Bu nedenle bunun bir diğer adı da *kontrol ve denge* sistemidir.

Eğer bir politbüro²² veya yasama meclisi tüm güce sahip olursa, siyasî çoğunluklar ve menfaat odakları kendi çıkarları doğrultusunda bu merkezi ele geçirmeye çalışırlar. Fakat siyasî güç anayasa tarafından iki farklı meclis arasında paylaştırılırsa, menfaat odakları tarafından siyasî gücün ele geçirilmesi daha zor hale gelir. Eğer bu meclisler farklı şekillerde seçiliyorsa, bu odakların her ikisine de hâkim olmak çok daha zor hale gelir. Eğer bir meclis, diğerinde alınan kararları veto etme veya onda değişiklik yapma imkânına sahipse, siyasal yandaşlık ve azınlıkların istismar edilmesi de zorlaşır.

Çoğu özgür toplumun anayasasında bu kontrol ve denge sisteminin bir koruyucusu ve tüm toplumun temsilcisi olarak bir başkanlık makamı yer almaktadır. Başkanların, gerektiğinde siyasî sürtüşmelerin üzerine çıkarak azınlıklara zarar veren kanunları veto etmesi beklenir.

İstismara karşı geliştirilen bir diğer koruma sistemi, özgür toplumların hayatî bir unsuru olan *bağımsız yargıdır*. Yargıçlar

22 Komünist ülkelerde, politikaları belirleyen en üst karar organı. (çn)

siyasi olarak taraf tutmamalı, gerektiğinde anayasaya uymayan kanunları geçersiz sayabilmeli, azınlıkların istismarını engelleyebilmeli ve tüm bunları yaparken siyasetçilerin intikamından korkmamalıdır.

Anayasalar bazen devletlere başka kısıtlar da getirmektedir. Örneğin *dengeli bütçe kuralı*, belli aralıklarla (3 veya 5 yıl) devlet bütçesinin dengelenmesini şart koşar. Yahut yıllık borç alımlarına ve toplam iç borçlanma miktarına *bütçe sınırları* getirebilir. Bazı anayasalarda, devletin olağan büyüme eğilimini dizginlemek amacıyla, ulusal gelir içerisinde devlet harcamalarına ayrılacak oranın sınırlanmıştır. Bunlara ek olarak siyasetçilerin uzun süre görevde kalmasını engellemek için *dönem sınırları* ve kamu kurumlarının görev süresinin dışına çıkmalarını engellemek için *görev süresi sınırları* bulunabilmektedir.

Nitelikli Çoğunluklar

Azınlıkları korumanın bir diğer yolu da *nitelikli çoğunluk* esasına dayanan oylamadır. Siyasal iktidarın meclisten aldığı bir oy ile anayasal kuralları değiştirebildiği bir yerde özgürlük epey tehlike altındadır. Bu yüzden özgür bir toplumda daha büyük engeller vardır. Örneğin her iki meclisin üçte ikisinin oyunu almak, üstüne genel halk oylamasından veya her bir otonom bölgede yapılacak oylamadan benzer bir destek almak gibi...

Azınlıkların kolaylıkla ağır şekillerde istismar edilebileceği özel durumlarda, kararların büyük bir çoğunluk desteğine ihtiyacı vardır. Örneğin belli gruplara çok ağır yük bindirecek bir vergi oranı belirlemek kolaydır. Bu yüzden bazı özgür toplum savunucuları, çoğunluk ne kadar güçlü olursa olsun azınlıkların korunması için vergi kurallarının (vergi oranları değil;

kimin, neyin vergisini vereceğine dair kuralların) oybirliği ile belirlenmesini talep etmektedir.

Esir Toplum

Özgür bir toplumda bir tüccarın sizi kandırdığını veya paranızın karşılığını vermediğini düşünüyorsanız işinizi başka bir yere vermekte özgürsünüz. Fakat sizi kandıran veya istismar eden devletinize ise gidecek bir yer yoktur. Belki ülkeyi terk edebilirsiniz fakat dil ve başka engelleri düşündüğümüzde bu pek çok insan için bir seçenek olmamaktadır. İşte baskı ortamının tarifi budur. Bundan dolayı devletin tüm rol ve davranışları en ince detayına kadar dikkatlice belirlenmeli, toplumun özgürlüğünü korumak ve genişletmek için gereken çizgide katı bir şekilde sınırlandırılmalıdır.

EŞİTLİK VE EŞİTSİZLİK

Özgür Bir Toplumda Eşitlik

Pek çok insan özgür toplumlarda eşitsizlik olduğunu düşünür. Ne de olsa, onlar herkese serveti arama ve onu yığma imkânı verirler. Bu, (iddiaya göre) büyük bir iktisadî eşitsizlik yaratmalıdır.

Fakat bu iddia yanlıştır. Daha önce gördüğümüz gibi özgür ve özgür olmayan toplumların gelir dağılımları arasındaki dengesizlik neredeyse aynıdır. Eğer bir fark varsa, en özgür toplumların bir nebze daha eşit olduğu bile söylenebilir.

Dahası, özgür olmayan toplumlarda bazı maddî olmayan eşitsizlikler vardır ki bunlar özgür toplumlarda bulunmamaktadır. Özgür bir toplumun her bir vatandaşı daha iyi bir işe girerek veya kendisine kazanç sağlayacak ticari faaliyetlerde bulunarak gelirini ve servetini artırmayı arzulayabilir. Özgür olmayan toplumlarda bu her zaman mümkün değildir. Devlet memurluğu sadece iktidar partisini destekleyenlere veya yöneticilerin dostlarına ve ortaklarına açık olabilir. Yasalar veya toplumsal önyargılar kadınların, etnik azınlıkların veya başka grupların belli

işlerde çalışmalarına izin vermeyebilir. Belli bir ırka veya sosyal sınıfa mensup insanlar en vasıfsız işlere layık görülüyor olabilirler. Göçmenler iş kurmaktan, firma sahibi olmaktan, hatta bir banka hesabı edinmekten bile men edilmiş olabilirler.

İş bulabilenler için bile bu eşitsizlikler devam edebilir. Sovyet Moskova'da örneğin, Kızıl Meydan'da bulunan seçkin GUM alışveriş merkezi sadece nakit parası olan yabancı turistlere ve üst düzey parti üyelerine açık idi. Sadece üst düzey parti üyeleri Zil marka bir limuzine binmeyi arzu edebilir -trafik onların geçişini kolaylaştırmak için durdurulurdu- veya yeşillikler içindeki kaplıca merkezlerinde bir ay süren tatilin tadını çıkarabilirdi. En güzel apartman daireleri ve kır evleri resmi yetkililere tahsis edilir, onlar da bu evleri yakın dostlarına lütfederlerdi.

Bunlar kaçışı olmayan eşitsizliklerdir ve bunları yaşayanların, oy verme hakları veya kanunlarda bir değişiklik için siyasi mücadele yapma hakları bile olmayabilir. Bunun tam aksine, özgür bir toplumun tüm mensupları en azından iyi bir işe girmeyi veya bir şirket kurarak gelir ve servet kazanmayı arzulanabilir. Herkes başarılı olamayabilir, fakat onları durduran hiç kimse olmaz.

Eşitlik Türleri

Özgür bir toplumda eşitlik, insanların aynı gelire, servete veya hayat standardına sahip olmasıyla ilgili değildir. İnsanların *aynı muameleye tabi tutulmasıyla* ilgilidir.

Bu kendisini dört önemli noktada gösterir.²³ Özgür bir

²³ Bu konuların güzel bir özeti için bkz. Nigel Ashford, *Principles for a Free Society*, Jarl Hjalmarson Foundation, Stockholm, 2003. (Eserin Türkçe tercümesi için bkz. *Özgür Toplumun İlkeleri*, Liberte Yayınları)

toplumun vatandaşları *ahlâkî eşitliğe* sahiptir: Herkes, kendisi için tercihte bulunma, diğerleri tarafından anlayış ve saygıyla karşılanma konusunda aynı haklara sahiptir. *Kanun önünde eşitlik* vardır: Kanunlar herkesi ırk, din, cinsiyet, aile ve maddî durum ayrımı gözetmeksizin korur ve aynı muameleye tâbi tutar. Herkes *siyasî eşitliğe* sahiptir: Herkes oy verebilir ve siyasî bir makama aday olabilir. Herkes *fırsat eşitliğine* sahiptir: Çalışma, eğitim alma veya başka bir kariyer yolu üzerinde keyfî engeller bulunmaz.

Ahlâkî Eşitlik

Özgür bir toplumda insanların eşit düzeyde anlayışa ve saygıya layık olduğu düşünülür. Herkes, başkalarına zarar vermediği sürece kendi hayatıyla ilgili tercih yapma konusunda aynı haklara sahiptir.

Bu görüş, herkesin insan olmak bakımından paylaştığı ortak tabiata ve öze olan kuvvetli inanca dayanmaktadır. Hepimiz ırkımız, dinimiz, cinsiyetimiz ne olursa olsun kendi tercihlerimizi yapmayı ve diğerlerinin bu hakkımıza saygı göstermesini isteriz. Özgür bir toplumda kural şudur: “kendine nasıl yapılmasını istiyorsan öyle yap.”

Bu herkesin tercih ve davranışlarında eşit düzeyde ahlâkî olacağı anlamına gelmez. Başkalarına saldıran veya hırsızlık yapanlar ahlâklı bir davranış göstermezler. Bazıları kasıtlı olarak toplumsal ve cinsel örfün aksine hareket edebilir. Fakat bu kişilerin de hayatları değer taşımaktadır. Kanunsuzlukları ve ahlâksızlıkları bu kişiler için, yaptıklarıyla orantılı olarak bir cezalandırma veya kınanmaya yol açar. Fakat asla keyfî veya aşırı bir gaddarlığa veya küçük düşürmeye yol açmaz.

Kanun Önünde Eşitlik

Özgür bir toplumda kanunlar insanları tarafsız olarak korur ve cezalandırır. Suçlular ırk, din, cinsiyet, servet, sosyal sınıf veya bazı bağlantıları gibi suçla alâkası olmayan kişisel unsurlardan dolayı polis, mahkeme veya hapisane tarafından farklı bir muamele görmezler. Hiçbir vatandaş, sadece otorite makamında olan birisi onu beğenmiyor diye keyfî tutuklamaya veya tacize maruz kalamaz. Kim olursa olsun ve suçladığı kişi ne kadar yüksek mevkide olursa olsun, başkası tarafından zarara veya soyguna uğramış herkesin aynı yoldan adli mercilere erişim hakkı vardır.

Dünyanın tüm adliye binalarında genellikle bir elinde terazî, diğerinde kılıç ile adaleti temsil eden bir heykel vardır. Bu heykelin en önemli özelliği ise gözünün bağlı olmasıdır. Özgür bir toplumda adaletin, her bir olayda, olayla ilgili olan gerçeklerin dışında kalan her şeye karşı gözü kördür.

Siyasî Eşitlik

İnsanların tabiatından gelen bir diğer eşitlik türü siyasî eşitlik. Herkesin ilgi ve görüşleri dikkate alınmaya değerdir. Bu yüzden özgür bir toplumda herkesin seçimlerde ve referandumlarda oy verme hakkı vardır ve hiç kimse birden fazla oy kullanamaz. Bu, adaylar ve seçilmiş siyasetçiler tarafından herkesin ilgi ve talebinin sisteme girmiş olmasını temin eder.

Bunun çok sınırlı istisnaları vardır. Örneğin çocukların, henüz kendilerinin ve başkalarının nasıl yönetilmesi gerektiğine dair dikkate değer bir görüş açıklayacak olgunluğa sahip olmadıkları inancından hareketle, genelde oy vermelerine izin vermeyiz. Benzer şekilde ağır zihinsel rahatsızlıkları olanlar da

oy vermekten engellenebilir. Fakat bu türden ehliyetsizlik durumları, yöneten iktidarın rakiplerini sistemin dışına itmesini önlemek için bağımsız merciler tarafından takdir edilmelidir.

Suçluların oy vermeleri hakkında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bazı ülkelerde, kanunları ihlâl edenlerin onların yapım sürecine katılma hakkının da olmaması gerektiği gerekçesiyle, hapishanelerde bulunanların oy verme hakkı iptal edilmektedir. Bazılarında ise sadece en ağır suçlardan dolayı hapiste bulunanların hakkı iptal edilmektedir. Bazı ülkelerde ise, insan olmak bakımından hala aynı özü paylaşıyor olmamız gerekçesiyle suçlular da oy verme hakkına sahip olmaktadır.

Siyasî eşitlik ilkesi kadınların da erkekler kadar oy verme hakkına sahip oldukları anlamına gelir. Ne yazık ki nispeten özgür ülkelerde bile bu hakkın tanınması, bir asırdan biraz fazla bir geçmişe sahiptir.

Yeni Zelanda, 1893 yılında yetişkin kadınlara oy verme hakkı tanıyan ilk ülkedir. Avustralya 1902’de bu hakkı tanımış, fakat Aborijin²⁴ kadınlara yönelik kısıtlama 1962 yılına kadar devam etmiştir. Pek çok Avrupa ülkesinde kadınların oy verme hakkı Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra tanınmış, hatta Fransa’da 1944, İsviçre’de 1971’e kadar gecikmiştir.

Oy verme hakkına getirilen her tür istisna katı bir şekilde sınırlandırılmalıdır. Özgür olmayan ülkelerde iktidarların rakiplerini hapsettirerek, onlara zihinsel rahatsızlık isnat ederek veya başka pek çok mazerete dayanarak oy verme hakkını ellerinden almaları çok kolaydır. Bu bir güç istismarıdır.

24 Avustralya yerlisi. (çn)

Uygulanabilir olduğu müddetçe, her bireyin oyu eşit güce sahip olmalıdır. Örneğin vekillerinin seçileceğı her bir seçim bölgesinde aşağı yukarı aynı sayıda seçmen olmalıdır. Kalabalık bir seçim bölgesi, o bölgedeki her seçmenin sonucu daha az etkileyeceğı anlamına gelir. Çok farklı nüfuslara sahip seçim bölgelerinin tek meşru gerekçesi coğrafi koşulların yadsınamaz gerçekleri olabilir. Seçim bölgeleri, iktidar gruplarına fayda sağlayacak şekilde ayarlanmaması için bağımsız kurumlar tarafından belirlenmelidir.

Oy hakkı ile birlikte, herkesin bir siyasi makama aday olma ve görevde kalma konusunda da eşit hakkı bulunmalıdır. Yasama meclisinde belli ırk, din veya cinsiyete sahip insanlar için ayrılmış koltuklar olmaz. Seçim sistemi bu eşitliği muhafaza etmelidir. Örneğin herkes -özellikle iktidardaki siyasi otorite tarafından- tehdit ve gözdağına maruz bırakılmaksızın bir siyasi makama aday olabilmelidir. Bu, adayların diğer adaylara, kanunlara veya anayasaya dair görüşlerini ve eleştirilerini özgürce dile getirebilmeleri, yazılı veya görsel medya araçlarını kullanarak yayınlatabilmeleri ve kampanyasını yürütebilmeleri anlamına gelir. Seçimler birer fikir yarışıdır. Dolayısıyla fikirlerin ve serbest konuşma özgürlüğünün baskı altına alındığı bir yerde serbest seçimden bahsedilemez. Özgür olmayan bazı ülkelerde hükümeti eleştirmek bir suçtur. Daha özgür olan ülkelerde ise bu tür eleştiriler, gündelik siyasi tartışmaların çok doğal bir parçasıdır.

Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği bireylerin iş, eğitim veya hayatın başka bir alanında kendi arzularını gerçekleştirmeye çalışmasından keyfi olarak engellenmemesi anlamına gelir. Örneğin ırkları, onla-

rın okulda veya spor takımında belli bir konuma gelmelerinin önünde bir engel olmamalıdır. Cinsiyetleri veya siyasî görüşleri, onları mevcut bir iş fırsatından mahrum etmemelidir. Yahut yoksullukları veya sosyal sınıfları, farklı şartlara sahip biriyle evlenmelerini engellememelidir.

Tabii ki bu, okulların, işverenlerin veya bir başkasının, vasıflarını dikkate almaksızın herhangi birini işe almaya zorlanacağı anlamına gelmez. Bir okul, pekâlâ iş başvurularını belli bir sınavda başarılı olanlarla sınırlayabilir. Bir işveren deneyim ve referans görmek isteyebilir. Özgür bir kadın, bir erkekle sırf kendisini çok seviyor diye evlenmek zorunda değildir. Fırsat özgürlüğü, sadece insanların önüne keyfi engeller konmaması ve hiç kimsenin istemediği bir şeyi yapmaya zorlanmaması demektir. Örneğin bazı kültürlerde görücü usulüyle evlilikler yaygındır. Özgür bir toplumda, iki tarafın rızası olduğu müddetçe bu gayet kabul edilebilir bir şeydir. Fakat hiç kimse, aileleri öyle istiyor diye kendi rızası olmayan bir evliliğe zorlanamaz. Özgür bir toplumda evlenecek yaşa gelmiş birisinin kendi adına karar alabilecek yaşta olduğuna inanılır. Tıpkı herhangi bir sözleşme gibi, taraflardan birisi buna zorlanmışsa evlilik sözleşmesi de geçersizdir.

İnsanlar kendi hayatlarına dair tercihlerinde hiçbir toplumsal engelle karşılaşmasa bile bir takım doğal eşitsizlikler vardır. Sağır olarak dünyaya gelen birinin besteci veya orkestra şefi olma olasılığı düşüktür (gerçi Beethoven ilerleyen yaşında bunu başarmış). Kolu olmayan birisi bir dağa tırmanmak istemez. Çocuklar ise ailelerinin şartlarına göre hayata farklı başlangıçlar yaparlar; kimisinin ailesi kitaplar alıp okul ödevlerine yardımcı olur, kimisinininki daha ilgisizdir.

Batıda bazı kimseler, her çocuk hayata farklı şartlarda başlasa da okullarda bu çocukların, birer yetişkin olup iş hayatına atılacağı süreye kadar tam olarak aynı konuma ulaşmalarının hedeflenmesi gerektiğini savunurlar. Bu gerekçeyle okullar, *düzeltilici eğitime* muazzam kaynak tahsis eder ve en zeki öğrenciler, potansiyelleri sonuna kadar esnetilmesi gerekirken standart düzeye ‘çekilmiş’ olur. Oysa gerçekte doğal farklılıkları biz telafi edemeyiz. Sosyal farklılıkları telafi etmenin tek yolu, devletin çocukları doğar doğmaz ailelerinden alıp özdeş bir eğitime tâbi tutması gibi bir kâbus olabilir.

Pozitif Ayrımcılık

Bazı ülkeler pozitif ayrımcılık politikaları ile doğal farklılıkları telafi etmeye ve önyargıları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu politikalar bazen sadece belli fırsatların kendileri için de sözü konusu olabileceğini hayal edemeyen azınlıklara ulaşarak onları teşvik etmekten ibaret olabilir. Mesela en iyi üniversitelere başvuru yapmayı hiç düşünmeyen parlak ama yoksul çocuklar gibi... Bu tür bir cesaretlendirme, sadece bu grubun tercih alanını artırdığı için itiraza konu olamaz.

Fakat pozitif ayrımcılık bazen azınlıklara öncelik vermek şeklinde uygulanabilir. Örneğin okullara veya firmalara, azınlıklar için belli oranda kontenjan ayırma şartı konabilir. Belli bir noktaya kadar bu işe yarayabilir. Tartışmalı olsa da 1960’lardan sonra Amerika’da uygulanan pozitif ayrımcılık yasaları sayesinde zenciler, okul ve işyerlerinde kabiliyetlerini gösterme fırsatı bulmuş ve aleyhlerine olan beyaz önyargısı bir nebze kırılmıştır. Fakat pozitif ayrımcılık, özgür bir toplum ile uyumlu değildir. Önyargıların kırılması ve dolayısıyla

özgürlüklerin genişlemesi konusunda işe yarayabilir ama herkese eşit davranmak yerine belli grupları kayırmayı öngörür.

Soru: Yoksul insanlar limuzin alma özgürlüğüne sahip değildir, öyle değil mi?

Hayır, sahiptirler. Özgür bir toplumda herkesin lüks mal satın alma özgürlüğü vardır, fakat çok az insan buna güç yetirebilir. Bu bir özgürlük değil, güç meselesidir. Yoksul insanlar büyük bir araç alacak güçten yoksundurlar, onları bundan engelleyen bir kişi veya otorite yoktur. Herkes çok çalışarak, para kazanarak, biriktirerek veya borç alarak lüks mallara sahip olmayı isteyebilir.

Şunu da hatırlayın ki bugün dünyanın en zengin ve özgür ülkelerinde, en yoksul aileler bile daha birkaç yüzyıl önce lüks olan ışık, elektrik, su ve doğalgaz gibi hizmetleri alabilmektedir. Özgür olmayan ülkelerde ise insanlar, devlet hibe etmedikçe daha büyük bir ev veya daha verimli bir çiftliği hayal dahi edemezler.

Bazıları azınlıklar lehine öncelik ve kontenjan şartlarını, geçmişte yapılan negatif ayrımcılığı telafi etme gerekçesiyle savunmaktadır. Fakat dün dündür, bugün de bugün. Bir grup insanın geçmişte haksızlığa uğramış olması bugün o insanları pozitif ayrımcılığa tabi tutarak başkalarını haksızlığa uğratmayı meşru kılmaz. Ayrıca böyle bir düzenleme, aynı okul veya iş fırsatlarına sahip olmak için daha yüksek bir standarda ulaşmak zorunda kalan çoğunluğun aleyhine bir haksızlık olarak görülebilir. Azınlıklar yeni imtiyazlı sınıf olarak görülebilir, bu politikalara ve bundan yararlanan azınlıklara karşı toplumda kin ve hatta şiddet şeklinde reaksiyonlar ortaya çıkabilir.

Negatif Ayrımcılık

Şüphesiz ayrımcılık her zaman azınlıkları destekleme amacıyla yapılmamaktadır. Daha yaygın olan, çoğunlukların azınlıklarda olmayan bir takım hak, imtiyaz ve ayrıcalıkları kendilerinde görmeleri şeklinde gerçekleşen durumdur. Malezya ve Güney Afrika çok açık iki örnektir. Dünya; sadece ırk, din, dil, siyasi görüş ve cinsel tercihlere dayanarak insanların yasalar aracılığıyla ayrımcılığa tabi tutulduğu örneklerle doludur.

Bu tür bir ayrımcılığın da özgür bir toplumda yeri yoktur. Özgür bir toplumda herkes yasalar önünde eşittir ve hiç kimse kendisi için imtiyaz talep edemez. Bu tür ayrımcılıklar, çoğu zaman azınlıklar açıkça zulme uğrayana kadar ilerler. Çoğunluğun sahip olduğu haklardan mahrum olan azınlıkların kendi durumlarını iyileştirmek için yapabilecekleri hiçbir şey kalmaz ve nihayet toplum onları bir alt sınıf, hatta insandan aşağı bir varlık olarak görmeye başlar. İnsan olma vasıfları ellerinden bir kez alındığında artık maruz kalacakları eziyet ve onur kırıcı muamelenin de hiçbir sınırı olmaz.

Sonuç Eşitliği

Çoğu insan, eşitlikten bahsederken ahlakî eşitlik ilkesi altında eşit muameleye tabi tutulma, hukuk önünde eşitlik, siyasi eşitlik veya fırsat eşitliğini kastetmez. Zenginlik, gelir düzeyi ve hayat standardı gibi *maddî sonuçlar* bakımından eşitliği kastederler. Pek çoğu bu sonuçları eşitlemek amacıyla zenginden fakire doğru bir *yeniden dağıtım* sistemini savunur.

Gelir Eşitsizliğine Dair İstatistikler

Sonuç eşitliğini savunanlar sıklıkla, adını İtalyan istatistikçi ve sosyolog Corrado Gini'den alan *Gini katsayısı* adındaki istatistiksel değere atıfta bulunurlar. Bu bir gelir eşitsizliği endeksidir. Gini katsayısının 0 olması, gelir dağılımında tam bir eşitlik olduğu anlamına gelir. Gini katsayısının 1 olması, gelir dağılımında tam bir eşitsizlik olduğu (yani bütün ulusal gelire bir kişinin sahip olduğu) anlamına gelir.

Dünya Bankası ve Amerika Merkez İstihbarat Teşkilatı (CIA) gibi bazı kurumlar ülkelerin Gini katsayılarını ölçerek onları eşitsizlik yönünden bir derecelendirmeye tabi tutarlar. Bu listelerde gelişmiş ülkelerin çoğu, yüksek düzeyde eşitlik anlamına gelen 0,25 ile 0,50 arasındaki katsayılarda yer alır. En büyük eşitsizlik, Güney Afrika'nın 0,70 katsayısı ile başı çektiği Afrika ülkelerinde görülmektedir.

Bu ölçümlere ve yüksek katsayıya sahip ülkelerde gelirlerin zorla eşitlenmesini öngören iddialara şüpheyle yaklaşmalıyız. Bir kere gelir konusunda güvenilir verilere sahip çok az ülke vardır. Bu durum, Gini katsayısının güvenilirliğini de aynı ölçüde azaltmaktadır (Belki de bu yüzden bunu hesaplayan farklı kurumlar farklı tablolar ortaya koymaktadır). Sonra gelir farklarının büyük olması aslında olumlu bir toplumsal eğilimin yansıması olabilir. Bu veriler, yeni teknolojilerde yaşanan hızlı büyümenin veya bazı şehirlerde yükselen ve henüz çevreye yayılamamış refah seviyesinin belirtisi olabilir. Şehirlerdeki bilişim sektörü çalışanlarının ücretlerinden kısıp geçimlik tarım yapan çiftçilere aktararak yükselmekte olan refah seviyesini dizginlemenin hiçbir anlamı yoktur. Onun yerine yapmamız gereken, daha yoksul insanların da bu refahtan istifade etme-

sini mümkün hale getirmek için, önlerinde bulunan (serbest dolaşım hakkına yönelik sınırlar vb.) engelleri kaldırmaktır.

Bu istatistiklerle ilgili bir diğer sorun da bunun ‘ham’ gelir seviyelerini kıyaslıyor olmasıdır. Vergiler ve devletin sosyal sigortalılara sunduğu imkânlar (yoksulluk yardımı, emeklilik, ücretsiz sağlık hizmeti vs.) göz ardı edilmektedir. İngiltere üzerinde biraz farklı bir ölçümleme yapıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkar. Toplumun en iyi yüzde onluk kesiminin ham gelir ortalaması, en kötü yüzde onluk kesimin 30 katıdır. Bu çok büyük bir eşitsizlik gibi dursa da herkes vergilerini ödeyip, muhtelif devlet hizmetlerinden faydalandığında aradaki fark 6 kata kadar düşmekte ve insanlar hala ilk tabloya atıf yaparak gelirlerin yeniden dağıtılmasını gerekçelendirmeye çalışmaktadır. Bu bir istatistik sahtekârlığıdır.

Gelir Eşitliği mi, Servet Eşitliği mi?

Topluma katılım sağlamalarından dolayı herkesin eşit şekilde ödüllendirilmesini savunan görüşe *eşitlikçilik* denir. Fakat bu terim ile tam olarak ne kastedildiğini anlamak, ifadenin kendi içindeki çelişkilerden dolayı kısmen zordur.

Eşitlikçiler gelir eşitliği mi, servet eşitliği mi talep ettikleri konusunda belirsizdirler. Eğer *gelirlerin* eşitlenmesini istiyorlarsa, servet düzeyinde muhtemelen yine çok büyük farkların olacağını kabul etmek zorundadırlar. Kimi insanlar birikim yapabilir, akıllıca yatırımlarda bulunarak sermaye ve servet yaratabilir iken kimisi gelirini kumarda kaybetmeyi veya anlık hazlara harcamayı tercih edebilir. Çok geçmeden herkesin serveti yine farklı olacaktır.

Ayrıca bütün işler aynı ücreti verdiğinde, kolay ve zevkli

işler için aşırı talep olurken, zor ve zevksiz işlerde büyük bir eleman kıtlığı yaşanır. Kim tembel meslektaşlarıyla aynı ücreti alacağını bile bile zahmet edip de zor işlerin altına girer ki?

Bir de bir işin, maddi gelirinden başka faydaları da vardır. İktisatçıların *psikolojik gelir* dedikleri bir şey vardır. Uyumlu çalışma arkadaşlarına sahip olmak, ülkenin güzel bir şehrinde veya şehrin daha elverişli ve imkânları geniş bir bölgesinde çalışmak buna örnek olabilir. Bu imkânlar, meraklısı için çok değerli olabilir ve bunlar eşitlenebilir şeyler değildir.

Öte yandan eğer eşitlikçiler *servetin* eşitlenmesi gerektiğini kastediyorsa yine insanların yetenek, beceri ve talep edilme derecelerine göre gelir düzeyinde büyük farklar söz konusu olabilir. İnsanlardan kimisi birikim yaparak servetini artırır, diğerleri de harcayarak azaltırsa servetleri kısa zamanda farklılaşır. Sonra ne olacak? 1950’lerde İngiltere’nin radyolarında yayınlanan popüler yarışma programı *Have a Go*’nun sunucusu Wilfred Pickles, programın başında yarışmacılara kendileri ve hayalleri hakkında sorular yöneltirdi. İşlerinden birisi “Benim hayalim, dünyadaki bütün parayı toplayıp tüm insanlara eşit olarak dağıtmak” demişti. Bu hayırseverlik ve duyarlılıktan ötürü büyük bir alkış alan yarışmacı maalesef bunun hemen ardından “ve ben kendi payımı harcadığımda bunu tekrar yapmak” diyerek oluşan havayı berbat etmişti. Değişen bir dünyada servetleri eşit tutmak zor iştir.

Dolayısıyla eşit sonuçlar ister gelir ister servet düzeyinde olsun doğal olmayan ve sürdürülemez bir taleptir. Bunlardan herhangi birini eşitlemek ve eşit tutmak, özgürlük ve mülkiyet haklarına muazzam bir saldırı gerektirir. Bunun gerçekleşmesi için insanlardan zorla mal alıp başkalarına vermek ve her şeyi

eşite yakın düzeyde tutabilmek adına bunu sürekli tekrarlamak gerekir.

Bazı malların bölünmesi ve yeniden dağıtılması mümkün değildir. Çalışan ve servet üreten karmaşık bir fabrika, tuğlalardan ve makine parçalarından oluşan bileşenlerine ayrıştırılabilir ama bu sefer de hiçbir şey üretmez. Hatta parçaları satarak parasını bölüşmek bile mümkün olamaz, çünkü herkesin eşit servete sahip olduğu bir dünyada hiç kimsenin onu satın alacak kaynakları olmayacaktır.

Bu tür yeniden dağıtma politikaları zorlayıcı ve yüksek düzeyde verimsiz olur. Bu tür politikalar insanların, kendi emeklerinin ürünündeki haklarını inkâr eder, çalışmanın ve biriktirmenin tüm motivasyonunu tüketir. Bu politikalar serveti yeniden dağıtmak yerine imha eder. Ayrıca bunun uygulanabilmesi muazzam bir siyasi güç gerektirir ki bu, özgür bir toplumla bağdaşmaz.

Yeniden Dağıtmanın Mekaniği

Başka bir sorun da yeniden dağıtım sürecine tam olarak kimlerin katılacağına karar vermektir. Zengin ülkelerdeki eşitlikçiler genelde önerilerini kendi ülkeleri ya da en fazla benzer seviyede bir grup ülke ile sınırlandırır. Zira geliri veya serveti dünyanın geri kalanıyla eşit düzeyde paylaşmak, (uygulanabilir olsa bile) zengin ülkelerde yaşayan insanların hayat standartlarında müthiş bir düşüş yaşanacağı anlamına gelir. Bu, olaysız kabul edilebilecek bir politika değildir.

Yoksul ülkelerdeki eşitlikçiler genelde bunun aksine, dünya çapında bir eşitlik anlayışına sahiptirler. Zengin ülkelerin servetlerini paylaşmasının yoksullaşmış toplumların hayatın-

da olağanüstü büyük bir değişiklik yaratacağını düşünürler. Zengin ülkeler bunu asla kabul etmeyeceği için bu, gerçekleşmesi imkânsız bir hayaldir.

Ayrıca böyle bir yeniden dağıtım yoksullar için sürdürülebilir bir zenginliği de garantilemez. Zenginlik bir 'sıfır toplam-
lı oyun' değildir. Servet sabit değildir ki bir insanın zenginleşmesi mutlak surette başkasının yoksullaşmasına bağlı olsun. Servet yenilikle, girişimle, ticaretle ve sermayeyle *yaratılan* bir şeydir. Üretim sermayesine sahip olanların sermayesini yok etmek, buna sahip olmayanlar lehine hiçbir fayda sağlamaz. Bundan daha iyi bir politika, yoksul ülkelerdeki insanları kendi sermayelerini oluşturmaktan caydıran savaş ve hırsızlık gibi olumsuz faktörlerle savaşmaktır.

Tam olarak neyin kimlerden alınıp kimlere dağıtılacağı hakkında tüm bu sorular, bir yeniden dağıtım politikasının neye benzeyeceği konusunda hiçbir zaman anlaşma sağlanamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Kaldı ki yeniden dağıtımın işe yaraması için herkesin uyacağı belli bir plan olması gerekir. Anlaşmanın olmadığı bir yerde bunu elde etmenin tek yolu güç kullanmaktır.

Maddi eşitliği zorla dayatmak, bir kimsenin daha iyi olan herhangi bir şey uğruna çaba sarf etmesini tamamen anlamsız hale getirir. Yenilikle, girişimle ve çok çalışarak elde ettiğiniz tüm maddi kazançlar elinizden alınacaksa bunun için kim, neden uğraşsın ki? Üstelik bunun insanlığa çok daha büyük bir zararı daha vardır. Girişimcilik yaratıcılıktır. İnsanlar daha iyi mal ve hizmet üretmek için çaba sarf eder; herkesin hayat standardını yükseltecek yeni ürünler, süreçler ve teknolojiler geliştirirler. Eşitlikçilik, girişimi ve yaratıcılığı bastırarak tüm

dünyanın maddî yaşamında sürekli gelişim sağlayan bu kapıyı kapatmaktadır.

Eşitlik ve Adalet

Adaletin İki Anlamı

Gelir veya servetin yeniden dağıtılması görüşünde olanların pek çoğu, bir kısım insanların diğerlerinden daha zengin olmasının ‘adaletsiz’ olduğunu iddia ederler. Bu ‘sosyal adaletsizlik’ argümanı, insanların zenginliğinin ‘topluma kattığı değeri’ yansıtmak zorunda olmadığı gerçeğiyle birlikte sunulmaktadır.

Bu argüman, herkesin iyi ve makbul bir şey olarak benimseydiği ve gerekliliğini kabul ettiği ‘adalet’ kavramını gasp etmekte, ona eşitlik ve haklılıktan farklı bir anlam yüklemektedir.

Adaletin özgün anlamı bizim birbirimizden beklediğimiz tutumla ilgilidir. Örneğin birisi bir sözleşmeyi ihlal etse veya hırsızlık yapsa bunun haksız bir fiil olduğunu söyleriz. Çünkü böyle bir davranış hem zararsızlık ilkesine, hem de hukukî ve ahlakî kurallarımıza aykırıdır. Başka bir deyişle buradaki adaletin anlamı insanların birbirine nasıl davrandığıyla ilgilidir ki buna *etkileşimsel adalet* denir. Bu, insanların sadece kasıtlı olan fiilleriyle ilgilidir. Birinin hasta olması veya fiziksel bir engelle sahip olması bir talihsizliktir, haksızlık değildir. Çünkü hiç kimse haksız bir davranışta bulunmamıştır.

‘Adalet’ kelimesinin bazen *dağıtımsal adalet* olarak adlandırılan ikinci kullanımı, insanların birbirine nasıl davrandığıyla değil maddî şeylerin aralarında paylaştırılmasıyla ilgilidir. Ne var ki özgür bir toplumda ortaya çıkan servetin veya gelirin dağılımı, herkesin hukukî ve ahlakî kurallara bağlı kalarak kar-

şıklı rıza ile gerçekleştirdiği iktisadî faaliyetin *sonuçlarından* ibarettir. ‘Adaletsiz’ olması mümkün değildir, çünkü kimse haksızlık yapmamıştır. Kimse bu sonuçları temenni etmemiştir, bu sadece hayatın bir gerçeğidir.²⁵

“Topluma Katılan Değer”

‘Sosyal adalet’ teriminin kullanılması toplumun, gelir ve servet akışının nasıl olacağına karar verebilen bir tür kişi gibi olduğu yanlışına yol açar. Hâlbuki ‘toplumun’ kendisine has bir iradesi yoktur. Sadece bireyler karar verebilir ve ona göre davranabilirler. Onlar da sosyal ve iktisadî politikalara dair konularda güçlü bir ihtilâf içerisindeyler. ‘Sosyal adalet’ fikrinin çoğu insana cazip gelmesinin bir nedeni de bununla ne amaçlandığının aşırı belirsiz olması ve bu fikrin bu konudaki anlaşmazlıklar üzerinde sürekli parlatılmasıdır.

Ödüllerin ‘adil’ dağılımının neye benzeyeceğini biraz açmaya çalışırsak bu konuda anlaşabilmenin imkânsızlığı da net bir şekilde ortaya çıkar. Pek çok insan *tam gelir eşitliğinin* doğru hedef olamayacağı konusunda hemfikirdir. Çünkü bu durumda her birey, ne kadar tembel veya problemlili olmayı tercih ederse etsin aynı ödülü alacaktır. Açıktır ki ödüller, çabaya veya başarıyla elde edilmek zorundadır. Bundan dolayı, yaygın olan görüş tam bir eşitlik yerine bireylerin ‘topluma kattığı değere’ göre ödüllendirilmesidir.

Peki böyle bir durumda bireylerin ‘topluma kattığı değeri’ belirleyecek olan kimdir? Toplum bir kişi değildir ve kendisine ait değerleri yoktur. İnsanlar kendi değeri olmayan bir şeye

²⁵ Bu ve devamındaki konuların iyi bir açıklaması için bkz. F. A. Hayek, *The Mirage of Social Justice*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1978.

‘değer’ yükleyemezler. Sadece *bireylerin* değerleri vardır ve bu değerler hem çok farklıdır hem de genelde birbiriyle çatışır. Bir grup insan bir boksörün performansını değerli bulabilirken bir başka grup bir kemancınınkini daha değerli bulabilir. Hangisinin ‘topluma kattığı değerin’ daha fazla olduğunu belirlemek mümkün değildir, çünkü insanların tatmin olma seviyeleri mukayese edilemez. Bir hemşirenin, bir kasabın, bir kömür madeni işçisinin, bir hakimin, bir dalgıcın, bir vergi müfettişinin, bir matematik hocasının veya hayat kurtaran bir ilaç yapan birisinin ‘topluma kattıkları değeri’ nasıl belirleyebiliriz ki?

Liyakate Göre Dağıtım

Eşitlikçilerin bir başka önerisi de ücretlerin ‘liyakate’ göre dağıtılmasıdır. Burada da aynı sorun vardır. Farklı insanların göreceli ‘liyakatlerini’ ve bunların nasıl ödüllendirileceğini tarafsız bir şekilde belirlemenin yolu yoktur. İnsanlar hangi vasıfların, ne kadar takdire layık olduğu konusunda çok farklı görüşler öne sürebilirler.

Sonra bir işin ne kadar liyakat gerektirdiğine karar vermek gibi pratik sorunlar da vardır. Örneğin bir iş üzerinde yıllarca çalışıp didinen fakat başarılı olamayan birinin ‘liyakati’ ödüllendirilirken, milyonlarca insanın hayatına değer katan biri buna şans eseri ulaştığı için cezalandırılacak mıdır? İnsanları sonuçsuz zahmete teşvik etmek istemeyiz. Ekonomik kalkınma, ürettiklerimizin değerini artırma ve bu uğurda harcadıklarımızı azaltmayla ilgilidir. İnsanları kişisel fedakârlıktan dolayı ödüllendirmek, başkalarına sunulan hizmet yerine sadece fedakârlığı ödüllendirmek anlamına gelir. Hiçbir ekonomi böyle bir ilkeye dayanarak yürütülemez.

Piyasa ödülleri, üreticilerin kişisel ve ahlâkî liyakatini ya da ürettikleri mal ve hizmetleri piyasaya sokana kadar katlandıkları çaba ve zamanı yansıtmaz. Ürünlerin yıllar süren bir çalışmanın ve yatırımın eseri mi, yoksa sadece bir şans eseri mi olduğunun hiçbir önemi yoktur. Piyasa ödülleri, insanların başkalarına sunduğu zevk ve değeri yansıtır. Tüketiciler, üretilen mal ve hizmetlere değer verdikleri için üreticilere ödeme yaparlar. Hakikaten piyasa ödülleri, insanların, toplumun diğer üyelerine sunduğu gerçek değere bağlıdır. Aynı zamanda piyasa ödülleri, üreticilerin yeteneğini ve enderliğini, ilgili ürünü talep eden tüketici sayısını ve alıcıların ona sahip olma-ya attettikleri önem ve aciliyeti de yansıtır.

İhtiyaca Göre Dağıtım

Eşitlikçilerin bir başka önerisi de kaynakların ‘ihtiyaca’ göre dağıtılmasıdır. Yine ‘ihtiyacın’ ne olduğuna kimin karar vereceği sorunu vardır. İhtiyaç sahibi olanla olmayanı ayıran net bir çizgi yoktur. Her insanın içinde bulunduğu koşullar farklıdır. Herkes farklı gelir ve servete sahiptir ve buradaki dalgalanma çok büyük olabilir. İnsanlar güzel veya kötü yerlerde yaşarlar, farklı fiziksel ve zihinsel yeteneklere sahiptirler, farklı işlerde farklı insanlarla birlikte çalışırlar. Güzel bir işe ve dostane çalışma arkadaşlarına sahip olmak gibi maddî olmayan faydaların rakamlara aktarılması imkânsızdır.

Dolayısıyla insanların ihtiyaç sahibi olup olmadığı bir karar meselesidir ve insanlar bu konuyu farklı farklı değerlendireceklerdir. İhtiyaca göre yeniden dağıtım, ancak bir siyâsî otoriteye ‘ihtiyacın’ ne olduğuna karar verme ve ona göre harekete geçme gücü verilmesi halinde mümkün olabilir. Fakat özgür bir toplumda insanlar asla bir otoriteye böyle bir güç

verilmesini onaylayamazlar. Bu onların hayatı üzerinde tam bir güç anlamına gelir. Bu noktadan sonra kimse özgür olamaz ve herkes bu otoritenin kölesi olur.

Her şeyin ötesinde, ihtiyacın varlığı başkalarının üzerinde bir *mecburiyet* oluşturmaz. Böbrek yetmezliği olan birisinin bir böbreğe ihtiyacı olabilir. Fakat bu, hiç kimseyi böbreklerinden birini ona vermeye mecbur etmez. Yakın akrabalar bunu ahlakî veya ailevî bir görev olarak addedebilir, hatta bir yabancı da merhamet duyabilir. Fakat bu onlar için bir tercih olmaya devam eder. Bu tür davranışları teşvik ve takdir edebiliriz fakat özgür bir toplum asla bireyleri başkalarına yardım etmek için fedakârlıkta bulunmaya *zorlayamaz*.

Özgür bir ekonomi, maddî şeyleri zorla değil tüketicilerin piyasa ekonomisi tarafından üretilen farklı mal ve hizmetlere yükledikleri değerlere göre dağıtır. Örneğin insanlar çiftlik balığı yerine organik balık tercih ediyorlarsa o üretilir. Sandalet yerine ayakkabı tercih ediyorlarsa da o üretilir. Kaynakları da aynı şekilde, insanların birbirlerine verdikleri hediyeler ile ifade etmiş oldukları değerlere göre dağıtır. Bu tip kararlar bireylere bırakılmıştır. Özgür bir toplumda, hangi amaçların desteğe layık olduğunu sadece devletin bilebileceği düşüncesi reddedilir.

Eşitlikçiliğin Diğer Zararları

Eşitlikçiliğin 'sosyal adalet' kavramına bu kadar odaklanmasının zararlı bir sonucu, bunun özgün bir etkileşimsel adalet fikrini ve gerçekliğini gölgede bırakmasıdır. Özgür bir toplumu oluşturan *yasalar önünde eşitlik* gibi temel ilkeler bu kavram sayesinde değersiz ve anlamsız hale gelmektedir. Yeniden dağıtım varsa eşit muamele olamaz. İnsanlara eşit davranmak

yerine her mükelleften farklı miktarlarda alıp her alıcıya farklı miktarlarda vermek zorunda kalırız.

Maddî Arzular Sürekli

Gerçek adalet ihtilafları çözmek için var olduğu halde ‘sosyal adalet’ ihtilaf yaratır. Bir hükümet; ister liyakate, ister ihtiyaca, isterse topluma katılan değere göre olsun, gelirleri bir kez yeniden dağıtmaya kalkıştığında, her biri kendine düşen payın artırılmasını isteyen birçok farklı grubun lobi faaliyetlerine maruz kalır. Bu grupların arasında karar vermenin gerçekçi bir yolu olmadığı için de siyasî çatışmalar keyfî kararlara yol açar ve en sonunda her şeye karar veren yine kaba kuvvet olur. Bu da özgür bir toplumla uyuşmaz.

Bireyler kendilerine ve yakınlarına fayda sağlamak için sistemin etrafından dolaşmanın yollarını bulmaya çalışırlar. Sovyetler Birliği tecrübesinde bu tam olarak yaşanmıştır. Orada nüfusun büyük çoğunluğu hayat standardını yükseltmek için bir tür yasadışı faaliyete bulaşmıştı. Zorunlu maddî eşitlik sadece, öteki durumda yasalara bağlı kalacak olan insanları bir suçlular milletine çevirir, o kadar.

Zenginlerin Rolü

Gelir ve servetteki eşitsizliğin olumlu işlevleri de vardır. İnsanların daha çok kazanmayı ve zengin olmayı arzulaması çok güçlü bir özendiricidir. İnsanları daha iyi işler bulmaya, icat etmeye, başkalarının hayat standardını artıran kaliteli ürünler üretmeye ve dağıtmaya özendirir. Zengin insanlar tüm bu yeni ürünlerin birer test sürücüsü olmaları dolayısıyla önemli bir role sahiptirler.

Tüm yeni ürünler piyasaya birer lüks tüketim ürünü olarak girer. Geniş bir pazar payı bulana kadar yüksek maliyetlerle ve sınırlı sayıda üretilir. Bu yüzden öncelikle zengin insanlar tarafından satın alınır ve kullanılır. Bu insanların geribildirimleri sayesinde üreticiler bu ürünün talep seviyesini belirler ve ürünün hangi yönlerden nasıl bir geliştirmeye ihtiyaç duyduğuna karar verirler. Bu onların, hatalı ürünleri seri üretime geçmeden durdurabilmelerine ve kitle pazarına çıkmış ürünlerin kalitesini artırmalarına olanak sağlar. Bu yönden zengin ve öncü tüketicilerin deneyimleri herkese fayda sağlar.

Servet ve yüksek gelir sahibi insanların başka önemli toplumsal rolleri de vardır. Bu insanlar herkesin tercih alanını genişleten ve gelişim sürecini besleyen yeni mal ve hizmetlere yatırım yapmayı deneyebilecek kaynaklara sahiplerdir. Devletin gereken önemi vermediğini düşündükleri sanatsal çalışmalara, bilimsel projelere ve eğitsel faaliyetlere sponsor olabilirler. Gerektiğinde hükümet yetkililerinin oldukça tehditkâr bulduğu yeni siyasî fikirlerin propagandasını yaparak baskıcı bir kamu otoritesine meydan okuyacak finansal güce sahiplerdir. Özgür bir toplumu yaşatmak istiyorsak, tüm bunlar göz önünde bulundurulması gereken şeylerdir.

Sermayenin Yok Edilmesi

Üretim kaynaklarını yönetmeyi herkes eşit seviyede iyi beceremez. Girişimci olarak kariyer yapanlar bu konuda iyi olmak zorundadırlar. İktisadî girişimlerinden kâr elde etmek istiyorlarsa riskleri nasıl yöneteceklerini, daha iyi ve daha ucuz mal üretebilmek için üretim kaynaklarını nasıl bir araya getireceklerini bilmek durumundadırlar. Oysa yeniden dağıtım, kaynakları bu becerikli uygulayıcıların elinden alarak başkaları-

na dağıtır. Bu, sermayenin ve sermaye oluşturma imkânının kaybolması demektir. Halbuki bir ekonomiyi üretken yapan sermayedir. Kaynaklar basitçe tüketilirken daha az üretim gerçekleşmesi, uzun vadede toplumsal refahın kaçınılmaz olarak düşmesine neden olur.

Eşitsizlik de iktisadî gelişmeyi tahrik eder. Başarılı üreticiler tarafından elde edilen yüksek kazançlar insanları ve kaynakları bir mıknaş gibi, verimsiz ve değersiz işlerden en büyük değer elde edildiği sahalara çeker. Dolayısıyla insanlar ve kaynaklar, gelirden en büyük artışı yaratacak alanlara çekilirler. Bu sürekli, dinamik ve büyüyen bir süreçtir. Pek çok insanı sinirlendiren bu eşitsizlik aslında insanları ve kaynakları, refah seviyesini her yerde yükseltecek en verimli kullanım alanlarına sürükleyen bu çekimin ta kendisidir. Eşitlik uğruna gelirleri yeniden dağıttığımızda bu çekim gücünü tıkamış ve bu gücün üretebileceği değerleri, çıktıları ve büyümeyi kaybetmiş oluruz. Bundan en çok zarar gören de hayatları yükselen bir ekonomiye bağlı olan çok sayıda yoksul insan olur. Öyleyse nasıl olur da buna ‘sosyal adalet’ diyebiliriz?

Vergilendirme ve Refah

Gelir ve servetin tamamen eşitlenmesi imkânsız bir hedef olsa da pek çok devlet, zengin insanları daha yüksek vergi oranlarına tabi tutan dereceli vergi sistemleriyle ne olursa olsun buna yaklaşmaya çalışır. Fakat bu vergiler çok zararlı olabilmektedir. Teşebbüsün ve çabanın ödülünü azaltan vergiler, insanları istihdam ve gelişme yaratan bu tür faydalı işlerden caydırmaktadır.

Daha da kötüsü bu tür vergilerin genelde âtıl birikim ve sermayeyi hedef almasıdır. Birikime yönelik vergiler insan-

larda, tüm toplumun refah seviyesini yükseltecek iktisadî girişimlere yatıracak daha az para bırakır. Sermayeye yönelik vergiler ise üretim araçlarının güçlendirilmesi için ayrılan kaynakların azalması ve tüm toplumun uzun vadedeki refah seviyesinin düşmesi anlamına gelir.

Özgür bir toplumda ticaret ve mübadele tamamen rızaya dayalıdır. Üreticiler ancak başkalarının talep ettiği ve karşılığında para ödemeye hazır olduğu mal ve hizmetleri üreterek para kazanabilirler. Bu şekilde zengin olanlar herhangi birini soymuş veya bir haksızlık yapmış olmazlar. Maddî eşitsizliği azaltacağı gerekçesiyle bir hırsızın onlardan bir şey çalmasına izin vermiyorsak bunu devletin yapmasına neden izin verelim?

SERBEST GİRİŞİM VE TİCARET

Serbest-Piyasa Ekonomisi

Özgür bir toplumda geçerli olan ekonomik sistem serbest-piyasa ekonomisidir. Bu sistem, insanlar arasında mal ve hizmetlerin karşılıklı rızayla bazen doğrudan, ama genellikle para aracılığıyla el değiştirmesine dayanır. Bireyler kiminle, nerede, ne zaman, nasıl iş yapacaklarını; yatırım, birikim ve ticarî faaliyetlerde bulunacaklarını özgürce tercih ederler. Hiç kimse bu tür işlemlerde zorlanmaz.

İşbirliğini Destekleyen Kurallar

Serbest piyasa ekonomisi, dileyen herkesin sonuçlarına aldırmaksızın dilediği her şeyi yapabileceği, kural-kaide tanımayan bir yapı değildir. Zararsızlık ilkesi burada da geçerlidir. Ayrıca mal ve hizmetlerin edinimini, sahipliğini, ticaretini ve insanların kendi emekleri üzerindeki hakları ile sözleşmelerin icrasını düzenleyen bir hukukî çerçeve vardır. Bu kurallar sadece bireylerin değil, aynı zamanda işletmelerin, ticarî ortaklıkların ve gönüllü organizasyonların da davranışlarını düzenler. Devletin rolü ise insanların

mülkiyetini ve özgürlüğünü koruyan bu kuralları idame etmek ve bireyler arasındaki sözleşmelerin gereğini icra etmektir.

Fakat bu rol sınırlıdır. Kurallar ticareti yönetmek için değil, kolaylaştırmak içindir. Kurallar, yanmakta olan bir şömineye benzer. Bu yüzden piyasanın haddinden fazla kural ve düzenleme ile boğulmaması çok önemlidir. Bununla birlikte mülkiyet, ticaret ve sözleşme usulünü düzenleyen temel kurallar, bireylerin karşılıklı fayda sağlamak amacıyla güvene dayalı işbirliği yapmasına imkân verir. Bu ise daha büyük çaplı işbirliklerini teşvik eder ve bundan doğan pek çok faydayı katlar.

Gönüllü Mübadelenin Faydaları

Ticaretten sadece satıcıların fayda sağladığını düşünmek kolaydır. Neticede onlar alışverişten daha çok parayla, alıcılar ise daha az parayla çıkar. Bu, bazı insanların satıcıların açgözlü olduğunu, diğer insanlar yerine kendi çıkarlarını öne aldığını düşünmelerine yol açar.

Bu bir hatadır. Her şeyden önce, paranın var olma amacı nedir ki? Paranın altın ve gümüşten oluştuğu eski zamanlarda hiç değilse paranın bir metal olarak değeri vardı ve gerektiğinde mücevher haline getirilebilirdi. Fakat bugün, kâğıttan ve adi metalden üretilen paranın kullanım alanı çok daha kısıtlıdır. Onunla yapabileceğiniz tek faydalı iş onu başka mal ve hizmetler ile takas etmektir.

Diğer bir deyişle para, bir *mübadale aracıdır*. Alıcı onu bir mal veya hizmet karşılığında takas eder. Satıcı da aynı parayı başka bir satıcıyla başka bir mal veya hizmet karşılığında takas eder. Herkes yaptığı alışverişten memnun olduğunu düşünür. Zaten aksi olsa bu işlemler gerçekleşmez.

Ticaret Nasıl Değer Üretir

Hiç kimse, bir şeyi ondan daha az değerli bir şey ile takas etmeyeceğine göre nasıl olur da her iki taraf yaptığı işten memnun kalır? Bunun sebebi, değer in de tıpkı güzellik gibi göreceli bir kavram olmasıdır. Değer; nesnelerin sahip olduğu ağırlık, hacim gibi bilimsel özelliklere benzemez. Değer, her bir bireyin o nesne hakkındaki düşüncesidir. Bol yağışlı bir ülkenin insanları bir bardak suya çok az değer atfedebilir. Çölde yaşayan insanlar ise onu çok daha değerli görebilir. Yeni moda bir kıyafet gençler için olmazsa olmaz iken, anne-babaları için gülünç olabilir.

Bu, tam da insanların mübadele yoluyla edinebilecekleri şeylere farklı değerler atfetmelerinden kaynaklanır. Bir pazar esnafından tavuk satın alan bir müşteri, aldığı tavuğa onun karşılığında ödediği paradan daha çok değer vermektedir. Tüccar ise alacağı paraya, onun karşılığında satacağı tavuktan daha çok değer vermektedir. Daha sonra tüccar o parayı ekmek vs. almak için kullanırken de aynı şey gerçekleşir. Tüccar aldığı ekmeğe, fırıncının ekmeğe karşılığında talep ettiği paradan daha çok değer vermektedir. Sonuçta her üç kişi de memnun kalmıştır. Zaten bu yüzden bu alışverişlere razı olurlar.

Esasında bu aktörlerin tavuk, para ve ekmeğe yüklediği değerler arasındaki fark arttıkça bu alışverişlerden elde ettikleri kazanç da artar. Anlaşmaları gereken tek şey, ticaretin kurallarıdır - mülkiyet edinme kuralları, dürüstlük ve serbest piyasa ekonomisinin çerçevesini oluşturan sözleşmeler. Bunların dışında taraflar, her bir ticarî işlemde tamamen kendi çıkarlarına göre hareket ederler. Her biri yaptığı alışverişi kendi kazancını düşünerek yapar.

Buna rağmen sadece bu kurallara uyarak, her biri farkında olmadan diğerine kazandırır. Adam Smith'in dediği gibi sanki

bir ‘görünmez el’ tarafından yönlendirilirler.¹ Sadece bireysel çıkarlar uğruna birbirleriyle gönüllü olarak işbirliği yaparlar.

Para sayesinde artık hepimiz, sadece aynı piyasadaki diğer insanlarla değil; belki hiç ziyaret etmeyeceğimiz, dillerini hiç öğrenmeyeceğimiz, kültürel ve politik durumlarını belki hiç onaylamadığımız ülkelerin piyasalarındaki milyonlarca insanla ticaret ve işbirliği yapabilmekteyiz. Her gün gerçekleşen bu sayısız ticarî işlemde herkes kazanmaktadır. İnsanlar işbirliği yapmakta, katma değer üretilmekte ve herkes daha iyi duruma gelmektedir. İnsanlık zenginleşmektedir.

En Çok Yoksullar Kazanır

Bu serbest mübadele sistemi o kadar doğal ve faydalıdır ki dünyanın her yerine yayılmıştır. Serbest piyasaya ideolojik olarak karşı duran ülkelerde bile ya yasadışı olarak var olmakta ya da bir şekilde tolere edilmektedir. (Bir kısmı Asya’da bulunan) Pek çok ülke, vatandaşlarına bireysel ve sosyal konularda çok kısıtlı bir özgürlük sunsa da makul bir iktisadî özgürlüğe izin vermektedir.

Alışveriş ve ticaret, İslâm dünyasının erken dönemlerinde ve sonraki yayılma döneminde de oldukça önemli faktörlerdi. Dünya ticaret yollarının açılması, Rönesans Avrupa’sına sanat, kültür ve eğitimde ilerlemesine imkân veren muazzam zenginliği getirdi. Amerika kıtası önce Avrupa, sonra Çin ile oluşturduğu ticaret bağlantıları sayesinde refaha kavuştu.

İnsanlığın refahındaki bu artıştan en çok istifade edenler zenginler değildi. Ekonomik özgürlük her nerede yaygınlaş-

1 Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Cilt IV, Bölüm II, Paragraf IX. Eserin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından çıkartılan Türkçe tercümesinin 9’uncu baskısında (2014) sayfa numarası: 485. (çn)

tıysa orada en çok yoksulların yaşam standardı yükselmiştir. Amerikalı iktisatçı Milton Friedman'ın ifade ettiği gibi, şebeke suyu imparatorluk döneminin Roma'sında hayal edilemez bir lükstü. Romalı bir senatörün ise buna hiç ihtiyacı yoktu, çünkü kendisine devamlı su taşıyan hizmetçileri vardı.² Roma İmparatorluğu'nun yoksulları sefalet içinde yaşadı, fakat modern Roma'nın yoksulları bugün soğuk ve sıcak şebeke suyu gibi bir lükse sahip olmayı çok doğal karşılamaktadır.

Bu etki bugün uluslararası ticaretin ve piyasa ilkelerinin yaygınlaşmaya başladığı Çin ve Hindistan gibi ülkelerde çok canlı bir şekilde gözlenebilir. Sadece son otuz yılda belki bir milyardan fazla insan bu politikaların sonucu olarak mutlak fakirlikten kurtulmuştur. Milyonlarcası artık bir orta sınıf olma yolunda cep telefonu, televizyon ve motorlu ulaşım araçları gibi lükslerden istifade edebilmekte; her türlü hava şartı altında açık arazide çalışmak yerine serin, kuru ve rahat ofislerde çalışabilmektedir.

Nasıl Zengin Olunur

Üreticiler Tüketicilere Hizmet Etmek Zorundadır

Özgür bir toplumda tüketicilerin tercihleri olur. Tüketici, devletten veya onun yandaşlarına ait olan tekellerden alışveriş yapmaya zorlanmaz. Üreticiler fiyatları yüksek tutmak için kendi aralarında anlaşabilir, fakat herhangi biri daha çok müşteri çekmek için fiyatları düşürebileceği için böyle bir anlaşmanın kalıcı olması güçtür. Üstelik bu esnada başka üreticiler

2 Milton Friedman & Rose Friedman, *Free to Choose*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1980, s.147.

de piyasaya girme ve fiyatları yüksek tutmaya çalışan firmalarla rekabet etme serbestisine sahiptir.

Dolayısıyla gerçek anlamda rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisinde üreticilerin tüketiciyi istismar etme gücü yoktur. Tüketicilerin istediği şeyleri, istediği kalitede ve cazip bir fiyat karşılığında üretmedikleri sürece işlerini kaybetmeye mahkûm olurlar. Bireyler, şirketlerin gücü tarafından hapsedilemezler. Tam aksine üreticiler, ancak tüketicilerin değişen taleplerine karşılık verebildikleri sürece hayatta kalırlar.

Bir şirket büyük olabilir, yine de rekabet etmek zorundadır. Büyük bir firma muhtemelen pek çok farklı ürün üretmekte ve pek çok sektörde faaliyet göstermektedir. Bu sebeple, sadece diğer büyük firmalarla değil, kendisiyle işin farklı boyutlarındaki rekabet edebilecek küçük firmalarla da rekabeti göze almak durumundadır. Genel giderleri daha az olan küçük firmalar, büyük firmanın bazı ürünlerini daha kaliteli veya daha düşük maliyetle üretebilir. Yeni ve yenilikçi işletmeler, büyük şirketlerin bazı ürünlerini demode hale getirecek yeni ürünleri piyasaya sürebilir.

Dolayısıyla kapitalizmin, işletmeler ölçek ekonomisini arzuluyor diye büyük şirketlerin daha da büyümesine sebep olarak nihayetinde piyasada tekel oluşmasına yol açacağı düşüncesi bir efsanedir. Ölçeklerin de maliyeti vardır. Büyük firmaların yönetilmesi oldukça güç ve hareket kabiliyeti sınırlıdır. Bu konuda batı dünyasından, mesela elli yıl önceki bir ekonomi dergisine bakmak yeterlidir. O zamanlar reklam veren şirketlerin pek azı bugün hayattadır. Çoğu, piyasaya küçük olarak girmiş yenilikçi veya maliyet etkinliğine sahip rakip firmalar tarafından geride bırakılmıştır.

Piyasa gücünü elde tutmak mümkün değildir

Demek ki piyasa gücünün nesiller boyunca şirketler veya onları yöneten insanlar tarafından elde tutulması mümkün değildir. Bireyler özgür bir piyasada ancak topluma hizmet etmeye ve müşterilerini cezbetmeye devam edebildikleri müddetçe zengin olabilirler. “Üç nesilde gömlek kolundan gömlek koluna”³ daha özgür toplumların iş çevrelerinde yaygın olarak bilinen bir gerçeğe işaret eden bir özdeyiştir. İnsanlar iş kurar ve aileleri için para kazanırlar. Gün gelip torunları işin başına geçtiğinde ise diğer firmalar karşısında rekabet üstünlüğünü kaybetmeye başlarlar.

Böyle bir sistem, seçkinlerin politik ve ekonomik güce erişim yollarını elinde tuttuğu, bu gücün devamlı kendileri ve ailelerinin elinde kalmasını temin ettiği bir sistemden çok daha adildir. Serbest bir piyasada yeteneği ve azmi olan herkes -başkalarına hizmet edebildiği sürece- servete talip olabilir. Zengin olma hakkı ne sadece gücü elinde bulunduranların, ne de belli bir ırka veya dine mensup olanların aileleri, dostları ve cemaatlerine aittir. Şu bir gerçektir ki özgür toplumların en zengin üyelerinden bazıları, farklı fikir ve tecrübelerle ülkeye gelmiş ve insanların satın almaya hevesleneceği yeni ürün ve hizmetleri piyasaya sürmüş olan göçmenlerdir.

Yandaşlarına imtiyazlar dağıtan güçlü bir hükümetin olduğu

3 Orj: “From shirt sleeves to shirt sleeves in three generations”. Oldukça eski olan bu özdeyiş insanoğlunun uzun süreli bir iş kurma konusundaki başarısızlığını ifade eder. Buna göre insanlar önce çalışır ve başarılı bir iş kurarlar. Fakat hayat tarzlarında ciddi bir değişiklik olmaz. Kendilerinden daha bol imkânlarla yetişen ikinci nesil işi devralırken hayat standardını yüksek tutar ve işi olduğu gibi devam ettirir. Yüksek bir hayat standardı içerisinde büyüyen ve her şeyi hazır bulduğu için kendini eğitime ihtiyacı hissetmeyen üçüncü nesil daha deneyimsizdir ve zamanla bütün serveti tüketir. Dolayısıyla üç nesil içerisinde her şey ilk haline döner. (çn)

bir yerde, iş adamları bu gücü kendi çıkarları uğrunda kullanmaya çalışır. Regülasyonları yürürlüğe sokmak için uğraşırlar. Gerçek emelleri piyasayı ele geçirmekken “toplumun kalitesiz ürünlerden korunması” bahanesiyle regülasyonları meşrulaştırmaya çalışırlar ama bu onlara, özgür bir topluma uymayan zorlayıcı bir güç verir. Devletler, piyasayı bir yöne çekerek tekel yaratabilecek güce sahip olmamalıdır. Aksine, devletin rolü özgürlüğü genişletmek ve rekabeti artırmak olmalıdır.

Soru: Rekabet, kâr ve reklam israf değil midir?

Hayır. Kâr, insanları harekete geçmeye teşvik eder. Fırsatları araştırmaya ve diğerlerinin çok büyük ihtimalle satın almayı tercih edeceği mal ve hizmetleri üretmeye sevk eder. Kâr, aynı zamanda kaynakların, ham haline nispetle toplumun daha çok değer verdiği mal ve hizmetlere dönüştürülerek kullanıldığının bir göstergesidir.

Reklam, insanları yeni ürünlerden ve var olan ürünlerde yapılan iyileştirmelerden haberdar ettiği için önemlidir. Rekabet, insanlara farklı ürünler arasında tercih yapma imkânı sağlarken üreticileri ise yenilik yapmaya ve daha yüksek kaliteyi daha düşük maliyetle sunmaya zorlar. Rekabet olmazsa tüketici güçsüz olur. Tekel olan üretici neyi lütfedip üretiyorsa onu almak ya da hiçbir şey almamak durumunda kalırlar.

Girişimcilik

Serbest piyasada başarı -genelde işe yarasa da- her zaman sıkı çalışmayla alakalı değildir. Diğer insanların talep ettiği ve almak isteyeceği mal ve hizmetleri sağlamak zorundasınız. Bu süreç, insanların ne tür yeni ürünleri talep edebileceğini

tahmin etmek, pek çok işçiden, tedarikçiden ve dağıtımçıdan oluşan bir üretim zincirini organize etmek gibi birtakım riskler üstlenmeyi içerebilir. Bu tür riskleri ve sorumlulukları üstlenmek isteyen insan sayısı nispeten azdır. *Girişimcilerin* gerçek katkısı, başarılı bir talep tahmini ve gerekli olan üretim sistemleri ile ilişki ağlarını ve iş gücünü organize edebilmele-ridir. Büyük riskler alırlar ve eğer toplum gerçekten ürettikleri ürünleri satın alırsa, ödülleri de buna göre olur.

Bu durum böylece insanları üretkenliğe ve yeniliğe özendirir. Onları kendilerinden önceki girişimcilerin elde ettiği servete kavuşma umuduyla yeni ve daha iyi ürünler ve süreçler tasarlamaya teşvik eder. Bu şekilde, sürekli gelişim ve yenilikten tüketiciler ve dolayısıyla tüm toplum istifade eder. İnsanlara vakit ve işgücü kazandıran veya hayat kalitelerini artıran yenilikler genel refah seviyesini yükseltir ve serveti toplum içerisinde hiçbir sosyal yardım programının başaramayacağı kadar yayar.

Tüketiciler kendi başlarına hiçbir zaman bulamayacakları veya üretemeyecekleri mal ve hizmetlerden istifade ederler. Örneğin etkili bir ilacı geliştirmek ve piyasaya sunmak için çok ciddi bir araştırmaya ve uzmanlığa ihtiyaç vardır. Bireylerin bu konuda gerekli kimya ve biyoloji bilgisiyle üretim bilgisine sahip olma ihtimali düşüktür. Fakat uzman ilaç firmaları buna sahiptir. Yerel eczacılar bile ancak stoklarında bulunan belki beş yüzden fazla ilacın faydası, kullanım şekli ve yan etkileri konusunda gereken uzmanlık bilgisine sahip olabilir. Tüketicilerin bu kadar uzmanlık bilgisine sahip olması mümkün değildir. Özellikle de yiyecek, içecek, giyim, ayakkabı ve bunlar gibi günlük hayatlarında ihtiyaç duydukları pek çok başka konuda da uzman olmaları gerekiyorsa...

Girişimciler servet biriktirebilirler. Fakat bunu diğerk in- sanlara rağmen yapmazlar. Kazandıklarının tamamı müşte- rilerinin gönüllü olarak kendilerine ödediğı paradan gelir. İnsanları vergilendirerek veya onları sömürerek değıl, sadece onlara yardımcı olarak zengin olurlar ve ancak topluma hiz- met etmeye devam ettikleri sürece servetlerini koruyabilirler. Kazanmaya devam edebilmek için müşterilerini anlamaları ve onların taleplerini öngörebilmeleri gerekir. Böylelikle sürekli yeni ürün boşluklarını keşfetmeye ve karşılamaya çalışırlar. Müşteri tatmini hiç bitmeyen bir süreçtir.

Kâr ve Spekülasyon

Üreticileri iş kurmaya, risk almaya, yenilik yapmaya ve diğerk in- sanlara hizmet etmeye teşvik eden şey temelde kâr beklentisidir.

Serbest piyasayı eleştirenlerin çoğı ‘kâr’ düşüncesini kü- çümser. Oysa gerçekte hepimiz kâr arayışı içerisindeyiz. Sü- rekli daha çok değıer verdiğıimiz bazı şeyler uğruna bazı şeyleri feda ederiz. Örneğın temiz ve düzenli bir eve sahip olmak için temizlik yapmaya vakit ve emek harcarız. Temiz bir eve, te- mizlik uğruna harcanan emekten daha çok değıer veririz. Ara- daki fark da kârımızdır. Bu finansal bir kâr değıildir ama bir açı- dan, tıpkı bir girişimcinin maliyetinden daha yüksek değıere satılan bir ürün için gerekli malzemeleri satın alıp üretmesine benzer. Sivil toplumda veya hayır işlerinde bile bu böyledir. Örneğın gönüllü olarak bir okulun yönetim kuruluna katılsak bile bunu kendi amaçlarımız için yaparız. Bu amaç mahallede- ki çocukların iyi eğıitildiğini görmek olabilir. Bu da bizim için finansal olmayan bir kârdır. Fakat nedense eleştirmenlerin gö- züne batan sadece *finansal* kârdır. Bu mantıksız ve tutarsızdır.

Spekülasyon eleştirilirken de aynı hata yapılır. Gerçekte spekülasyon sadece finansal piyasalara özgü değildir. Hepimiz birer spekülätörüz. Çiftçiler kolay satılacak ürünler yetiştirme umuduyla tohum ekerler. Biz daha kolay iş buluruz umuduyla okullarda diploma almaya çalışırız. Tüm bunlar spekülätif maceralardır.

Finans dünyasında spekülasyon büyük bir öneme sahiptir. Sigorta şirketleri ve yüklenici firmalar spekülasyona dayalı riskleri göze almasa ticarî gemiler yola çıkamaz. Tedarik anlaşmaları, bir fabrikanın yapılması ve idare edilmesi gibi modern üretimin pek çok örneğinde, büyük çaplı ve uzun dönemli sözleşmeler yapılır. Bireysel üreticilerin bütün riski tek başına yüklenmesi makul değildir. Bu sebeple başkalarını girişimlerine ortak olmaya davet ederler. Bu da başka bir tür spekülasyondur. Borsada spekülätörler kâr yapma ümidiyle bu hisse senetlerini alıp satarlar. Bunu yapabilmek için iş yaptıkları firmaları tanıyabilecek ve onların planlarını bilebilecek uzmanlığa sahip olmaları gerekir. Bu uzmanlık piyasaya faydalı bir bilgi getirir ve fiyatları normalde olacağından çok daha hızlı bir şekilde olması gereken seviyeye getirir. Bu da piyasanın etkinliğini ve tepkiselliğini artırır.

Kâr yapmak açgözlü olmak anlamına gelmez. İnsanlar kendi çıkarları için kâr yapmaya çalışırlar. Bununla açgözlü olmak aynı şey değildir. Hayatta kalmak, zarar görmemek ve kendimize bakmak için bir noktaya kadar bireysel çıkar zorunludur. Açgözlülük ise ahlâkî bir kavramdır. Bir insanın başkalarına zarar verecek kadar aşırı ölçüde çıkarıcı olması anlamına gelir. Özgür bir toplumda üreticiler, ancak başkalarına yardımcı olarak kendi çıkarlarını tatmin edebilirler.

İş ve Akrabalık

Ne kadar hayatî bir öneme sahip olsa da iş, hayatın tamamı değildir. Özgür bir toplumda en çalışkan iş adamlarının bile aileleri, arkadaşları, çeşitli üyelikleri, hobileri ve başkalarıyla paylaştıkları ortak ilgi alanları vardır. Aile ile piyasa ekonominin birlikte ne kadar kolay yürüyebildiğini anlamak için İtalya gibi aile ilişkilerinin çok kuvvetli olduğu kapitalist ülkelere bakmak yeterlidir.

İş hayatında olmak hiç kimseye diğer insanlara duyarsızca davranma veya zarar verme hakkı vermez. Zararsızlık prensibi bunu yasaklar. Aslında en verimli ilişkilerin çoğu iş yerindeki meslektaşlar arasındadır. Serbest piyasa ekonomisi başka yönlerden de sosyal ilişkileri teşvik eder. İnsanlara dinî, kültürel veya hayır işlerine yönelik amaçlara tahsis edebilecekleri vakti ve zenginliği sağlar.

Piyasalar Nasıl İşler

Fiyatların Haberleşme Sistemi

Piyasaların çoğu para vasıtasıyla işler. Para olmadan da takas, trampa gibi yöntemlerle doğrudan mübadele yapılabilir, fakat para kolaylık sağlar. Bir satıcı para karşılığında mal ve hizmet sattığında kazandığı parayla başka mal ve hizmet almadan önce piyasayı gezip en uygun fiyat için pazarlık yapabilir. Bu sayede aç bir berber, ekmek almak için saç tıraşına ihtiyacı olan bir fırıncı bulmak zorunda kalmaz.

Fiyatlar genelde para cinsinden ifade edilir. Fiyatlar değer belirleyici değildir. Değer, ilgilenenlerin zihnindedir ve insanlar aynı şeye farklı değer biçebilirler. Fiyatlar insanların

ürünlere olan talepleri ve ürünlerin kıtlığı hakkında bilgi verir. İnsanların bir şeyi başka bir şey için değiştirmeye hazır olduğu oranları yansıtır.

Kıtlığın göstergesi olarak fiyatlardan daha iyi bir şey yoktur.⁴ Fiyatlar sadece taleplerin nerede çok olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda tedarikçileri bu talepleri karşılamak için tetikler. Yüksek fiyatları gören üreticiler potansiyel kârdan kendi paylarına düşeni kapmak için piyasaya girerler. Sermaye ve işgücü gibi kaynaklara odaklanarak talebi daha iyi şekilde karşılamaya çalışırlar. Düşük fiyatlar ise talebin zayıf olduğunu ve kaynakların başka alanlarda daha iyi değerlendirilebileceğini gösterir.

Fiyatlar serbest piyasada işte bu kadar hayati bir rol oynar. Kaynakların, doygun piyasalardan ihtiyacın en yüksek olduğu piyasalara akmasına yardım eder. Fiyatlar aynı zamanda israftan kurtulmayı sağlar. Üreticiler kârı artırmak için en uygun maliyetli üretim girdilerine yönelirler. Bu durum kaynakların korunmasına ve olabilecek en verimli şekilde işletilmesine yardımcı olur.

Bu etki piyasada bir pazardan diğerine doğru yayılır ve nihayetinde tüm dünyayı etkisi altına alır. Örneğin, kalay için yeni bir kullanım alanı keşfedildiğini varsayın. İmalatçılar daha çok kalay talep etmeye başlarlar. Artık eskisine oranla daha yüksek fiyat teklif etmeye de hazırdırlar. Yükselen fiyatlar maden firmalarını daha çok kalay üretmeye, toptancıları daha çok kalay tedarik etmeye teşvik eder. Öte yandan bazı kalay tüketicileri

4 Bu konuların güzel bir değerlendirmesi için bkz. F.A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1949. Konunun kısa bir özeti için bkz. Eamonn Butler, *Friedrich Hayek: The Ideas and Influence of the Libertarian Economist*, Harriman House, Petersfield, 2012.

yüksek fiyatlar ödemek yerine ikame ürünler aramaya başlarlar. Sonra ikame ürünlerin talebi artar ve fiyatları yükselir. Bu da ikame ürünlerin daha çok üretilmesini ve başka tüketicilerin de o ürün için ikame ürünler aramasını tetikler.

İşte bu şekilde fiyatlar, ekonomik sistemin tamamındaki kıtlıklara dair bilgi akışı sağlar. Nobel ödüllü iktisatçı F. A. Hayek fiyatları, piyasadaki fazlalıkların ve kıtlıkların bilgisini sürekli açığa çıkaran, insanlara emek ve kaynaklarını en iyi nereye tahsis edebileceklerini gösteren “muazzam bir haberleşme sistemi” olarak adlandırmıştır.

Pazarlar Mükemmel Olamaz

Bir iktisat ders kitabı okursanız pazarların, aynı ürünleri aynı müşterilere satan birbiriyle özdeş çok sayıda firma arasındaki ‘tam rekabete’ dayanan sistemler olduğuna dair bir izlenime sahip olabilirsiniz. Aslında öyle değildir. Bunlar teorik soyutlamalardır. Gerçekte pazarların işlemesi ancak ve ancak insanların ve ürünlerin *farklı* olmasına bağlıdır.

Herkes aynı değerleri paylaşıyorsa hiç kimse alışveriş yapmazdı. Her iki taraf da ortadaki mallara aynı değeri veriyorsa mübadele yapmanın hiçbir anlamı olmaz. Oysaki mübadele, sadece insanların değer konusunda farklı düşünmeleri sayesinde mümkün olmaktadır. Aynı şekilde eğer her bir üretici aynı ürünleri, aynı fiyatlara sunsa müşteriler için tercihe konu olacak bir şey kalmaz ve hiçbir üretici de rekabeti kazanarak yüksek kârlar elde edemez.

Hâlbuki yüksek kârlar, girişimcileri rekabette öne geçmeye itekleyen unsurun ta kendisidir. Bunu, mesela seri üretime geçerek fiyatları aşağı çekmek suretiyle yaparlar. Esasen yap-

tıkları, ürünlerini bir şekilde daha iyi hale getirmektir. Ürünlerini yeniler ve geliştirirler. Tüketicilerine eskisinden daha yeni ve daha iyi ürünler sunarlar ve ürünlerindeki değişiklikleri vurgulayarak müşterilerin diğer ürünleri bırakıp kendi ürünlerini tercih etmelerini umarlar.

İşte bu, serbest pazarları ders kitaplarındaki arz ve talep eğrileri gibi statik, donuk ve hareketsiz olmaktan çıkartarak şaşırtıcı bir şekilde dinamik hale getirir. Üreticiler sürekli yenilikler yaparak daha albenili ürünleri piyasaya sürerken tüketiciler de sürekli daha iyi ürünlerin arayışı içerisinde olurlar.

Merkezî planlamanın imkânsızlığı

Devletlerin ekonomiye yön verme ve insanların talep ettiği ürünleri üretirme yönündeki girişimleri hiçbir zaman piyasa sisteminin bu dinamizmiyle boy ölçüşemez.

Devlet tekellerinin üzerinde yenilik yapmak için çok az baskı vardır. Ayrıca bürokratlar toplumun gerçekte ne istediğini ve neye değer verdiğini de bilemezler. Belli aralıklarla kamuoyu yoklaması yapabilirler. Fakat buradan elde edecekleri bilgi ile sürekli rekabetin olduğu bir pazarda tüketicilerin satın alma tercihlerinin üreticilere sağladığı anlık talep bilgisi arasında dağlar kadar fark vardır.

Girişimciler başarılı olmak için müşterilerini anlamak zorundadır. Girişimciler, -hükümet seçimleri gibi- insanların bir sürü ürünle ilgili fikirlerini bir seferde almak için yıllarca bekleyemezler. Müşterilerin isteklerini ve bununla alakalı olarak gereken stok ve hammaddenin mevcudiyetini ve fiyatlarını her an dikkatle takip ediyor olmaları gerekir. Örneğin bir emlakçı, yerel emlak piyasasında neler olduğunu ve potansiyel

müşterilerin hangi tür evlerle ilgilendiklerini aydan aya değil, günden güne, hatta saat saat takip etmek durumundadır. Hiçbir merkezi otorite bu kadar hızlı değişen bir bilgiyi toplayamaz, kaldı ki topladığı bilgiyi kullanmak üzere harekete geçtiğinde bu bilgiler çoktan değişmiş olur.

Bazıları serbest piyasanın, bir merkezden planlanmadığı için gelişigüzel ve orantısız olacağını düşünür. Aksine, piyasa çok düzenli bir yapıdır. Mülkiyet ve alım satım üzerinde kararlaştırılmış kurallara uyarak ticaret ve işbirliği yapan insanlar, diğerlerinin muhtemel davranışlarını çok yüksek kesinlikte öngörebilirler. Piyasalar, aynı zamanda gayet orantılıdır. Her biri kendi planlarını yapan ve diğerlerinin değişen planlarına ayak uyduran milyonlarca bireyin kendi alanlarıyla ilgili uzmanlığından ve bilgisinden faydalanır. Aslında serbest bir piyasada, merkezden kontrol edilen bir piyasaya göre çok daha fazla plan yapılır. Sadece bu planlar devlet nezdinde değil, bireyler nezdinde yapılır, o kadar.

Devlet Destekli Projeler

Bugün ülkelerindeki tüm üretim faaliyetlerini sahiplenip verimli bir şekilde yönetebileceğine inanan çok az ülke vardır. Pek çok ülkede adına 'karma' ekonomi denilen, devletin sadece bazı sektörleri sahiplenerek diğer sektörlerin çıktılarını vergiler, teşvikler, planlamalar, yasal düzenlemeler ve devlet hisseleriyle yönetmeye çalıştığı ekonomik sistemler mevcuttur.

Yirminci yüzyıl pek çok ülkenin, stratejik öneme sahip olduğu iddia edilen iletişim, ulaşım, bankacılık, madencilik, vb. sektörleri kamusallaştırmasına şahit olmuştur. Pek çoğu halen bu sektörlerin sahibi ve denetçisidir.

Soru: Serbest piyasa çevreyi koruma konusunda başarısız olmadı mı?

Hayır. Piyasa başarısız olmadı. Öncelikle çevre ürünlerinin pek çoğunun bir piyasası yok. Piyasalar kaynakların kıt olduğu ve ücret ödemeyenlerin dışlandığı bir ortamda iyi iş görürler, kaynakların çok olduğu ve ücret ödemeyenlerin dışlanamadığı ortamlarda değil.

Gerçi insanlar artık çevre ürünlerinin de piyasaya konu olabileceğini görmeye başladılar. Örneğin artık tuzlu su balığı türlerinin kökü kurumaması için pek çok ülkede avlanma sınırları belirlenmekte ve balıkçılık yapacak kişilere ruhsat verilmektedir. Bu ruhsatlar alınıp satılabilir olduğundan kısa zamanda bir piyasa oluşmakta, verimlilik ve stoklar en üst düzeyde tutulabilmektedir.

Serbest piyasa sayesinde insanlar zenginleştikçe çevrenin korunması için daha çok maliyete katlanabilmekteler. Çin, sanayinin sebep olduğu hava kirliliğinden mustarıptır. Bunun sebebi insanların temel iktisadi kalkınmaya, temiz havadan daha çok değer vermeleridir. Tıpkı kendilerinden önce zenginleşen ülkeler gibi onlar da zenginleştikçe standartları değişecek ve çevreyi daha az kirleten, daha temiz endüstriyel süreçleri karşılayabilir hale geleceklerdir.

Ne yazık ki sektörlerde bu tip bir devlet hâkimiyeti hemen her zaman devlet tekeline dönüşür ve bu tekeller, herhangi birinin verimli bir şekilde yönetemeyeceği kadar büyük olur. Bir tekelin özel veya kamusal olması arasında bir fark yoktur. Tekeller her zaman şişer, tembelleşir ve yüksek fiyatlara düşük kalite hizmet sunarlar.

Bu sektörlerin stratejik öneme sahip olması, onları devletin sahiplenmesi için geçerli bir sebep değildir. En zengin ülkelere-
rin çoğunda bankalar özeldir. Onları devlet tekeline bırakmak,
eninde sonunda bankaları ve onlara güvenen işletmeler ile
birlikte aileleri de batırır. Bugün müşterilerle doğrudan ilişki
kuran veya devletin tedarikçileri durumunda olan ticarî firma-
lar, dünyadaki temel kamu hizmetleri gibi iletişim ve ulaşım
ihtiyaçlarının da çoğunu karşılamaktalar. Önemli hizmetlerin,
yönetimde uzmanlığa ve özel sermayeye sahip olan rekabetçi
firmalar tarafından çok daha iyi bir şekilde sağlanabileceğini
bilen birçok ülke artık kamu kurumlarını özelleştirmektedir.

Bununla birlikte hükümetler, sektörleri sahiplenmeden
kontrol etmeyi de öğrendiler. Gerektiğinde önemli (ve sözde
özel) bir firmanın hisselerini satın alarak firma faaliyetleri ve
yönetim kuruluna yapılan atamalar üzerinde bir hissedar yet-
kisiyle söz sahibi olabilmektedirler. Bazı durumlarda ise ‘altın
hisseye’⁵ sahip olarak kritik konularda son söz hakkını ele ge-
çirmektedirler.

Bu tip sinsi müdahale yöntemleri özgür bir toplumda
reddedilirdi. Bu, fiilen kamulaştırma ya da el koyma benze-
ri bir sonuç üretir ve hükümetlere, satın alma riskine katlan-
madan işletmeler üzerinde karar alma imkânı verir. Bu şe-
kilde birikimlerini ve aylıklarını piyasadaki en iyi firmalarda
değerlendirmek isteyen sıradan insanlar da dâhil, işletmenin
tüm ortakları etkili bir şekilde soyulmuş olur. Ayrıca pek çok
yolsuzluk fırsatı ortaya çıkar. Yönetim kurulunun kazançlı
makamları yandaşlara peşkeş çekilebilir, fabrikalar iltimaslı

5 Altın hisse, bir şirkette en az %51’lik hisseye sahip olan hissedarın hisse oranını ifade eder. Sahip olan kişiye ise “altın hissedar” denir. (çn)

kişilerin arazilerine yaptırılabilir ve hasılatın tümü hükümeti destekleyenlerin çıkarına olacak şekilde kullanılabilir.

Hükümetler bir de regülasyon yoluyla özel firmaları kontrol altına alabilirler. Regülasyonlar işletmelerin nasıl faaliyet gösterecekleri, ne üretecekleri, ne kadar fiyat talep edecekleri, nerelere yatırım yapıp istihdam açacakları, işçilerine ne kadar ücret verecekleri gibi konuları dikte edebilir veya birtakım sınırlar belirleyebilir. Gerçek anlamda özgür bir toplumun ana temellerinden olan özel mülkiyet ilkesine tamamen ters olan bu tip devlet müdahaleleri, kendilerini özgür sayan ülkelerde bile oldukça yaygındır.

Uluslararası Ticaret

Ticarete Karşı Korumacılık

Aynı ülkedeki bireyler arasında gerçekleşen serbest ticaretin doğurduğu faydalar, uluslararası ticarete de doğar. Ticaret, ülkelerin en iyi yaptıkları işte uzmanlaşmalarını ve sahip oldukları ihtiyaç fazlasını onu daha iyi değerlendirebilecek ülkelere transfer etmelerini sağlar. Örneğin dünyanın kesme çiçek üretiminin büyük bir bölümü toprağın ve iklimin bu iş için çok daha uygun olduğu Kenya'da gerçekleşir. Yine toprak ve iklim şartları ile birlikte uzun bir zamanda kazanılan tecrübeden dolayı Şili, Avusturalya ve Fransa bugün dünyanın en önde gelen şarap üreticileridir. Nispeten ucuz ve iyi eğitilmiş işgücü sayesinde Hindistan, bilişim hizmetlerinin önemli bir tedarikçisi haline gelmiştir. Uluslararası ticaret, insanların uzmanlaşmalarına ve daha uygun maliyetli bir üretim için gereken araç gereçleri temin etmelerine imkân verir.

Farklı ülkelerde yaşayan insanların değer algıları aynı ülkede yaşayan insanların değer algılarından daha çok farklılaştığı için ticaret ile elde edilecek karşılıklı potansiyel kazanç fırsatları da daha fazladır. Orta Çağ'da örneğin, Avrupalı gezginler, Çin ve Hindistan'da bol olan ve çok kolay yetiştirilen çay gibi bir ürüne veya Orta Doğu'da gayet ucuz ve alelade sayılan baharat türlerine epey yüksek fiyatlar öderlerdi. Bugün insanlar Venedik mimarisini veya Tayland kültürünü gözlemlemek, kendi memleketlerinden ne kadar farklı olduğunu şaşkınlıkla tecrübe etmek için dünyanın bir ucundan ötekine seyahat etmektedirler.

Özgür bir toplum her ülkenin kendisine sunacağı mal ve hizmetlere açıktır. Ticaretin çok yönlü faydalarının ve refahı yayma konusunda nasıl işe yaradığının bilincindedir. Bunun alternatifi ise korumacılıktır. Korumacılık politikasında ülkeler ithalata sınırlama getirerek yerel üreticileri korumaya çalışırlar. Bu yerel üreticinin işini kolaylaştırır. Öte yandan yerel tüketicileri, yurtdışından gelecek daha kaliteli veya daha ucuz mal ve hizmetlerden mahrum bırakır. Tüketiciler korunan yerel üreticilere daha yüksek ücret öder, daha az tercihe sahip olur ve daha kalitesiz ürünlere katlanmak zorunda kalır.

Korumacılık İsriftır

Bir ülke yurtdışında daha ucuza veya daha kaliteli olarak üretilen bir şeyi kendisi üretiyorsa, kaynaklarını (çevre kaynakları da dahil) israf ediyor demektir. Adam Smith, soğuk ve yağmurlu olan İskoçya'da seralar sayesinde üzüm üretmenin mümkün olduğuna, fakat bunun Fransa'nın doğal güneş ışığının altında üretilen üzümünden otuz kat daha maliyetli olacağına dikkat çekmişti. Öyleyse birilerinin daha ucuza veya daha

iyi kalitede ürettiği bir şeyi üretmek için para, emek ve zaman harcayarak kaynakları israf etmenin ne anlamı olabilir?⁶

Üretici devletler ürünlerinin birtakım yasaklar, kotalar ve tarifeler ile diğer ülkeler tarafından ithalatının kısıtlanmasına çok bozulurlar. Onlar da kendi ithalat engellerini çıkararak misilleme yapabilirler. Bu tip ticaret savaşları hiç kimseye fayda vermez. Aksine ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve insanların istedikleri gibi ithalat ve ihracat yapması herkes için ve özellikle de her iki ülkenin, ucuz ürünlere en çok ihtiyaç duyan yoksulları için daha hayırlıdır.

Aynı şey göç konusunda da geçerlidir. Özgür bir toplumda devlet, ülkeler arasında gidip gelen insanları engellemez. Göçmenler, göç ettikleri ülkeye yarar sağlayacak yeni fikirler ve taze iş gücü ile gelirler. Örneğin Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yönelik göç dalgaları muazzam bir zenginlik yaratmıştır. On yıllardır yürürlükte olan denetim mekanizmalarını bir anda terk etmek kolay olmayabilir. Hatta büyük ama geçici bazı problemlere sebep olabilir. Fakat yine de özgür bir topluma inananlar için nihaî hedefin bu olması gerekir.

Uygulamada Serbest Ticaret

Açık ekonomi rejimine sahip ülkeler, öyle olmayanlara nazaran çok daha çabuk büyür ve daha zengin olurlar. Hong Kong ve Singapur gibi küçük ticaret şehirlerini ele alın. Her ikisinin de kendisine yetecek doğal kaynakları yoktur. Altmışlı yıllarda bu iki şehir, oldukça zengin kaynaklara sahip olan birçok Af-

6 Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Cilt IV, Bölüm II. Eserin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından çıkartılan Türkçe tercümesinin 9'uncu baskısında (2014) sayfa numarası: 481-504. (çn)

rika ve Karayip ülkesi kadar fakirdi. Bugün ise ticaret ve ekonomik özgürlük sayesinde onlardan kat be kat daha zenginler.

Ticaretin yayılması dünyadaki fakirliği büyük oranda azaltmıştır. Bazıları ithalata ve daha özelde yabancı yatırıma izin vermenin, yerel halkın sömürülmesine yol açacağını, az para verip zor şartlar altında insan çalıştıran ayakkabı ve giyim fabrikaları falan olacağını zannetmektedir. Gerçekte insanları fabrikalarda çalışmaya zorlayan hiç kimse yoktur. Fakat birçok insan düşük, hatta belirsiz bir gelir karşılığında tarlalarda, güneşin altında, sırt ağrıları çekerek çalışmak yerine düzenli bir gelir sunan fabrikaları tercih eder. Mesela Vietnam gibi yabancı yatırıma açılan ülkelerdeki fabrika çalışanlarının, daha önce hayalini bile kuramadıkları televizyon, motosiklet ve başka lüks ürünlere artık sahip olma imkânları vardır.

Bugün bir cep telefonu veya bir tablet bilgisayar gibi ileri teknoloji ürünlerin neredeyse tamamı, dünyanın her bir tarafından toplanan kaynak, beceri ve uzmanlık sayesinde üretilir. Tasarımcıları Kaliforniya'da oturuyorken, şirket Hong Kong'dan idare ediliyor ve üretim Çin'de gerçekleşiyor olabilir. Üründe kullanılan metal ve diğer malzemeler Asya'nın, Avustralya'nın veya Güney Amerika'nın madenlerinde çıkarılıyor olabilir. Üretilen ürünler Yunanistan merkezli bir denizcilik firmasının gemileriyle ya da Hollanda merkezli bir havayolu firmasının uçaklarıyla taşınıyor olabilir. Müşteriler ise tabii ki dünyanın her yerindedir.

İnsanlar yabancılarla ticaret yaptıkça onları daha iyi anlamaya veya en azından saygı duymaya başlarlar. Tüccarlar kendilerini başka ırklar veya milletler karşısında üstün görmek gibi bir tavrı göze alamazlar. Kendilerine fayda sağlamak

istiyorlarsa, başkalarıyla barış içerisinde ister tedarikçi, ister ortak, ister müşteri konumunda alışveriş yapmak durumundadırlar. Uluslararası ticaret, insanlar arasında barış ve anlayış yaratır ki bunların çok daha büyük faydaları vardır. En özgür ve açık toplumların aynı zamanda en açık ve serbest ticaret hayatına sahip olan toplumlar olması bir tesadüf değildir.

MÜLKİYET VE ADALET

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMDE ‘ADALETİN’ NE KADAR ÖZEL BİR anlamı olduğunu görmüştük. Buna göre adaletin, insanların çabalarının karşılığı olan ödüllerin aralarında nasıl dağıtılacağıyla değil, birbirlerine karşı olan davranışlarıyla alakalı bir kavram olduğunu gördük. Fakat bireylerin birbirlerine nasıl davranacağına ilişkin kurallar karmaşıktır. Bu davranış kurallarının korunması ve gerektiğinde icra edilmesi; mülkiyet, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı gibi birtakım değerlerin ve sosyal müesseselerin varlığına bağlıdır.

Özel Mülkiyet

Mülkiyetin Anlamı

İnsanların mülk edinebilmesi, özgür bir toplumun işleyebilmesinin temelidir. Mülk edinme, sizin bir şeye sahip olabilmek ve onda tasarruf edebilmenin yanında -özellikle- başkalarını o şeyden dışlama hakkınızı ifade eder. Siz o şeyden istifade edebilirsiniz, onu başkasına kiralayabilir, satabilir, bağışlayabilir veya imha edebilirsiniz. Fakat başkaları sizin izniniz olmadan onu

alamaz veya kullanamaz. Mülkünüzü meşru yoldan sizden ayırmak mümkün değildir.

Bireyler mülk edinebildiği gibi evli çiftler, ticari ortaklıklar, şirketler, devletler ve sivil toplum örgütleri gibi gruplar da edinebilir.

Mülk, her zaman bir tarla veya bina gibi fiziksel ve taşınmaz olmak zorunda değildir. Bir çiftlik hayvanı, bir traktör veya bir giyim parçası gibi taşınabilir bir şey de olabilir. Hatta soyut bir şey de olabilir. Bir marka yahut yazdığınız veya kayda aldığınız bir bilginin telif hakkı yahut sizin tasarladığınız bir şeyin patenti gibi bir *fikrî mülkiyetten* de bahsedilebilir. Bir şirket hissesi, bir borçtan olan alacağınız veya birikimleriniz de bir mülk sayılır. Bir kişinin arazisini bir süreliğine işgal etme hakkı anlamına gelen bir kira sözleşmesi veya bir radyo istasyonunun belli bir frekansta yayın yapma hakkı gibi şeyler de olabilir. Sonuç olarak mülk, sabit ve fiziksel olmak zorunda değildir.

Mülk aynı zamanda *yaratılabilir* bir şeydir. Bir traktör veya bir giysi, kendisini oluşturan parçaların bir araya getirilmesiyle üretilir. Bir çiftlik hayvanı olgunlaşana kadar beslenir. İnsanlar kitap yazarlar, pek çok şey biriktirirler. Dijital teknoloji sayesinde devasa miktarda mobil telefon hattı yaratılmıştır. Bu yepyeni bir mülk çeşididir.

Daha önemlisi, sizin mülkiyetiniz, kendi bedeniniz üzerindeki hakkınızı ve kendi emeğinizin karşılığından yararlanabilme hakkınızı da kapsar. Özgür bir toplumda makul bir gerekçe olmaksızın tutuklanamaz ve hapse atılamazsınız. Meşru yoldan bir başkası için çalışmaya zorlanamazsınız. Kendi bilginiz, beceriniz, kabiliyetiniz veya emeğinizle ürettiğiniz bir şeyin sizden çalınmasına izin verilmez.

Mülkiyet ve Gelişme

Özel mülkiyet müessesesi insanlık kadar eski olmasına rağmen her zaman aynı saygıyı görememiştir. Örneğin antik Sparta'da özel mülkiyet fikri hor görülmekteydi. Yakın zamanda Rusya ve Çin gibi ülkeler, tüm çiftlik ve fabrikaları kamusallaştırmayı denedi. Çağdaş ticaretin öne çıkması ancak özel mülkiyetin kademeli olarak benimsenmesi ve koruma altına alınmasıyla mümkün olmuş ve bu, ticaret yapan ulusların refah seviyesini hızlı bir şekilde artırmıştır.

Nedenini anlamak kolaydır. Çevrebilimci Garrett Hardin'in "orta malların trajedisi"nden bahsederken işaret ettiği gibi,⁷ insanlar bir mülke sahip oldukları zaman, ona sahip olmadıkları duruma kıyasla çok daha fazla onu korumaya ve bakımını yapmaya ilgi duyarlar. Özel mülkiyette olan bir tarım arazisi, kamusal mülkiyette olana nispetle çok daha etkili şekilde işlenir. Apartmanların ortak alanları ve merdivenleri genelde kirli ve köhne iken bireylere ait daireler çok daha bakımlıdır. İnsanlar kendilerine ait olmayan şeylere vakit ve enerji harcamaktan kaçınırlar, çünkü diğer insanlar işin hiçbir yerine katkı sağlamadan onların emeğinden yararlanacaklardır.

Mülkiyetin korunması ve mülk edinmeye saygı gösterilmesi insanların üretken bir sermaye oluşturmalarına imkân verir. Çiftçiler, ürünlerin kendilerine ait olduğu durumlarda tohum ekmeye, hasat kaldırmaya, traktör almaya daha istekli olurlar. Girişimciler mülkiyet üzerindeki karar ve tasarruf hakkı kendilerine ait olup başkalarının onu alma hakkının bulunmadığını bildiklerinde fabrikalara, araç-gereçlere ve üretim zincirlerine

7 Garrett Hardin, *The Tragedy of the Commons*, Science, 162(3859), 1968, s.1243-8.

yatırım yapmaktan doğan riskleri üstlenmeye daha hevesli olurlar. Mülkiyet hakları korunur ve saygı gösterilirse insanlar üretken sermaye oluşturabilir ve verimlilik artışı sağlanır. Bu bütün topluma yardımcı olur. Fakat mülkiyet başkaları tarafından çalınabiliyor veya yok edilebiliyor ya da mülkiyetten elde edilen üretime el konabiliyor ise insanları üretim için para, zaman, emek, beceri ve uzmanlık harcamaya sevk eden hiçbir şey kalmaz ve bunun sıkıntısını yine bütün toplum çeker.

Mülkiyet ve Diğer Haklar

Özgür bir toplumda insanların yararlandığı hak ve özgürlükler sıkı bir şekilde mülkiyet kurumuna bağlıdır. Özel mülkiyet olmadan hiçbir hak ve özgürlükten bahsedilemez.

Örneğin bireylerin kendilerini özgürce ifade etme, örgütlenme ve siyasî süreçlere katılma hakkını ele alın. Eğer özel mülkiyet olmasa, mesela mülkiyetin tamamı kamu otoritesi tarafından kontrol edilse, adaylar nasıl seçim kampanyası yapabilir? Mesajlarını topluma iletmek için toplantı salonları kiralamaya, broşürler bastırmaya ve görüşlerini medya aracılığıyla halka duyurmaya ihtiyaçları vardır. Bütün toplantı salonları, medya kuruluşları, kâğıt ve matbaa ofisleri devlet kontrolündeyse hükümet istediği adayın seçim kampanyasını durdurabilir.⁸ (Hele bu aday bir de hükümete veya hükümet politikalarına muhalif bir tutum içerisindeyse böyle bir şeyin gerçekleşme ihtimali çok yüksektir.) Daha da kötüsü, bireyler kendilerine ait bir mülkiyete sahip olmadıklarında, devletin muhaliflerini susturmak için onları tutuklaması, hatta öldür-

8 Konuyla ilgili iyi bir değerlendirme için bkz. F. A. Hayek, *The Road to Serfdom*, Routledge, Londra, 1944. (Eserin Türkçe tercümesi için bkz. Kölelik Yolu, Liberte Yayınları.)

mesini engelleyecek hiçbir şey olmaz. (Bu korkunç bir durum olmasına rağmen örnekleri oldukça fazladır.)

Mülkiyet olmadan adalet olmaz. Bedeniniz, emeğiniz ve malınız üzerinde haklarınız yoksa bunlar her an tazminatsız olarak sizden alınabilir. Bedeniniz üzerinde hakkınız yoksa keyfi olarak tutuklanabilir, hapsedilebilir veya öldürülebilirsiniz. Emeğiniz üzerinde hakkınız yoksa köleleştirilebilirsiniz. Malınız üzerinde hakkınız yoksa soyulabilirsiniz. Haksızlıktan korunmak imkânsızdır.

Mülkiyetin Ahlâkî Faydaları

Mülkiyet ve mülkiyet haklarının korunması bireylere, devletin gücüne ve başkalarının baskısına karşı hayatî bir tampon sağlar. Mülk edinme bireylere, başkalarının veya devletin keyfi müdahalesine maruz kalmadan kendilerini koruma, kendi kararlarını alma, kendi planlarını yapma, kendi amaçlarını gerçekleştirme veya kendi görüşlerini açıklama imkânı verir.

Mülkiyet ve ondan doğan mübadele kuralları, aynı zamanda bireylere müşterek fayda sağlayacak işbirliklerine barış içinde girebilme imkânı verir. Bir arada yaşamalarını; hem doğal kaynaklardan, hem de emeklerinin karşılığında çekişme, şiddet ve baskıya başvurmadan -önceden kabul edilmiş kurallar çerçevesinde- istifade edebilmelerini mümkün kılar.

Mülkiyet, sadece barışçıl işbirliğini teşvik etmekle kalmaz, kendi şartlarını iyileştirmek isteyenler için bunu bir *gereklilik* haline getirir. İnsanlar istedikleri şeyi zorla alamazlar. Mülkiyet, sadece sahibinin onayı ile el değiştirebilir (satılabilir, kiralanabilir, paylaşılabilir, bağışlanabilir). Daha özgür toplumların bu önemli hakkı korumak için güçlü mekanizmaları vardır.

Örneğin borçların geri ödenmesi veya sözleşmelere bağlı kalınmasına dair kurallar vardır. Özgür insanlar bunu, kaynakların el değiştirmesi konusunda, zorla almaktan veya sahtekârlık yaparak çalmaktan daha ahlâkî bir yol olarak görürler.

Toplum İçin Bir Dayanak

Mülkiyetten istifade edenler sadece ona sahip olanlar değildir. Sermaye oluşturma, yatırım yapmanın ve ticaretin teşvik edilmesi bütün topluma fayda sağlar. Örneğin çiftçilerin ekin yetiştirme ve bir kısmını gönüllü olarak satma konusundaki istekleri sayesinde şehirlerde yaşayıp kendilerine ait bir arazileri olmayan insanların karınları doyar. Bu, çiftçilerin kendi tarlaları ve ürünleri üzerindeki mülkiyet hakları sayesinde. Mülkiyet haklarının korunmadığı ülkelerde ise sonuç çarpıcı bir şekilde bunun tam tersidir. Örneğin Zimbabve'deki Robert Mugabe hükümetinde insanlar, ekili arazileri işgal edip sahiplenme konusunda cesaretlendirilmiştir. Bunun üzerine (çoğunluğu beyazlardan oluşan) çiftçiler kaçmış ve sonuç olarak refah seviyesi düşmüştür. Toprak mülkiyetine dair net ve yerleşik kurallar olmamasından ötürü üretim dibi boylamış ve şehir nüfusu kendisini çaresiz bir yiyecek kıtlığı içerisinde bulmuştur.

Bu nedenle özgür bir toplumda, insanların mülkiyet haklarının korunması devletin çok önemli bir vazifesidir. Bu haklar bireylerin, kendilerini suçlulardan veya birtakım zengin ve güçlü elitlerden gelebilecek tehditlere karşı korumalarına yardım eder. Özel mülkiyet kurumu toplumdaki herkese bir dayanak ve barışçıl işbirliğine ilgi sağlar. Sahip olunan kaynakların iyi yönetilip verimli bir şekilde kullanılması ve üretken sermayenin geliştirilip idame ettirilmesini sağlayan mülkiyet haklarından herkes faydalanır. Özgür bir toplumda mülkiyet

hakkı, az sayıda insanın sahip olduğu bir ayrıcalık değildir. Herkese açıktır ve herkese fayda sağlar.

Adaletin Kuralları

Adaleti Bulmak

Adalet, ödül ve cezanın belirlendiği kurallara işaret eder. İnsanların eylemleri sonucunda neyi hak ettiklerine dair sahip olduğumuz ortak sezgilere dayanır. Örneğin bir kişi diğerine kasıtlı olarak zarar verse, pek çok insan onun, mağdurun zararını telafi etmesi ve işlediği suça karşılık bir cezaya çarptırılması gerektiği konusunda hemfikirdir.

Adalet kuralları, herkesin kendi kendine oluşturabileceği kurallar değildir. Bizim doğamızın bir parçasıdır. Bazıları bu 'doğal yasaların' bize Yaratıcımız tarafından verildiğine ve dinimiz üzerinden vahiy yoluyla açıklandığına inanır. Buna karşın Nobel ödüllü iktisatçı ve filozof F. A. Hayek'in de içinde bulunduğu bir diğer grup ise evrimci yaklaşımı benimseyerek adalet kurallarının bizimle birlikte geliştiği görüşünü savunur. Çünkü bu kurallar bizim sosyal varlıklar olarak bir arada barış içinde yaşamamıza yardım eder. Her iki şekilde de bizim, işbirliğini ve iyi işleyen bir insan toplumunu destekleyen adalet kuralları konusunda doğal sezgilere sahip olduğumuz görülmektedir. Eğer bu tip sezgilerimiz olmasaydı ve adaletsizliği hissetmeseydik, mesela birileri soyulurken veya öldürülürken hiçbir tepki vermeseydik uzun süre hayatta kalamazdık.

Dolayısıyla adaletin ne olduğuna bir toplumun yasama ve yargı organları karar veremez. Onların icat ettiği herhangi bir kanunun, tabiatımızın bir parçası olan doğal kanunlardan daha

iyi sonuç vermesi olası değildir. Onların yapmayı umabileceği tek şey adalet kurallarının neler olduğunu *keşfetmektir*.⁹

Bunu kamu hukuku işlemlerinde veya yerel hukuk sistemlerinde görmek mümkündür. Bireyler arasında çıkan ihtilaflar, örneğin iki komşu arasında çıkan bir sınır ihtilaflı yargıya intikal ettiğinde mahkeme, olayın özel koşullarına bakarak nasıl bir sonucun adil olacağına karar vermek durumundadır. İkinci bir sınır davası kimi yönlerden benzer, kimi yönlerden farklı olabilir. Mahkeme yine adil olan sonucu bulmaya çalışacaktır. Hâkimler keyfi olarak bir karara varmazlar. Uzun zamandır kabul gören prensipleri yeni durumlara uygularlar. Bu tür davalar üzerinde gerçekleşen uzun bir deney süreci sayesinde, yavaş yavaş komşular arasında neyin adil olup neyin olmadığı hususunda ortak bir anlayış gelişir.

Adalet Kanun, Ahlâk veya Eşitlik Değildir

Özgür bir toplumda adalet kurallarının temel özelliklerinden biri, kuralların herkese eşit olarak uygulanmasıdır. Aynı şartlar altında bulunan farklı insanlar aynı şekilde muameleye tabi tutulmalıdır.

Kanunlar ve adalet her zaman aynı şey değildir. Örneğin kanunlar her zaman insanlara eşit muamele etmeyebilir. Toplumun seçkinleri tarafından, özellikle kendi dostlarının lehine ve düşmanlarının aleyhine olacak şekilde yapılmış olabilir. Bunlar *haksız* kanunlardır.

Adalet ve ahlâk da aynı şey değildir. Pek çok insan evlilik

⁹ Konuya dair güzel bir değerlendirme için bkz. F. A. Hayek, *The Mirage of Social Justice*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1978.

dışı cinsel ilişkiyi çok ahlâksız bulabilir. Bu onu haksız yapmaz. Bunun gibi karşılıklı rızaya dayanan eylemlerde başka kimse zarar görmez. Dolayısıyla zararsızlık ilkesi gereği bunu yapan kişilere ceza vermek adil değildir. Buna ceza öngören kanunlar haksız kanunlardır. Kanunlar insanları, sadece bazıları onların davranışlarını çok çirkin buluyor diye cezalandırabiliyorsa hiç birimiz için özgürlük yoktur.

Eşitlik de adaletle aynı şey değildir. Bazı insanların zengin, bazılarının yoksul olması bir toplumu adaletsiz yapmaz. Eşitsizliğin olduğu bir toplum, aynen eşitliğin olduğu bir toplum kadar adil olabilir. İnsanların mülk edinme yolları meşru ise ve hiçbir zorlama söz konusu değilse herkes adil hareket ediyor demektir.

Özel mülkiyeti eleştirenlerin bazıları mülkiyetin kaynağının ancak hırsızlık olabileceğini iddia ederler. Bu doğru değildir. Hiç kimsenin kullanmadığı ve istemediği yabani bir bölgede hak iddia eden ilk insanlar hiç kimseye zarar vermiş olmazlar. Daha sonra orayı ekip biçerek veya orada buldukları değerli madenlerden dolayı oradan gelir elde etmişlerse bu onların şansıdır. Herhangi biri bundan dolayı daha yoksul hale gelmediğine göre herhangi bir haksızlık yapılmış değildir. Benzer şekilde bir girişimci yeni bir ürün veya bir süreç icat etmiş ve bunu talep edenlere satarak zenginleşmişse hiç kimseye zarar verilmemiştir. Aksine bu icattan bütün dünya istifade eder.

Adaletin Tatbikî (Enforcement)

Özgür bir toplumun temel hedeflerinden biri güç kullanımını en aza indirmektir. Bununla birlikte adaletin de bir şekilde tatbik edilmesi gerekir. İnsanlar bir başkasına zarar verdiğinde onun hapis veya malî bir yaptırım ile cezalandırılmasını bek-

leriz. Bu, suçluya karşı güç kullanılacağı anlamına gelir. Adalet yerini bulacaksa belli bir miktar güç kullanımı kaçınılmazdır.

Özgür bir toplum bu ikilemi, zorlama tekeline sivil otoritelere devrederek çözer. Sadece onlar güç kullanabilir ve bunu yalnızca adaletin tatbik edilmesi ve vatandaşların iç ve dış düşmanlardan korunması için yapabilirler. Diğer bireylerin güç kullanması yasaktır.

Devlet güç kullanma tekeline sahip olduğundan dolayı katı bir şekilde sınırlandırılmalıdır. Devletler insanlardan oluşur ve hiçbir insana, zorlayıcı gücü tarafsızca kullanacağı konusunda güvenilemez. Bu gücü kişisel çıkar uğruna kullanmanın cazibesi oldukça yüksektir.

Bu nedenle özgür bir toplumun adalet sistemi, resmî otoritelerin zorlayıcı gücünü sınırlandıran katı kuralları barındırır. Örneğin, otoritelerin inceleme ve tutuklama yetkilerini, davalara nasıl bakılacağını ve cezaların nasıl verileceğini düzenleyen katı kurallar olmalıdır. Bunlar *usul* kurallarıdır ve *neye* karar verileceği ile değil, *nasıl* karar verileceği ile ilgilidir. Bir yargı sürecinin adil ve insafli sayılması için bu kurallara riayet edilmesi gerekir.

Adaletle Yönelik Tehditler

Bireylerin, otoritelerin zorlayıcı gücü tarafından zulme ve eziyete maruz kalması istenmiyorsa bu yapı çok sağlam olmalıdır. Aksi takdirde arzulanan şeyin tam tersi, hem de adil davrandığını düşünen insanlar eliyle ortaya çıkabilir. Örneğin yargıçlar bazen görevlerinin, usul kurallarını takip etmek yerine, önlerindeki probleme adil bir sonuç üretmek olduğunu düşünürler. Fakat bu tip *yargısal aktivizm*, yargıçların kişisel

kararlarını adaletin üzerine çıkarır. Bu aynı zamanda yargısal süreçlerin sonuçlarını öngörülemez hale getirir. Örneğin aynı suça farklı yargıçlar tarafından farklı cezalar verilebilir. Aynı zamanda bu, nüfuzlu kişilere yargı sonuçları üzerinde daha büyük bir etki gücü verir. Yargıçlara rüşvet vererek ya da onları tehdit ederek suçlulara verilecek cezaları manipüle edebilirler. Oysa her davada takip edilecek net ve katı usul kurallarının olması, böyle bir etkinin oluşmasını engeller. Bu, mahkeme huzuruna çıkarılanlar için hayatî bir korumadır.

Adaletin yönetimini tehdit eden bir başka yaklaşım, “sosyal adalet” düşüncesidir. Servetin ve gelirin kasıtlı olarak daha eşit dağıtılmasını sağlamak, mülkiyet ve adalet ilkeleri ile ters düşer. Eşit dağılımın sağlanabilmesi için mülkiyetin birilerinden alınıp başka birilerine verilmesi gerekir. İnsanlara sahip oldukları mülkiyeti kendi tercihlerine göre tutma ve elden çıkarma hakkı tanıyan mülkiyet kurallarının ayaklar altına alınması gerekir. Resmî otoritelere böyle ezici bir gücü bir kez verdiğimizde artık hiç kimse güvende olamaz. Girişimin de önü kesilir. Öyle ya, resmî otoritelerin istedikleri zaman el koyabilecekleri bir mülkiyeti edinmek uğruna insanlar neden risk alıp çaba sarf etsinler ki?

Mamafih mülk sahipliğine ilişkin kurallar her zaman açık değildir. Örneğin benim bir araziye sahip olmam, bana oranın altındaki madenlerden yararlanma hakkı verir mi? Yahut insanların uçakla onun üzerinden geçmesini yasaklayabilir miyim? Yakınlarda bulunan bir fabrikanın, bacasından çıkarttığı dumanlarla havamı kirletmesine engel olabilir miyim? Tüm bu detaylar belirlenmelidir.¹⁰ Özgür bir toplumda bu iş, mah-

10 Bu konunun ele alındığı bir eser için bkz. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Uni-

kemelerde sürekli olarak teste tabi tutulan vakalarda, adaletin gerçek kurallarını saptamaya çalışan tarafsız yargıçların gide-rek daha iyi hale gelen kararlarıyla gerçekleşir.

Doğal adalet

Özgür bir toplumda tüm yasama ve yürütme süreçleri adaletin ilkelerine uymak zorundadır. Bu ilkeler, fitratımızda öylesine derin köklere sahiptir ki bu yüzden bunlara *doğal adalet* denir.

Her şeyden önce yasalar *bilinmeli*, *açık* ve *kesin* olmalıdır. Yasalar gizli veya değişken ise bireyler yasaları ihlâl edip et-mediklerini bilemez ve kendilerini her an yargılanabilmekten koruyamazlar.

Yasalar aynı zamanda *öngörülebilir* olmalıdır. Bireyler hangi yasaların hangi durumlara etki ettiğini ve o yasaları ihlâl et-menin hangi sonuçları doğuracağını hesaplayabilmelidir. Özgür olduğu düşünülen toplumlarda bile yasalar (mesela terör ve organize suçlara karşı koymak gibi) belli bir amaca yönelik çıkarılıp sonra bambaşka bir amaç uğruna kullanılabilmektedir. Vatandaşlar gerçekte çok küçük bazı suçlar karşılığında kendilerini çok sert cezalarla karşı karşıya kalmış bir şekilde bulabilmekteler.

İkinci önemli kural kanunların *geçmişe yürümezliği*dir. Kanunlar sadece gelecekteki olaylara uygulanabilir. Aksi takdirde insanlar, yaptıkları esnada son derece yasal olan bazı eylemlerinden dolayı kendilerini yargı karşısında bulabilirler. Yine özgür olduğu düşünülen toplumlar bu konuda başarısızdır.

Örneğin 2008 yılında İngiltere’de, belli bazı vergiden kaçma yöntemlerini yasadışı hale getirmek için çıkarılan bir kanun, yürürlükte olan kanun maddesini -daha önceki eylemleri yasadışı olmayan 3000 kişiyi vergi borcu altına sokacak şekilde- değişikliğe uğratmıştır.¹¹

Adaletin üçüncü kuralı, kanunların bireylerden *mümkün olmayan* bir şeyi yapmalarını istememesidir. Çünkü bu durum yasaları ihlâl etmekten kaçınmayı imkânsız hale getirir. Yine özgür olduğu düşünülen toplumlar bu konuda ve özellikle kanunların çakıştığı durumlarda başarısız olmaktadır. Örneğin yangın mevzuatı her binada bir yangın merdiveni bulunmasını zorunlu tutuyorken imar kanunu mimarî planda değişikliğe izin vermiyorsa ev sahibi her iki durumda da kanunları ihlâl etmiş olur. Daha da kötüsü, adil olmayan hükümetler bunun gibi uygulanması imkânsız kanunları muhaliflerini yargılamak için kasıtlı olarak kullanabilmektedir.

Doğal adaletin bir diğer temel kuralı *masumiyet karanesi*dir. Aleyhine olan durum ne kadar su götürmez görünse de suçluluğu ispatlanana kadar hiç kimseye suçlu muamelesi yapılamaz. Bunun en önemli yanı suçlanan kişinin kendi masumiyetini değil, yetkililerin onun *suçluluğunu ispat etmesi* gerektiğidir. Bu, hükümetlerin düşmanlarını uydurma suçlarla taciz etmelerini zorlaştırır. İnsanların cezalandırılabilmesi için suç iddiaları mahkeme önünde ispat edilmek zorundadır.

Bu temel ilkelerin sonuncusu, hâkimlerin ve mahkemelelerin siyâsî otoritelerden *bağımsız* olmasıdır. Kanunları yapan-

11 “Finance Act 2008” adıyla bilinen yasa değişikliğinin 58’inci maddesinin 4’üncü fıkrasında geçen hüküm şu şekildedir: “Bu maddenin 1’inci ve 3’üncü fıkraları tarafından yapılan değişiklik her zaman yürürlükteymiş gibi değerlendirilecektir.” (çn)

lar ile kanunlara göre olayları hükme bağlayanlar arasında bir *güçler ayrılığı* olmak zorundadır. Yargıçlar politikacıların basit birer temsilcisi olmamalı ve siyasî görüşleri, davaları nasıl ele aldıklarına etki etmemelidir. Hâkimler politikacılara, onların kolayca etkisi veya tehdidi altında kalacak kadar yakın olurlarsa hukuk sistemi, gerçek adalet yerine siyasî iradeye hizmet etmeye başlar. Daha özgür toplumlar genellikle hâkimleri atayan bağımsız heyetlere sahiptir veya onları ömür boyu görevde kalmak üzere atarlar. Bu yöntemler, politikacıların onlar üzerindeki etkisini azaltır.

Hukukun Üstünlüğü

Hukukun Üstünlüğünün Anlamı

Özgür bir toplum ile özgür olmayan bir toplum arasındaki farkı hiçbir şey hukukun üstünlüğü kadar açık bir şekilde ortaya koyamaz. Bu fikir vatandaşların, hükümdarların ve siyasetçilerin keyfi arzularına göre değil, hukukun açık ve genel ilkelelerine göre yönetilmesi gerektiği düşüncesidir. Yasa koyucular istedikleri gibi hareket edemezler. Belirledikleri yasalar, kendileri de dâhil herkese eşit şekilde uygulanmalıdır.

Hukukun üstünlüğünün amacı, bireyleri keyfi güç kullanımına karşı korumaktır. Devletlere güç kullanma tekeli verdiğimizde göre bu gücün her zaman maksadı doğrultusunda, öngörülebilir, hesabı verilebilir bir şekilde kullanıldığından; yalnızca bir grup seçkinin değil, tüm toplumun yararı uğruna kullanıldığından emin olmalıyız.

Hukukun üstünlüğü, aynı zamanda yetkili makamlarda bulunanların bir suç işlediklerinde diğer herkesle aynı cezaya

tabi tutulmalarını temin eder. Bugün rahatsız edici sayıda çok ülkede devlet başkanlarına ve daha önce bu görevde bulunmuş olanlara dokunulmazlık hakkı tanınmaktadır. Yine rahatsız edici sayıda çok devlet başkanı bunun bir sonucu olarak adaletten kaçmayı başarmıştır. Kamuya mâl olmuş kişileri -veya başkalarını- aslı astarı olmayan (ya da siyasi maksatlı) ve can sıkıcı davalardan korumaya yönelik olsa bile, gerçek bir adalet sistemi karşısında hiç kimseye dokunulmazlık hakkı vermenin lüzumu yoktur.

Hukukun üstünlüğü, yönetenlerin keyfi ve geçici kararlarına değil, genel ve kalıcı ilkelere dayanır. Hukukun üstünlüğü doğal adaletin teminatıdır. Kanunlar önünde eşitlik, adil yargılanma hakkı, bağımsız hâkim ve savcılar, tarafsız mahkemeler, duruşmasız uzun süre tutuklu kalmama (habeas corpus), adli tacize uğramama (aynı suçtan defalarca yargılanmama), suç ispatlanana kadar masum sayılma (masumiyet karinesi) gibi ilkeler ile birlikte açık, net, sürekli ve uygulanabilir kanunlar bunu mümkün kılar. Burada en hayati kural, kanun yapıcıların da herkes kadar kanunlara bağlı olmak zorunda olmasıdır. Bir grup insanın -ne kadar yüce olurlarsa olsunlar- eylemlerinden sorumlu olmadığı bir toplum asla özgür olamaz.

Hukukun Üstünlüğünün Korunması

Hukukun üstünlüğünün yetkililer tarafından aşındırılmasını önleme konusunda ülkelerin farklı yöntemleri vardır. Yazılı anayasalar, örf hukukuna ve emsal kararlara dayanan dava süreçleri ve doğal adalete bağlılık bunlara örnek olarak sayılabilir.

Yazılı anayasalar hukukun üstünlüğünü güçlendirebilir. Yalnız böyle bir anayasanın hazırlanması için en uygun zaman

bir ülkenin kuruluşu, yani vatandaşların ilk defa bir araya geldiği zamandır. Seçkinlerin ve çıkar gruplarının güç dengelemesine çoktan hâkim olduğu ve herhangi bir anayasa girişimini kendi çıkarları doğrultusunda rahatlıkla manipüle edebileceği bir ülkede bu iş o kadar kolay olmaz.

Hukukun üstünlüğü yıllarca mahkemelerde görülen davalarda ortaya çıkan emsal kararlar ile de desteklenebilir. Bireyler kanun yapımcıların ve devlet görevlilerinin kararlarına itiraz ederek bu kuralların yasalara ve adalete uygunluğunu kontrol edebilirler. Bu sayede zamanla resmî gücün sınırlarını belirleyen bir emsal hukuku ve teamül oluşur.

Hukukun üstünlüğünü destekleyecek üçüncü bir yöntem, adaletin kuralları ve sosyal düzenin temelini oluşturan ilkeler üzerine yapılan tartışmaları teşvik etmektir. İfade özgürlüğünün hâkim olduğu ve herkesin görüşlerini rahatça ifade edebildiği ortamlarda otoritelerin, halkın anlayışını kendi çıkarları doğrultusunda saptırmaları çok daha zor olur.

Hukukun üstünlüğü üzerinde yapılan tartışmalarda ortaya çıkan önemli bir görüş şöyledir: İnsanlar hangi ilkelere göre yönetileceklerine karar vermek üzere ilk defa bir araya gelecek olsalar, hiç kimse (hırsızlığın, şiddetin cezalandırılması gibi uzun vadede herkesin yararına olduğuna inanılan konular dışında) bir başkası tarafından baskı ve zorlamaya maruz kalmayı kabul etmez. Bu mantığa göre özgür toplumların, baskı ve zorlamayı sınırlandıran, belli bazı grupların diğerlerini istismar edebilmesini önleyen genel kurallara üzerine *kurulması gerektiğini* çıkarabiliriz.

Adaletin İdaresi

Hukukun üstünlüğünü korumak için hangi genel geçer yöntem seçilirse seçilsin her durumda işe yarayan belli bazı ölçütler vardır.

Hâkimler siyasal açıdan olduğu kadar kişisel açıdan da bağımsız olmalıdırlar. Aksi takdirde hukuk sistemi saygı görmez ve en feci haksızlıklar adalet adına yapılır. Pek çok ülkede hâkimlere düşük ücret verilmektedir. Hâkimler sorumsuz, denetimler gevşektir. Bu nedenle duruşmalarda kanunlara göre değil, aldıkları rüşvete göre karar vermektedirler. Hâlbuki hâkimler düzgün ücret almalı ve verdikleri kararlar düzenli olarak incelenmelidir ki böyle bir yozlaşmaya ne bir sebep, ne de müsamaha olsun.

Adalet sistemi iyi bir mahkeme yönetimi ile de desteklenmelidir. Pek çok ülkede facia boyutlara varan bir bürokrasi ve yetkililerin davaları ele alma konusundaki isteksizliği nedeniyle küçük bir ihtilafın bile duruşma salonlarına taşınması aylar, hatta yıllar alabilmektedir. Emsal kararlara dayalı bir hukuk sistemi eski davalara ve kararlara çok hızlı bir şekilde erişim sağlayabilmelidir ki yeni davalar, sadece emsal kararların kaydı olmadığı için lüzumsuz yere mahkeme salonuna taşınmasın.

Yine pek çok ülkede emniyet güçleri çözümün değil, problemin parçasıdır. Sahip oldukları tutuklama ve gözaltına alma yetkilerinden dolayı insanlara büyük haksızlıklar yapabilmekte ve yolsuzluk yaparak çıkar sağlayabilmekteler. Bunun en yaygın örneği gerçek veya hayalî trafik kural ihlallerinde 'küçük para cezaları' alan polis memurlarıdır. Rüşvet, hâkim kültür içerisine bir kez yerleştiğinde bundan daha büyük yanlışlara engel olacak hiçbir kural kalmaz. Bu nedenle polis, düzgün

bir eğitimden geçmeli, mümkünse inceleme ve şikâyetle bağlı olarak harekete geçme yetkisine sahip bağımsız bir kuruluş tarafından izlenmelidir. İdeal olan budur.

Benzer şekilde bürokratik makamlara yapılacak atamalar da siyasî tercihlere göre değil, liyakate göre olmalıdır. Bu makamlar gereken şekilde hesap vermelidir. Kişisel veya siyasal çıkarlar doğrultusunda verilen kararlar cezalandırılmalıdır.

Adalet ve hukukun üstünlüğü hâkim olacaksa seçimler adil bir şekilde yönetilmelidir. Resmî otoriteleri eleştiren adayların da boy gösterebilmesi ve kendi bakış açılarını iyice açıklayabilmesi için ifade özgürlüğü olmalıdır. Seçim bölgelerinin adil bir şekilde belirlenmesi ve seçimlerin dürüst bir şekilde yürütülmesini temin etmek için gizli oylama yapılmalı ve gerçek anlamda bağımsız bir seçim komisyonu bulunmalıdır.

Adalet ve İktisadî Kalkınma

Hukukun üstünlüğü toplumsal açıdan olduğu kadar iktisadî açıdan da önemli bir ilkedir. Dünya Bankası her yıl ülkeleri iş yapma kolaylığına göre puanlandırmaktadır. Yabancı işletmeleri ve yatırımcıları ülkeye çekmek, insanların evlerinden ticaret yapmalarını kolaylaştırmak, iktisadî kalkınma ve toplumun refahı açısından çok önemlidir. Puan hesaplanırken vergi ve regülasyonlardaki şeffaflık, bürokrasideki yozlaşma seviyesi; yeni bir iş kurma, tapu sicil işlemleri, yurtdışı alım-satım ve tasfiye işlemlerinin kolaylığı ve bunlar gibi veriler dikkate alınmaktadır.

Son yedi yıl içerisinde bu endeksin en üst sırasında iktisadî açıdan epey özgür (fakat toplumsal açıdan bir o kadar aksi) durumda olan Singapur bulunmakta, onu nispeten özgür olan

Hong Kong, Yeni Zelanda, Danimarka, İngiltere ve Amerika takip etmektedir. Bunların arkasından yine iktisadî açıdan özgür, fakat toplumsal açıdan daha kontrollü olan bir diğer ülke olan Kore Cumhuriyeti gelmektedir. Listenin en aşağısında Kongo, Venezuela, Zimbabve, Irak, Kamerun, Bolivya, Özbekistan gibi adalet ve hukukun üstünlüğü açısından zayıflığı meşhur olan ülkeler bulunmaktadır.

Hukukun Üstünlüğüne Yönelik Tehditler

Pek çok ülkede ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde birden fazla adalet sistemi vardır. Devlet düzeyinde yasalara ve adalet sistemine ek olarak bireyler arasında özel veya sözleşme temelli bir hukuk olabildiği gibi yerel, töresel ya da dinî hukuk sistemleri de vardır.

Devlete ait sistemlerde yolsuzluk genelde daha muhtemeldir. Yerel, dinî ve özel hukuk sistemleri doğal adalet algısı içerisinde genelde çok daha derin köklere sahip olduğundan daha yaygın olarak kabul görmektedir. Öte yandan devlet sistemleri çoğunlukla işgalci ya da sömürgeci güçler tarafından dayatılmıştır. Bu yüzden hiçbir zaman yaygın kabul göremedikleri gibi sahip oldukları güç ve nüfuzdan dolayı her zaman yozlaşmış insanların istismarına açıktır.

Devletin yargı organlarında yer alan insanlar çoğunlukla devlet gücünü istismar etmekte hiçbir beis görmezler. Askerler, polisler ve bürokratlar rüşvet alırlar. Devleti soyarak kendilerine ve yakınlarına menfaat sağlamak siyasilerden neredeyse beklenen bir şeydir. Oysa özel hayat içerisinde yanlış olarak bilinen ne varsa kamusal düzlemde de yanlış olarak bilinmesi gerekir.

Ulaşım ve iletişim imkânları kısıtlı olan, yerel meselelerin en acil ve hayati olduğu bölgelerde karma sistemler bir anlam ifade edebilir. Fakat bütün adalet sistemleri için temel hedef, yerel kanunların izni ve otoritesinin tanınması, devlet yasalarının esasları ve açıklığı ile hukukun üstünlüğü ilkesinin objektifliğini barındırmasıdır.

İnsan Hakları

İnsan haklarını tanımlamak

Adaletin bu tür yansımalarından *insan hakları* fikri ortaya çıkmıştır.¹² Bu fikir insanların, sadece insan olmaları bakımından belli temel özgürlüklere sahip olduğunu söyler. Bu haklar, tıpkı doğal adalet gibi toplumun düzgün işlemlerini sağlayan haklardır. Bu hakların *evrensel* (her zaman ve her yerde geçerli) ve *devredilemez* (vazgeçilemez ve başkaları tarafından inkâr edilemez) olduğu kabul edilmiştir.

Bu insan ‘hakları’ aslında insan özgürlükleri olarak anılmaya daha layıktır. Bu kapsam içerisinde mülk edinme, kendi kaderinizi tayin etme, kendi vücudunuzun ve emeğinizin sahibi olma, dilediğiniz yere gitme ve dilediğiniz yerde yerleşme (serbest dolaşım ve iskân hakkı) ve kendi dininizi yaşama özgürlüğü bulunur. Bunların amacı devletin insanlara yönelik davranışlarını sınırlamaktır.

Ne yazık ki ‘insan hakları’ çoğu zaman siyasî yapının insanlara tanıdığı veya sosyal ve kültürel normlardan (örf)

¹² Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Nigel Ashford, *Principles for a Free Society*, Jarl Hjalmarson Foundation, Stockholm, 2003. (Eserin Türkçe tercümesi için bkz. Özgür Toplumun İlkeleri, Liberte Yayınları)

doğan yasal haklar ile karıştırılmaktadır. Örneğin yasaların işçilere ücretli izin hakkı tanınması insan hakları kapsamına girmez. Çünkü *evrensel* değildir. Bu sadece işçiler için ve bu tip lükslerin karşılanabildiği ülkelerde geçerlidir. Ayrıca bu haklar *devredilebilir*. Örneğin bir işçi özgürlüğünden bir şey kaybetmeksizin tatil hakkını para karşılığında devredebilir. Aynı şekilde kadın ve erkeklere eşit ücret öngören yasalar da insan hakları kapsamına girmez. Çünkü bu insan özgürlüklerine ait bir iddia olmadığı gibi aksine, işverenlere yönelik zorlayıcı bir taleptir.

Grup hakları da insan hakları değildir. Çünkü evrensel değildir. Örneğin, Amerika'nın yerli halklarına yönelik özel bir muamele sadece yasal bir imtiyazdan ibarettir ve diğer insanlar bundan mahrumdur. Bir hak, insanların insan olmalarına değil de belli bir gruba olan aidiyetlerine odaklanıyorsa o bir 'insan' hakkı olamaz.

Özgürlükler, Haklar ve Ödevler

Bazı konularda açık olmak önemlidir. İnsan haklarını sosyal normlar ve yasal imtiyazlar ile karıştırmak ikinci gruba haksız bir yetki verirken ilk grubun önerdiği fikrin bütünüyle altını oyar. Eşit ücretler, ücretli izinler, hatta dezavantajlı bazı grupların özel ilgi görmesi arzulanan bir şey olsa da, burada önemli olan, arzulanan her şeyin bir insan hakkı olmayacağıdır.

İnsan 'hakları' özgürlüğümüzün teminatıdır. Hiç kimseye zorlayıcı bir talepte bulunmaz. Örneğin ifade özgürlüğü hiç kimseye -ona saygı duyma görevi ve zorunluluğundan başka- bir görev veya zorunluluk dayatmaz. Hiç kimse size

görüşlerinizi yayabilmeniz için bir gazete köşesi veya radyo programı sağlamak zorunda olmadığı gibi sizin hakikaten özgürce konuşup konuşmadığınızdan emin olmak zorunda da değildir. Hatta söylediğiniz şeyleri dinlemek zorunda bile değildir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bunun aksine ücretsiz eğitimden bir ‘hak’ olarak bahsetmektedir.¹³ Fakat ücretsiz eğitim bir insan hakkı değildir, çünkü bu diğer insanların onun masraflarını karşılamak zorunda kalacağı anlamına gelir. Eğitim hizmetinin bir maliyeti vardır. Bu hizmetin karşılanmasında para, emek, zaman ve malzeme harcanır. Gerçek anlamda özgür bir toplumda hiç kimsenin eğitimden ücretsiz olarak faydalanma *hakkı* olamaz. Çünkü bu, diğer insanlara gereken kaynakları tedarik etme *zorunluluğu* doğurur. (Elbette pek çok insan bu maliyeti üstlenmeye istekli olabilir, fakat özgür bir toplum onları buna *zorlayamaz*.)

İnsanlar *haklardan* bahsederken sıklıkla bu hakların başkalarına yükleyeceği zorunluluklardan, bunların tatbikî için gereken güç kullanımından ve bu güç kullanımının yaratacağı daha geniş çaptaki zararlardan bahsetmez; hatta bunun farkına bile varmazlar.

Tekrar edecek olursak, özgür toplumlarda refah *hakkı* diye bir şey yoktur. Bu, birilerinin diğerlerini desteklemek zorunda olması anlamına gelir. Oysa var olan tek zorunluluk kimsenin kimseye zarar vermemesidir. Bu durum yoksul veya engelli kimselerin, bir refah kültüründe olacağından daha

13 Madde 26: “Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. (...)” (çn)

kötü durumda olacağı anlamına gelmez. Refah politikalarının yüklediği vergi maliyetleri, işçilerin ve girişimcilerin cesaretini kırabilir. Bu ise bütün toplumu yoksullaştırır. Ayrıca refah politikalarının faydaları bireylerde bağımlılığı artırabilir. Ayrıca zengin ve özgür bir toplumdaki hayır kuruluşları ve hayırseverler, ihtiyaç sahiplerini bürokratik devlet kurumlarından çok daha iyi şekilde destekleyebilir.

DOĞAL TOPLUM

Emirlerin Olmadığı Bir Düzen

Özgür bir toplum büyük bir devlete ihtiyaç duymadan kendi kendini yönetebilir. Bu şaşırtıcı gelebilir fakat insan hayatı bunun çok sayıda örneğiyle doludur. Amerikalı iktisatçı Daniel B. Klein'in gözlemine göre, yeni yürümeye başlamış çocuklardan yaşlı dedelere kadar yüz veya daha fazla insanın bir paten sahasında, ayakkabılarına takılmış tekerlekler üzerinde kasksız, dizliksiz ve herhangi bir paten eğitimi almış olmaksızın birbirinden farklı hızlarla sert zemin üzerinde hareket etmesi; size gerçekleşmeyi bekleyen bir dizi kaza gibi görünebilir. Oysaki patenciler hiçbir yasal hız sınırına, dönüş işaretine veya trafik ışığına ihtiyaç duymaksızın pist üzerinde birbirlerine çarpmadan ilerlemeyi becerebilirler.¹⁴ Bir planlamacının veya bir polis teşkilatının onlara nerede ve hangi hızda kaymaları gerektiğini söylemesine gerek yoktur. Her birinin kendisine dikkat etmesi ve diğerlerine bir parça saygı göstermesi, hiçbir çarpışma olmaksızın hep birlikte eğlenmelerini mümkün kılar.

¹⁴ Daniel B. Klein, *Rinkonomics: A Window on Spontaneous Order*, Online Library of Liberty (Articles), 2006.

Bundan daha da etkileyici olan, çok gelişmiş bir yapıya ve insanlar için muazzam bir faydaya sahip olan dillerin herhangi bir otorite tarafından bilinçli olarak tasarlanmamış olmasıdır. Dili işler hale getiren ve insanların birbirlerini anlamalarını sağlayan gramer kuralları ise yüzyıllar içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu kurallar o kadar ince, karmaşık ve yazarak ifade etmesi zor olmasına rağmen hepimiz konuşurken bu kurallara uyarız. Hiçbir devlet bu kadar karmaşık, ince ve etkili kurallar oluşturamaz. Bu kurallar ancak bizimle beraber evrilmiştir.

İnsan toplumunun pek çok bölümü bu şekilde işler. Resmî makamlar tarafından nasıl davranacağımızın söylenmesine gerek kalmadan, tabiatımızın bir parçası olarak büyürken edindiğimiz basit birtakım kurallara uyarak düzenli ve öngörülebilir bir şekilde hareket ederiz. Sadece bu kurallara uyarak çok büyük faydalar sunan geniş çaplı toplumsal düzenler yaratırız. Örneğin birbirimizle barış içinde alışveriş yapmamızı sağlayan basit kurallar, tüm dünyanın birlikte iş yaptığı uluslararası piyasa ekonomisini ortaya çıkarmıştır.

Kurallarla Yönetilen Toplamlar

Özgür bir toplumun kişilerarası kuralları insanlara, devlet tarafından kontrol edilen bir topluma göre çok daha fazla özgürlük sunar. Özgür bireyler, resmî makamların özel olarak izin verdiği bazı şeylerle kısıtlı olmak yerine, özellikle yasaklanmış olmayan pek çok şeyden istediklerini yapabilirler. Bu durum, özgür toplumların çok daha esnek ve uyumlu olması, değişen şartlara emir beklemek zorunda kalmadan kolayca tepki verebilmesi anlamına gelir.

Piyasa ekonomisi içerisinde mülkiyet ve mülk edinme kuralları gibi kurallar, neyin işe yarayıp neyin yaramadığı konusunda yıllar içerisinde keşfedilmiş bir tür bilgi birikiminin şekillenmesini sağlar. Bu kurallar zaman içerisinde değişen şartlara ayak uydurarak yıllar boyunca yaşanan milyonlarca insan etkileşiminden doğan deneme-yanılmaları yansıtır. Yine bu kurallar içerisinde birtakım davranış kuralları, doğal adaleti yazıyla ifade etmeye çalışan yasal kurallar ve çok sayıda emsal davadan oluşan bir örf hukuku bulunur.

Kurallarla yönetilen bu doğal toplum, merkezden idare edilen bir topluma göre sadece daha yaratıcı ve uyumlu değil, aynı zamanda çok daha karmaşık olabilir. Tıpkı bir dil gibi, tüm kurallarını açıklamaya kimsenin gücünün yetmeyeceği kadar karmaşık olmasına rağmen çok iyi işleyebilir. Resmî bir otoritenin talimatlarına dayanan bir toplum kaçınılmaz olarak genişlik ve muhteva açısından o otoritede bulunan birkaç kişinin aklı ve hayal gücü ile sınırlıdır. Fakat binlerce yıldır yaşanan milyonlarca insan etkileşiminden doğan kurallara dayanan bir toplum, çok daha kapsamlı ve derin bir bilgi birikimine sahip olur. Merkezden yönetilen bir toplum birkaç kişinin sınırlı bilgi birikimine dayanırken kurallarla yönetilen bir toplum çok sayıda halkın bilgi birikimini içine alır.

Buna rağmen hükümet yetkilileri sıklıkla, sosyal ve iktisadî etkileşimlerden doğan günlük kurallardan daha iyi ve daha mantıklı bir şekilde toplumu ve piyasayı kurgulayabilecekleri yanılgısına düşerler. Bu karmaşık kurallar ağının ihtiva ettiği bilgiyi göz ardı ederek ve çarpıtarak daima işleri daha kötü hale getirirler.

Dağınık Bilgi ve Güç

Kurallarla yönetilen bir toplumun içsel bilgi birikimi herhangi bir merkezde değildir. Her gün hayatına devam eden milyonlarca bireyin zihnindedir. Güç dağınık olduğu için her birey kendi küçük ölçekli yaşam deneylerini yapabilir. Kendilerinden başkasını tehdit etmeyen riskler alabilirler. Bu riskler başarıyla sonuçlandığında, diğer bireylerin de aynı yolu benimseme ve faydalanma şansı vardır. Bu durum, hayatı tecrübe etme ve değişen şartlara ayak uydurma konusunda insanları teşvik eder ve doğal topluma değişimlerle dolu bu dünyada daha büyük bir başarı şansı verir. Resmî otoriteler ise bunun aksine, kararları herkes adına verir, bundan dolayı herkesin hayatını ve geleceğini tehlikeye atarlar. Bu nedenle bireylerden çok daha dikkatli hareket etmeli ya da çok büyük hatalar yapma riskini göze almalıdırlar. Bunun sonucu olarak özgür olmayan toplumlar değişen şartlara daha yavaş ve başarısız bir şekilde uyum sağlarlar.

Şüphesiz doğal bir toplum ve piyasa hiçbir zaman mükemmel olamaz. Çünkü bunlar (insan tasarımının değil ama) insan davranışlarının sonucudur ve insanlar mükemmel değildir. Örneğin biz geleceği öngöremeyiz, o yüzden geleceğe uyum sağlamaya ilişkin çabalarımızda hata yaparız. Ayrıca her birimizin sahip olduğu bilgi kaçınılmaz olarak yerel ve eksiktir. Hâlbuki insan etkileşimlerinin serbest olduğu bir dünyada, bu yerel ve eksik bilgi bile ciddi anlamda zeki ve uyumlu bir toplumu ve ekonomiyi idare etmeye yeter.

Özgür bir toplumda insanlar diğerleriyle nasıl en iyi şekilde uyum sağlayabileceklerini keşfetmek durumundadır. Diğerleri de buna karşılık onlarla ve başkalarıyla uyum sağlama-

ya çalışırlar. Bu sanki çok yoğun bir tren istasyonunun iş çıkış saatlerindeki haline benzer. Herkes bir sürü çıkıştan birine doğru yönelmekte veya bir sürü girişin birinden gelerek belli bir treni yakalamaya çalışmaktadır. Herkes nereye gideceğini görür, fakat çoğunun gittiği yol muhtemelen dümdüz bir yol değildir. Her biri insanların etrafından kıvrılırken diğerleri de aynı şeyi yapar ve yollarına giren birisi olduğunda yön değiştirirler. Bu görünüşte bir keşmekeş gibi olsa da herkes, hiçbir çatışma olmadan hedefine ulaşır. Oradaki yüzlerce veya binlerce insana tam olarak nerede, ne zaman hareket edeceklerini söylemek durumunda olan bir yetkili olsa, herhangi birinin hedefine varması muhtemelen saatler, hatta günlere mal olacaktır. Çünkü buradaki problem bir merkezi birimin çözebileceğinden çok daha karmaşıktır. Fakat doğal toplum bu problemi çok kolay bir şekilde ve gerçek zamanlı olarak çözer.

Hoşgörü

Hoşgörünün Anlamı

Bu şekilde özgür bir toplumda yaşayan insanların her biri, diğerlerine uyum sağlamak durumundadır. Bu yüzden insanların birbirlerine, özellikle de davranışlarını ve hayat tarzlarını onaylamadığı, hatta iğrenç bulduğu insanlara dahi hoşgörü göstermesi çok önemlidir.

Özgür bir toplumda sadece hoşumuza gitmiyor diye bir başkasının yaptığı bir şeye engel olamayız. Onlara ancak, eylemleri başkalarına zarar verdiği veya verme şansı bulunduğu müdahale edebiliriz. John Stuart Mill bunun *fiziksel* bir zarar olması gerektiği konusunda nettir. ‘Zarar’ kavramı iğrendirmeyi, öfkelenmeyi, utandırmayı da içerirse hemen

her davranış yasaklanabilir ve ortada özgürlük diye bir şey kalmaz. Zaten bir davranışı engellemek isteyenler ile onu yapma özgürlüğünü kullanmakta ısrar edenlerin karşılıklı ahlâkî tepkileri birbirini dizginler. İki taraf da ne kadar kalabalık veya ne kadar üzgün olursa olsun, aralarında hüküm vermenin objektif bir yolu yoktur. Özgür bir toplum ihtilafların kaba kuvvet ile çözülmesine izin vermeyeceği için de her iki tarafın; diğerinin görüş, davranış ve hayat tarzına müsamaha göstermekten başka yapacağı bir şey yoktur.

Bu ahlâkî duyarsızlık ile aynı şey değildir. Çocuğunun ahlâksızca davranışlarını kınamayan anne-babaların yaptığı şey çocuklarına müsamaha göstermek değil, onların ahlâkî eğitimini ihmal etmektir. Yetişkinlerin de bize göre aşırı davranışlar sergilediği durumlarda onları uyarmaya ve aksine ikna etmeyi denemeye hakkımız olmakla beraber onları zorlamaya hakkımız yoktur.

Hoşgörü, ahlâkî görecelik ile de aynı şey değildir. Ahlâkî görecelik, her ahlâk sisteminin eşit derecede geçerli olduğu, çünkü insanların ahlâk konusunda aynı fikirde olmadığı ve seçim yapmanın objektif bir yolunun olmadığı anlamına gelir. Sahip olduğumuz dinî veya ahlâkî değerlerin diğerlerinden daha iyi olduğuna inanmaya sonuna kadar hakkımız vardır. Fakat kendi fikirlerimizi başkalarına dayatmaya hakkımız yoktur.

Hoşgörü, Çok Kültürlülük ve Tercih

Toplumlar giderek çok kültürlü hale gelmekteyken başkalarını hoş görmek zor olabilir. Kolaylaşan uluslararası seyahat, göçmenliğin önündeki engellerin azalması ve küreselleşen pa-

zarlarımız pek çok ülke nüfusunun birkaç on yıl öncesine göre çok daha çeşitli olmasının nedenlerindendir.

Bazıları tercih imkânlarındaki artışın etnik, dinî, kültürel, ulusal, dilsel grupları daha da ayrıştıracağını ve hoşgörünün altını oyacak gerilimleri besleyeceğini iddia etmektedir. Örneğin aileler, çocuklarının, aynı etnik kökene sahip çocuklarla büyümesini isteyerek okul tercihini buna göre yapabilir. Bu da ırk ayrımını (her çocuğun gideceği okulun devlet tarafından belirlendiği duruma göre) daha görünür hale getirir.

Gerçekte okulların devlet tarafından belirlenmesi, okulları toplumun bütünüyle daha entegre hale *getirmez*. Çünkü herkes oturduğu yere en yakın okula gider. Aynı etnik kökene sahip insanlar da genelde birbirlerine daha yakın yaşamayı tercih ettikleri için okul nüfusu bu homojenliği yansıtır. Fakat anne-babalar okul tercihi yapabilseler, pekâlâ başka bir mahalledeki okulu da seçebilir veya (akademik, müzikal ya da dilsel özellikler gibi) ırktan daha önemli gördükleri bir vasfından dolayı başka bir okulu tercih edebilirler.

Etnik ayrışma doğaldır. İnsanlar dostlarını veya çalışma arkadaşlarını kendileriyle aynı gruptan seçme eğilimi gösterirler. Bununla başka gruplara karşı hoşgörüsüz olma arasında dünyalar kadar fark vardır. Etnik gerilimin en kötüsü bazı grupların, diğerlerinin sahip olduğu hak ve imtiyazlardan mahrum bırakıldığı, başka bir deyişle özgür toplumun temel ilkelerinin ihlâl edildiği durumlarda ortaya çıkar.

Hoşgörüyü Karşı Köktenci Tehditler

Başkalarına yönelik hoşgörüyü karşı en büyük tehdit dinî, ahlâkî veya ideolojik köktencilikten kaynaklanır. Dinî duy-

guları kuvvetli olan pek çok insan eşcinselliği ya da evlilik öncesi cinsel ilişkiyi son derece yanlış, iğrenç, gayriahlâkî ve utanç verici bulabilir. Aynı şekilde dinî değerlere sövmeyi, kutsal olan şeyleri resmetmeyi, kutsal metinleri inkâr etmeyi, dinin ahlâkî öğretilerini reddetmeyi veya başka bir dine girmeyi şeytanî olarak görebilir. Bu tip davranışların yasaklanması ve cezalandırılması için bunu yeterli bir sebep olarak düşünebilir.

Bir insanın eylemleri diğerlerini ne kadar tiksindiren utandırır da, dinî temellere göre ne kadar kötü sayılsa da, başkalarına fiziksel bir zarar vermediği veya buna yönelik bir tehdit içermediği sürece hiç kimsenin özgür bir toplumda bu eylemleri yasaklama yetkisi yoktur. Şüphesiz bu, o dinin mensuplarını bu eylemleri eleştirme, aksi görüş beyan etme, hatta bu eylemleri yapanları dinî cemaatten dışlama gibi şeyler yapmaktan alıkoyamaz. Tabi tüm bunlar bir tehdit veya somut bir zarara dönüşmediği sürece... Bununla birlikte bu tür görüş ve eylemler, devletler de dâhil hiç kimseye, kişi veya grupları baskılama, sansürleme, tutuklama, hapse atma, işkence etme, sakatlama, sürgün etme ya da öldürme hakkını vermez.

Dünya dinlerinin pek çoğunun kurucu metinleri (bazı durumlarda din adamları tarafından kişisel çıkarlara alet edilse de) başkalarına karşı hoşgörülü olmayı benimser. Bir bölgeyi işgal eden yabancı kuvvetler çoğunlukla o bölgenin dinini de işgal etmiş, hukukî ve ahlâkî değerlerini kendi yönetimlerini meşrulaştıracak ve destekleyecek şekilde tahrif etmişlerdir. Bazı totaliter devletler dini kendi güç ve ideolojilerine düşman olarak gördükleri için tamamen baskı altına almayı bile denemiştir. Özgür bir toplumda mevzubahis olan köktencili-

ğın dinî veya ideolojik olması bir şeyi değiştirmez. Köktencilik hiç kimseye eylemleri, ideolojisi, dini veya ahlâkî değerleri farklı olanlar üzerinde güç kullanma yetkisi vermez.

Siyasî Doğruluk

Hoşgörüyü daha derinden tehdit eden bir diğer unsur da siyasî doğruluktur. Bu, iktidarda bulunan bir grup seçkinin görüş ve davranışlarını kabul ettirme amacıyla bireylere uygulanan siyasal ve toplumsal baskının adıdır. Topluma hâkim olan görüşleri benimsemeyenler genelde kötü ve sapkın olarak karikatürize edilerek onların görüşlerinin de kötü ve sapkın olduğu şeklinde bir izlenim oluşturulması hedeflenir. Bu durum, bu görüşlerin tartışılmak yerine kolaylıkla gözden kaçmasına neden olur ve seçkinlerin görüşlerinin ise gerçekte olduğundan daha doğru olduğu yönünde hatalı bir izlenim yaratır.

Bu süreç zor fark edilen türden bir baskı ortamı yaratır ve farklı görüşleri yüzünden olumsuz şekilde yaftalananlar toplum içerisinde daha zor yol alırlar. Örneğin insan eliyle ortaya çıkan iklim değişikliğinin kanıtlarını sorgulayan akademisyenler iş bulma veya terfi etme konusunda sıkıntı yaşayabilirler. Elbette özgür bir toplumda işverenler, fikirlerini beğenmedikleri kişileri işe almak zorunda değildir. Medya kuruluşları da tartışmalı teorileri haber yapmak zorunda değildir. Fakat eğitim kurumlarının veya medyanın devletin tekelinde olduğu veya tekel gibi olduğu yerlerde az dile getirilen görüşlere sahip insanların bu kurumlardan dışlanması gerçek bir baskı ortamı oluşmasına neden olur.

Hoşgörü ve Hakikati Arama

Özgür bir toplumda hoşgörü, dinî veya ideolojik farklılıkları hoş görmenin daha da ötesindedir. Sözde, yazıda veya medyada, hangi araçlarla olursa olsun ifade özgürlüğünü içerir. Bu ise sansürün olmayacağı anlamına gelir.

Kimi insanlar sansürün olmadığı bir dünyayı hayli tedirgin edici bulabilir. Pek çoğu böylesine özgür bir dünyada öne sürülebilecek sözlerden, görüntülerden, iddialardan ve fikirlerden ötürü utanabilir. Fakat özgür bir toplumda, bir başkasının ifade özgürlüğünü elinden almaya ve görüşlerini engellemeye hakkımız yoktur. İsterse bu görüşler hiç bizim tarafından beğenilmesin veya son derece kırıcı ve ahlâksızca olsun ...

Şüphesiz ifade özgürlüğünü de sınırlandıran bazı durumlar vardır. Örneğin bir sinema/tiyatro salonunda “Yangın var!” diye bağırarak başkalarını düşüncesizce tehlikeye sokmak, cezalandırması meşru olan bir davranıştır. Benzer şekilde çocukları, onlar için olumsuz örnek oluşturacak söz ve görüntülerden korumamız gerekir. Örneğin açık bir uyuşturucu reklamının okulların civarında bulunan reklam panolarında yer almasına izin vermeyebiliriz. Sinema filmlerinin sınıflandırılması ve benzeri hususlarda da insanlara bilgi verilmesine dair güçlü bir gerekçe öne sürülebilir ki insanlar farkında olmadan istenmeyen durumlara düşmesinler.

Bu, sansürden çok farklıdır. Sansür belli sözlerin, görüntülerin, fikirlerin ve iddiaların yayınlanmasını tamamen engellemek anlamına gelir. Gerçek anlamda özgür bir toplumda böyle bir sansür olamaz. Çünkü özgür bir toplum açıklığa ve tercih hakkına dayanır. İnsanların, makul tercihler yapabilmek ve herkesin geleceğini kalkındıracak yeni fikirleri deneyebil-

mek için önünde olan bütün seçenekleri bilmeleri gerekir. Sansür, seçenekleri ve tercihleri tıkayarak gelişimi engeller.

Ayrıca sansürcülere güvenemeyiz. Hakikat ve yetki iki farklı şeydir. Yetkililerin, belli fikirlerin yayınlanmasını yasaklamak için (kendi durumunu korumak gibi) şahsî nedenleri olabilir. Sansürcüler samimi olarak kamu yararına da hareket etse yanılabirler. Bilgeliğin tekeline sahip olmadıkları gibi neyin doğru, neyin yanlış olduğuna dair özel bir bilgiye de sahip değillerdir. Bunu ancak tartışma, münazara ve deneyim belirler. Sansürcüler yanılarak kolayca hakikati bastırabilirler. Bastırdıkları fikirlerin bir gün doğru çıkmayacağından asla emin olamazlar. Bazı fikirler çok yanlış gibi görünse de bir miktar doğruluk payı içerebilir. Bazı fikirlerin ise doğruluğu ancak zamanla görünür hale gelebilir.

Doğru ve faydalı bilgileri engellemediğimizden emin olmanın tek yolu tüm fikirlerin yayınlanmasına izin vermek ve fikirlerin tartışılarak güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkacağına güvenmekten geçer. Bu, çoğunluğun kesin gibi gördüğü konularda bile herkesin kendi görüşlerini savunmasına izin vermek anlamına gelir. Hakikat, ancak böyle bir rekabet sayesinde güçlenebilir. Roma Katolik Kilisesi tarafından, 1587'den 1983'e kadar azizlik payesi verilecek kişilerin aleyhine görüş beyan etmesi için 'şeytanın avukatı' adında bir görevli tayin edilmesi sadece bu sebebe dayanır. Dolayısıyla inandığımız fikirlerin sorgulama için ifşa edilmesi faydalıdır. Eğer diğerlerinin yanlışlığını düşünüyorsak o görüşlerin susturulması değil, masaya yatırılıp çürütülmesi gerekir.

Sokrates'ten bu yana tarih, görüşlerinden dolayı eziyete uğramış yığınla insanın örnekleriyle doludur. Görüşlerinin

doğruluğu daha sonradan kanıtlansa bile bu eziyet, insanları sessiz kalmaya zorlar. Nikolas Kopernik, Roma Kilisesi'nin gazabından korktuğu için gezegenlerin güneş etrafında dönmesi gibi devrim niteliğinde bir teoriyi, vefat ettiği 1543 yılına kadar yayınlamamıştır. Onun talebesi olan Galileo Galilei, Engizisyon mahkemesi tarafından yargılanmış ve hayatının geri kalanını ev hapsinde geçirmiştir. Böyle tehditler hakikati, tartışmaları ve ilerlemeyi engeller. Eziyete uğrayan muhalif kimselere olduğu kadar topluma da zarar verir.

Popüler fikirleri tartışmasız olarak kabul edersek, bu fikirler çok zayıf bir temele oturur. Eleştiriye kapalı kabuller, fikirleri anlamlı birer gerçek olmaktan çıkarıp basmakalıp klişeler haline getirir ve nihayet yeni fikirler ortaya çıktığında muhtemelen şiddete ve karışıklıklara sebep olur.

İnsanların bizim temelden karşı çıktığımız şeyler söylemesi, çok yanlış olduğunu düşündüğümüz fikirleri savunması, utanç verici olduğuna inandığımız şeyler yapması veya dinî ve ahlâkî değerlerimizi küçümsemesi rahatsızlık verici olabilir. Fakat bunlara tahammül etmemiz özgürlüğe olan bağlılığımızın; yeni doğrulara ulaşarak ilerleme kaydetmenin farklı fikirleri sindirerek değil, ancak tartışarak gerçekleştirebileceğine olan inancımızın birer göstergesidir.

Yasaklar

Günlük hayatımızda faydalandığımız şeylerin çoğunun yasaklanmış olması bizi zıvanadan çıkarırdı. Maalesef yapılan şey tam da budur.¹⁵

¹⁵ Yasaklarla ilgili harika bir tartışma için bkz. John Meadowcroft (ed.), *Prohibitions*, Institute of Economic Affairs, Londra, 2008.

Zararsızlık ilkesi, başkalarına zarar vermeyen veya zarar riski taşımayan eylemleri yasaklamaya hakkımızın olmadığını söyler. Ne var ki pek çok eylem, sahibine zarar verdiği gerekçesiyle yasaktır. İçki, sigara ve uyuşturucu yasaklarının arkasındaki gerekçe budur. Sorun şu ki insanları kendilerine zarar vermekten korumanın meşrulaştırılması, hemen her eylemin yasaklanabilmesine yol açar. Örneğin insanların şekerli içecekler içerek, yağlı yiyecekler yiyerek, tehlikeli sporlarla uğraşarak, fahişelik veya eşcinsellik yaparak, din değiştirerek veya resmî otoriteyi sorgulayarak kendilerine zarar verebilecekleri veya risk alacakları rahatlıkla iddia edilebilir. Buna katılacak insan sayısı da düşünülürse, ilkenin bir kez çiğnenmesiyle özgürlüğün de çok geçmeden baskı altına alınacağı görülebilir.

Yasaklar çoğu zaman bazı pratik zararlara da neden olur. Belli şeyleri yasaklayarak onlara olan talebi yeraltına itmek, onları izlemeyi ve denetlemeyi daha zor hale getirir ve tedarik işini üstlenmek için suçlular devreye girebilir. Örneğin Amerika'nın hâlen, ta yüz yıl önce içki temin etmenin yasak olduğu yıllarda güçlenen mafya örgütleriyle başı beladadır. Kumar ve fahişeliğin Amerika'nın pek çok bölgesinde hala yasak olması da bu hizmetleri seve seve karşılayacak suç örgütlerini teşvik etmiştir.

Yasaklar aynı zamanda insanların davranışlarının zararlı etkilerini anlamalarını zorlaştırır. İnsanlar uyuşturucu talep etmeye devam ederler, fakat eğer uyuşturucu yasadışı ise onun taşıdığı tehlikeler hakkında sağlıklı bilgilere ulaşmak daha zor hale gelir. Bu durumda kullanıcıların, satın aldıkları ürünün kalitesini anlaması da zordur. Uyuşturucu müptelası olmuş birinin sosyal veya tıbbî yardım alması da -suçluluğunu itiraf etmek olacağından- daha zor hale gelir. İnsanlar başka risklere de maruz kalırlar. Örneğin uyuşturucunun yasadışı olması,

onu güvenli bir yerde kullanma imkânını ortadan kaldıracığı için steril olmayan enjeksiyonlardan bulaşan AIDS riski de ortaya çıkar. Sonuç olarak uyuşturuculardan kaynaklanan zararın büyük bir bölümü aslında onun yasadışı olmasından kaynaklanır.¹⁶

Bu gibi yasaklar, sırf keyif için uyuşturucu kullanan, kumar oynayan veya evde arkadaşlarıyla içki içen dürüst insanları birer suçlu haline getirir. Oysa bu eylemlerin hiçbirisi başka insanlara zarar vermez ve bu şekilde ufak tefek suçlarla zaten yasaları delmiş olanlar, daha ciddi ve potansiyel zararı daha fazla olan suçlara yönelebilirler.

Yasaklar neredeyse hiçbir zaman işe yaramaz. Amerika'daki içki yasağı, sadece içki tüketimini yeraltına itmiş ve denetlemeye hale getirmiştir. Sert uyuşturucu yasaları ve uyuşturucu ticareti karşısında öngörülen yüksek para cezaları, yüzlerce milyar dolar değerindeki bu ticareti önlemeye yetmemiştir.

Olağan bir davranışı yok etme çabası beyhudedir. Ayrıca bu çaba, herhangi bir etki yaratacaksa bile büyük miktarda takip ve yaptırım aracı gerektirmesi bakımından özgürlüğü tehdit eder. Bu sadece, gerçekten zararlı olan suçların araştırılması ve takibatı için ayrılan emniyet kaynaklarını başka tarafa yönlendirir. Başkalarına yönelik zararın ya çok az olduğu ya da hiç olmadığı kumar ve uyuşturucu kullanımı için öngörülen cezaların büyük olması da emniyet ve yargı gücü içerisinde yeni yolsuzluk fırsatları yaratır ve resmî görevlilerin bu işlere bulaşanlardan büyük rüşvetler almalarına imkân verir.

¹⁶ Bu konuda iyi bir değerlendirme için bkz. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Chicago University Press, Chicago, IL, 1962. (Eserin Türkçe tercümesi için bkz. Kapitalizm ve Özgürlük, Plato Film Yayınları.)

Kamusal ve Bireysel Davranış

Özgür bir toplumda *kamusal* davranışı, yani bireylerin birbirlerine karşı davranışlarını kurallar yönetir. Bireyin sadece kendisine etki eden *bireysel* davranışları ise onun özel alanı içerisindedir ve sadece başkalarına zarar verdiği noktada yasaların konusu olur.

Yine de özgür bir toplumda, söz konusu zarar veya zarar riskinin gerçekten var olup olmadığı konusunda çok dikkatli karar vermek gerekir. Mesela insanların zehir satması serbest olmalı mı? Zehirlerin insana zarar vermeyen pek çok kullanım alanı olduğu düşünülürse, yasaklamanın serbest bırakmaktan daha çok zarar yaratacağı aşikârdır. Zehir alışverişi yapanların bir listesini tutmak makul bir öneri olabilir. Böylece zehir satıcıları gerektiğinde bulunmalarının kolay olduğunu bilirler, o kadar...¹⁷

Kamusal alanda içki içmeye dair bir kural olmalı mı? Genelev veya kumarhane işletmeye dair? Evet, şiddete sebep olmalarından dolayı pek çok ülkede bu işletmeler ruhsata bağlıdır. Fakat bu tür eylemler çoğunlukla sadece olaya dâhil olanları etkiler. Bazıları bunları düşünmekten dahi tiksinebilir. Fakat bir eylemin, birilerine kesin olarak zarar vermesi dışında bir gerekçeyle yasaklanmasına izin verirse hiçbir insan eylemi ahlâkçılar karşısında güvende değildir.

İnsanların bayram günlerinde çalışması serbest olmalı mı? Yahut çokeşli olması? Bu onları ilgilendirir, bizi değil. Çünkü bu onlardan başkasına bir zarar vermez. Özgür bir toplumda kanunlar, bireylerin özgürlüklerini korumak ve

¹⁷ Bu ve bundan sonraki konularla ilgili güzel bir değerlendirme için bkz. John Stuart Mill, *On Liberty and other Essays*, Oxford University Press, Oxford, 2008; içinde: John Stuart Mill, *On Liberty*, 1859. (Eserin Türkçe tercümesi için bkz. Hürriyet Üstüne, Liberte Yayınları.)

genişletmek için vardır, bazılarının ahlâkî değerlerini diğerlerine dayatmak için değil.

Hal böyleyken özgür bir toplumda herkesin, zararsızlık ilkesini ihlâl etmemek şartıyla kendi mülkiyeti üzerinde kendi kurallarını koyma hakkı vardır. Pek çok ülkede (alışveriş merkezleri gibi) bazı kamusal alanlar siyâsî otoriteye değil, şahıslara aittir. Bu nedenle İngiltere'nin güneydoğusunda bulunan Bluewater alışveriş merkezi, 2005 yılında AVM içerisinde sigara içmeyi, küfretmeyi, el ilanı dağıtmayı ve (kapüşon gibi) yüzü örten kıyafetler giymeyi yasakladı. Yine İngiltere'nin Bournville kasabasında çikolata üreticisi George Cadbury tarafından inşa edilen ve özel bir vakıf tarafından ilkelerine uygun olarak işletilen sanayi sitesi içerisinde alkollü içkilerin açıktan satışı yasaklandı. Bluewater ve Bournville özel mülkiyete ait olduğu için herhangi bir hak ihlâli söz konusu değildi.

Soru: İnsanları kendilerinden korumak zorunda değil miyiz?

Hayır. Siz kendinizden 'korunmak' ister misiniz? Yahut kendi hayatınızla ilgili kararları kendiniz mi vermek istersiniz? Devletin bizim için neyin iyi, neyin kötü olacağını belirlemesine izin vermek verimsizdir; çünkü biz, aldığımız riskleri değerlendirme konusunda uzaktaki devlet görevlilerinden çok daha iyi bir durumdayız. Ayrıca tehlikelidir; çünkü devlet, herkesin zararlı olduğunu kabul ettiği şeyleri yasaklayarak işe başlayabilir ama bu prensip bir kez kabul edildiğinde zamanla her şeyi yasaklayabilirler. Kokain çekmekten, tütün içmekten, alkol almaktan, yağlı yiyecekler ve şekerli içecekler tüketmekten engellenmeli miyiz? Antrenman yapmaya, tehlikeli sporları bırakmaya ve ibadet etmeye zorlanmalı mıyız? 'Tehlikeli'

kitaplar okumaktan ve yöneticileri eleştirmekten men edilmeli miyiz? Özgür bir toplumda *hayır*. İnsanlar ahlaki değerlerimize saygısızlık ediyor veya tehlikeli işler yapıyorlarsa, bunu onlara söylemeliyiz. Fakat kendilerinden başka kimseye zarar vermedikleri sürece onları durdurmaya hakkımız yoktur.

Diğergâmlık Meselesi

Pek çok insan, özgür toplumların ve serbest piyasaların kişisel çıkara dayanması düşüncesinden rahatsızlık duyar. Onlar daha çok kendilerinden önce başkalarının yararını ve mutluluğunu düşünmek anlamına gelen Diğergâmlığa dayalı bir dünyayı tercih eder. Oysaki bu fikir, çözdüğü problemlerden çok daha fazlasına gebedir.¹⁸

Başkalarına Yardım Etmenin Bir Kılavuzu Yoktur

Öncelikle neyin diğer insanların yararına olduğunu nasıl bilebiliriz? Kimsenin zihnine ve değerlerine doğrudan erişimimiz yok. İnsanların yararına bir şeyler yapmaya çalışıyorsak mutlaka büyük yanlışlar da yaparız. Doğum gününde çok yer-siz bir hediye alan herkes, dostların ve aile üyelerinin bile bir insanın zevklerini anlama konusunda ne kadar zayıf olabileceklerini bilir. Verme kültürü, bütün bir toplumu idare etme konusunda yetersiz bir temel gibi görünmekte.

Ayrıca insanların bize verdiği şeyler konusunda eleştirel olmak da zordur. Hediyeleri hiç beğenmesek bile göstermelik bir şükranla kabul ederiz. Bu, Diğergâm bir toplumda insanların

¹⁸ Bu konuya dair kapsamlı bir açıklama için bkz. Mao Yushi, *The paradox of morality*; aktaran: Tom G. Palmer, *The Morality of Capitalism*, Students for Liberty and Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011.

aslında hiçbir zaman başkalarının ne istediğini tam olarak öğrenemeyeceği anlamına gelir. Bu ise kişisel çıkarlara dayanan bir piyasadaki durum ile taban tabana zıttır. Çünkü böyle bir piyasada bir tüketici, bir üreticiden tam olarak istediği şeyi alamadığında bunu söyler ve memnun kalmazsa başkasıyla çalışabileceğini de belli eder. Kişisel çıkar üreticileri, insanlara en doğru ürünleri mümkün olan en ucuz fiyata sunmaya konsantre eder.

Diğergâmlık Çatışma Yaratır

İsteyerek başkalarına yardım etme çabası iş ilişkilerini özendirir şey olsaydı, alıcı ve satıcılar arasında yine en az bugünün kişisel çıkar dünyasında olduğu kadar gerginlik olurdu. Alıcılar, satıcılara faydalı olmak için yüksek fiyatlar isterdi. Satıcılar da alıcıların kazancını maksimize etmek için fiyatları iyice düşürürdü ve sonuç bugünün ayna karşısındaki yansıması gibi olurdu.

Piyasa ekonomisinde çıkar odaklı insanlar birbiriyle çatışma halindedir, fakat çatışmaları pazarlık yaparak çözebilirler. Özendirici güç sadece başkalarına faydalı olmak olsaydı çatışmaları çözmenin bir yolu olmazdı. Her Diğergâm karşısında kini daha kazançlı duruma getirmek için ısrar ederdi. Her ikisi de alışverişten kârlı çıkmak istemeyeceği için kişisel ihtiyaçlarının aciliyeti anlaşmalarını kolaylaştırmazdı.

Kişisel Çıkar ve Maliyet-Fayda İlişkisi

Kişisel çıkar, üreticilerin -ve tabii tüketicilerin- her alışverişten elde ettikleri faydayı, maliyetin üzerine çıkarmaya odaklanmasını sağlar. Karşılıksız çalışan Diğergâm bir üretici etrafına, sahip olduğu zaman ve uzmanlığın hiçbir maliyeti olmadığına dair yanıltıcı bir mesaj gönderir. Bu mesajı gördüğü gibi

değerlendiren müşteriler zamanla bu üreticiyi talebe boğarlar. Sonuçta kazancı çok az veya maliyet karşısında iyice küçülmüş olsa bile bu üreticilerin hizmet vermeyi reddetmek için bir çaresi olmazdı.

Örneğin deri işçileri, ellerindeki tamir bekleyen ürünlerle birlikte sonu gelmez bir insan kuyruğuyla karşı karşıya kalırlar. Kişisel çıkara dayalı serbest piyasada ise tüccar, malı tamir etmeye değmeyecek durumda olan müşteriye ya bunu doğrudan söyler ya da onu vazgeçirecek kadar yüksek bir fiyat verir. Piyasa talebi yönetir ve emeğin, en değerli olduğu yerde toplanmasını sağlar.

Diğergâm bir dünyada herkes her tür işte, mesela ev inşaatında komşusuna yardım etmeye koşar. Oysa pratiklik ve maliyet etkinliği açısından, arkadaşların amatör işçiliğine bel bağlamak yerine piyasadan profesyonel bir inşaat işçisi tutmak komşu için daha iyi olabilir. O komşular yeteneklerini piyasada başka işlerde, daha etkili bir şekilde kullandıklarında, yardımların yoksunluğu daha etkin sonuçlarla telafi edilir. Piyasa insanları, zaman ve becerilerini en değerli olan yerde kullanmaya teşvik eder.

Piyananın Ahlâk Sistemi

Serbest piyananın kişisel çıkar üzerine kurulmuş olması onu ahlâka aykırı yapmaz. Piyasada insanlar, ancak başkalarıyla beraber çalışarak ve onlara istedikleri şeyleri sunarak para kazanabilirler. Ahlâka aykırı davranışlar cezalandırılır. Piyasada iş yapmak isteyen onca nazik tüccar varken neden insanlar kaba ve sevimsiz olanlarla iş yapsın ki?

Piyanaların güç kullanmadan, düzgün bir şekilde işlemesi

için belli kurallar da vardır. Fakat resmî kurallar her bir olayla ilgilenmez. Piyasalar kaçınılmaz olarak güvene dayanır. Güvenilir ve sözünün eri olmakla nam salmış olanları ödüllendirir. Özendirici güç kişisel çıkar da olsa piyasa, karşılıklı fayda sunan bir ahlâk sistemini teşvik eder.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Pek çok insan işletmelerden daha ahlâklı davranmasını ve ‘kurumsal sosyal sorumluluğu’ yüceltmesini ister. Artık çoğu büyük uluslararası şirket, iyi bir vatandaş olma adına neler yaptıklarını gösteren yıllık raporlar yayınlamaktadır.

Bununla beraber sorumlu veya sorumsuz olmak da ahlâklı veya ahlâksız olmak da sadece *bireyler* için söz konusu olabilir. *Grupların* kendine has ayrı bir ahlâkı yoktur. Bir ülke, bir kasaba, bir ırk, bir kabile, bir kulüp veya bir şirket ahlâklı ya da ahlâksız olamaz; onlara mensup olan bireyler olabilir. Muhakkak biz, yöneticilerin kendi örgütlerinde ahlâklı bir kültür oluşturmasını tercih ederiz. Fakat ahlâk ve sorumluluk eylemler ile yansıtılır ve eylemler, gruplar tarafından değil bireyler tarafından yapılır.

Kurumsal sosyal sorumluluk hareketi, esasen kentsel ve sosyal yardımlaşma programlarının maliyetini şirketlere aktarma çabasıdır. Şirketler yerel okulları, cemaat gruplarını ve bunun gibi sivil oluşumları finanse ederek ne kadar sorumlu olduklarını göstermeye çalışırlar. Bunu yapmak iş açısından mantıklı görülebilir. Ne de olsa istihdamı yerel okullardan yapmak zorundadırlar ve onlarla iyi ilişkiler kurmaları bunu kolaylaştırabilir. Fakat bu, iş etiği adına şirkete yapılan bir zor-

lama olmamalı, yöneticiler ve hissedarların kendi istekleriyle alınmış bir karar olmalıdır.

Özel sektör yeteri kadar rekabetçi olsa, hiçbir işletmenin ticarî amaçlarına hizmet etmeyen yerel projeler için ayırabilecek bir fonu olmaz. Firmaların bu tip projelere yatırım yapabiliyor olması piyasanın düzgün işlemediğinin (mesela bazı firmaların devlet regülasyonlarıyla rekabetten korunduğunun) bir göstergesidir. Gerçek anlamda rekabetçi bir piyasada bu firmalar, böyle göstermelik yerel projelere kaynak ayırmayan ve elde ettiği kârı kendi kullanan firmalar karşısında yarışı kaybederlerdi.

İş adamları sosyal projeler için ayırdıkları paranın gerçekten verimli bir şekilde kullanıldığından emin olma konusunda da başarılı değildir. Onlara verilecek en iyi tavsiye, toplumdaki gerçek rollerine, yani insanlara istedikleri mal ve hizmetleri sunarak kâr elde etmeye odaklanmaları olmalıdır. Çünkü bu, neticede genel refah seviyesini yükselterek hayırseverliği daha ekonomik hale getirir.¹⁹

¹⁹ Bu konunun harika bir değerlendirmesi için bkz. Milton Friedman, *The Social Responsibility of Business is to Increase Its Profits*, The New York Times Magazine, 1970. (çn)

ÖZELLEŞTİRME VE KÜRESELLEŞME

Göç ve Teknoloji

Dıőa Açılan Bir Dünya

Dünyanın bir zamanlar ücra olan köşeleri artık ücra değil. Televizyon, radyo, internet ve diğer iletişim araçları farklı insanları, ırkları, kültürleri, ülkeleri, devlet sistemlerini ve yaşam tarzlarını daha yakın hale getirmekte. Uçak yolculuğu ve daha hızlı kara ulaşımı, daha çok yeri ilk elden ziyaret etmeyi mümkün kılmakta.

Bu gelişmeler devletler için hataları gizlemeyi daha zor hale getirmiştir. Artık bir devletin vatandaşlarını, kusurlarından habersiz tutma umuduyla topraklarının etrafına duvarlar örmesinin hiçbir anlamı yoktur. Uydu üzerinden yayın yapan yabancı TV kanalları ve sosyal medya sayesinde vatandaşların başka yerlerdeki tüm parlak fırsatlardan muhtemelen çoktan haberi olmaktadır.

Bunun sonucu olarak pek çok ülke artık dünyaya kapalı kalma çabasından vazgeçmiş, kapılarını turistlere ve diğer ziyaretçi-

lere açmaya başlamıştır. Son birkaç on yıl içerisinde Rusya, Çin, Vietnam, Burma (Myanmar) gibi büyük ülkelerin yanı sıra pek çok başka ülke de uluslararası toplumun açık birer üyesi haline gelmiştir. Bugün Afganistan nüfusunun beşte biri hayatının bir bölümünü yurtdışında yaşayarak geçirmiş veya geçirmektedir.

Fikir Alışverişleri

Bu yeni dünya içerisinde seyahat edenler sadece *insanlar* değil. İnsanlarla birlikte *fikirler* de seyahat etmektedir. Turistler, insanların düşünme, konuşma ve hareket etme özgürlüğüne sahip olduğu çok farklı dünyalardan hikâyeler ile gelmektedir. Yurt dışına çıkan bölge halkı gezginlerin hikâyelerinin doğruluğunu hayret ve heyecan içinde test etmektedir. Uydu TV'ye veya internete erişimi olan insanlar duydukları hikâyeleri ekranlardan gördükleriyle onaylamaktadır.

Ticaret de benzer bir etkiye sahiptir. Bir ülke dış ticarete kapısını açtığında ülke halkı, farklı kültürlerden insanlarla iş yapmaya, dost olmaya ve farklı hayat tarzlarını anlamaya başlar.

Bu durum devletlerin üzerindeki baskıyı, dışarıya daha çok açılma yönünde artırır. Özgürlüğü ilk elden gören ve tecrübe edenler onun, gelişme ve zenginliği yayma konusundaki muazzam gücünün farkına varırlar ve aynı gelişmişlik ile zenginliği kendileri için de talep ederler. Teknoloji, ticaret, göç, turizm, küresel piyasalar... Hepsi özgür bir toplumun elçileridir.

Özgür Bir Toplum Yetiştirmek

Tepeden İnme Kapitalizme Hayır

Özgür bir toplumu daha önce bir örneği olmamış bir yerde yaratmak kolay iş değildir. Yeni kurulan devletler veya uluslararası yardım kuruluşları çoğu zaman idari bürokrasiyi tamamen değiştirmek ya da büyük kamu kuruluşlarını özelleştirmek gibi çarpıcı değişiklikler yapmak isterler.

Genellikle bu yaklaşım bir faciaya neden olur. Siyasal gücü kişisel çıkar amacıyla kullanmaya dayalı kültürün yaşamaya devam etmesi, piyasaların ve rekabetin öneminin henüz tam olarak kavranamamış olmasından ötürü, özelleştirme kuruluşlarının yaptığı tek şey (1980'lerin sonlarında Meksika'da olduğu gibi) devlet tekellerini yandaşlara aktarmaktan ibaret olmaktadır. Toplum açısından bu yandaş kapitalizminin, önceden var olan devlet kapitalizminden hiçbir farkı yoktur. Hukuk sisteminin reformu da on yıllar süreceği için bu tür yandaşçılık hukukun pençesinden kurtulabilmektedir. Bu nedenle insanlar devlet kontrolüne karşı ne kadar güvensiz ise bu tip -sözüm ona- özel teşebbüs çözümlerine karşı da o kadar güvensiz olurlar. Sonuç olarak pek çok insan, seçkin zümreler yerine toplumun geneline yarar sağlayacak bir çözümün ancak radikaller ve devrimciler tarafından önerilen taze bir başlangıç ile mümkün olabileceğine inanmaya başlar.

Özgürlüğü Tabandan Tavana İleten Araçlar

'Tepeden inme kapitalizm' yaklaşımı işe yaramaz. Çünkü bu yaklaşım kamusal kurumları yaratan ve yaşatan temel değerle-

re, eylemlere ve güdülere dokunmadan, sadece onların görünüşünü değiştirerek yol almaya çalışır.

Özgür bir toplumun yaratıcılığı ve gelişimi, insanların birlikte nasıl özgürce yaşayacağını ve çalışacağını belirleyen hukuki ve ahlâki kurallardan doğar. İnsanlara bu tür davranış kurallarından oluşan bir model sunabilir ve onları kendi hayatlarını bu kurallara göre yönetmeleri için serbest bırakırsak toplumun doğal enerjisi ve azmi sistemi değiştirmeye başlayacaktır.

Örneğin bir iş kurmak, bir işletmeye sahip olup onu korkmadan yönetmek, güvenli bir şekilde mülk edinmek ve bir üretim sermayesi oluşturup serbestçe ticaret yapmayı kolaylaştırdığımızı varsayalım. Bunu yaparak uzun vadede iktisadi kalkınma üretecek ve sistemli bir toplumsal değişimi hayata geçirecek nedenler ve kurallar yaratmış oluruz. İnsanlar küçük işletmeler kurmaya, iş öğrenmeye ve nihayet zenginleşmeye başlar. Bu süreçte sadece maddi kazanç değil, aynı zamanda güçlü bir özgüven elde ederler. Özgüveni daha yüksek bir toplum, bürokrasinin ve devlet kurumlarının yeniden yapılanması gibi çok daha yerleşik problemleri ele alabilecek duruma gelir.

Dolayısıyla işe devletin bütün kurumlarını reforma tabi tutmak gibi bir makro seviyeden başlamamalıyız. Bu işe mikro seviyeden başlamalı, önce yerleşik yapının ‘kumaşı’ üzerinde sistematik bir değişimi tetikleyecek nedenleri ortaya çıkarmalıyız.²⁰

20 Adam Smith International’dan bu konudaki uzman görüşlerini benimle paylaşan Peter Young ve Stephen J. Mastı’ye minnettarım.

Uygulamada Mülkiyet Hakları

Peru'da Mülkiyet Hakları

1990'ların başında Peru'da gerçekleşen ve büyük bölümü iktisatçı Hernando de Soto tarafından yürütülen *mülkiyet hakları reformu* ilginç bir örnektir. De Soto, Peru'da bürokrasi ve yolsuzluklardan dolayı yeni bir işletmenin kayıt işlemlerinin neredeyse bir yıl sürmesinden şikâyet etmişti. Mülk edinmek de aynı derecede zordu. Bunun neticesinde milyonlarca küçük girişimci evlerinin, tarlalarının ve işletmelerinin yasal sahibi olamadılar. Bu durum, işlerini büyütebilmek için kredi bulmalarını zorlaştırıyordu. Evlerini ve iş yerlerini satamıyorlardı. Bunlarla ilgili herhangi bir meselenin çözümü için mahkemelere de başvuramıyorlardı.

Peru da aslında iki piyasa vardı. Birincisi kayıtlı olan; içindeki aktörlerin, meşruiyetin ve yasal korumanın tüm avantajlarından yararlandığı piyasa idi. İkincisi ise evleri ve iş yerleri resmen var olmadığı için yoksulluk kapanına kısılmış milyonlarca girişimcinin oluşturduğu piyasa idi. Kayıt dışı işletmeleri denetleyemediği ve vergi alamadığı için devletin gelirleri azalmıştı. Yasal korumadan mahrum olan bu girişimciler, muhtelif suçlular ve komünist gerilla örgütü Aydınlik Yol tarafından kolaylıkla sömürülmekteydi.

De Soto ve diğerlerinin devreye soktuğu çözüm yeni bir işletmenin kaydedilmesinde takip edilen bürokratik prosedürlerin çoğunu iptal etmek, alınması gereken izin ve ruhsatların da çoğunu yürürlükten kaldırmak oldu. Buna ek olarak bir milyondan fazla Perulu ailenin ilk kez tapu sahibi olmasını sağlayan bazı toprak reformları yapıldı. İşletme sahipleri mal alıp satmaya, işlerini büyütmek için borç alabilmeye başladılar

ve netice itibariyle küçük işletmelerin etkinliği arttı. İnsanlar birikim ve sermaye oluşturma imkânına kavuşunca konutlaşma standardı yükseldi ve aileler çocuklarının eğitime daha çok kaynak ayırmaya başladılar.

Reformlar eleştirisiz değildi. Bazıları arazi tapulama işlemlerinin adil olmadığını iddia etti. Çünkü gayriresmî olarak kimin nereye 'sahip olduğunu' belirlemek zordu. Bazıları ise tapulama işlemlerinin büyük gecekondü sahiplerine, yoksul ve daha küçük gecekondüya sahip olanlardan daha çok avantaj sağladığını iddia etti. Ayrıca tapulama işlemlerinin, yoksulların bel bağlamış olduğu ortak arazileri silip süpürdüğünü ve önceden -kayıt dışı da olsa- iyi işleyen kira anlaşmalarını sıkıntıya soktuğu iddia edildi. Kimileri ise toprak reformunun 'sihirli bir değnek' olamayacağını, iktisadî kalkınmanın önündeki en büyük engelin aslında insanların isteklerini baskılayan kültürel sınırlar olduğunu iddia etti.

Daha önce bir örneği var olmamış yerlerde, iyi işleyen bir piyasa tesis etmek asla kolay olmaz. Bir akvaryumdan balık çorbası yapmak kolaydır ama balık çorbasından bir akvaryum yapmak kolay değildir. Her şeye rağmen başka ülkeler de Peru'daki reformları taklit etmeye çalıştı. De Soto, Latin Amerika ve Afrika'da pek çok danışmanlık yaptı.

Destekleyici Reformlar

İyi işleyen mülkiyet hakları hayati olmakla birlikte başka destekleyici reformlara da mutlaka ihtiyaç vardır. Örneğin zahmetli prosedürlerin ve bürokrasinin gelişmesini kolayca engelleyemediği, iyi işleyen bir *kredi ve mikrokredi pazarına* ihtiyaç vardır. (Mikrokredi'ye dair ilginç bir örnek Bangla-

deş'teki Grameen Bankasıdır. Banka kırsal işletmeler için küçük krediler sunmaktadır. Mesela kalacak bir yeri dahi olmayan bir kadına, telsiz telefon alıp kontrollü telefon hizmeti vermeye başlaması için verilen krediler gibi ...)

Ayrıca *güvenilir ve etkili bir hukuk sistemi* olmalıdır ki insanlar, aralarındaki ihtilafları hızlı ve güvenli bir şekilde çözebilirler. Yasa koyucuların gereken hukukî reformları tasarlayıp meclisten geçirerek kanunlaştırmalarını beklemek zorunda olmamalıyız. Her bir davanın birikiminden oluşan örf hukuku çok daha hızlıdır. Ayrıca yerel halkın adalet anlayışıyla örtüşen emsal kararların oluşturduğu bir yerel hukuk sistemi de hali hazırda var olabilir. Fakat mülkiyet yapıları, bireysel sorumluluk, hissedar hakları ve iflas hukuku gibi *işletmelerin çalışma şartlarına ilişkin genel kuralları* belirlememiz gerekir.

Ayrıca yeni fikirlerin yetişebilmesi için piyasalara girmeyi engelleyen *regülasyonları azaltmalıyız*. Örneğin 1950'lerden önce dünyaya geniş ölçüde kapalı bir ülke olan Nepal'in yöneticileri, insanların telekom sisteminin özel şirketler tarafından yürütülmesi fikrinden dehşete kapılacağı gerekçesiyle, telekomun özel sektöre satışını reddetmişti. Fakat yeni firmaların sektöre girebilmesi için lisans vermeye razı oldular. Bu yeni firmalar öylesine başarılı oldu ki bugün Nepal'de herkesi imrendirecek türden son derece gelişmiş bir telekomünikasyon sistemi mevcuttur.

Küçük işletmelerin ve yeni firmaların büyümesine, istihdam yaratmasına, müşteri hizmetleri kalitesini ve genel refahı artırmasına dair örnekler çoğaldıkça insanlar, özgürlüğün zenginlik ve gelir artışındaki inanılmaz potansiyelini daha iyi anlayacaktır. Özgürlük destek buldukça insanlar, radikal ama eninde sonunda baskıcı olan alternatif çözümlere daha az ilgi duyacaktır.

Tarımsal Reformlar

Mülkiyet haklarının uygulamadaki gücüne dair bir örnek Sovyet Rusya, Çin ve Vietnam'daki tarımsal reformlardır. Bu ülkelerde bulunan komünist rejimler tarım sektörünü, toprağın ve çiftlik işletmelerinin kamulaştırılması fikri üzerine bina etmişlerdi. Toprağı kullanma ve işletme hakkı yerel idarelerin elindeydi ve ürünlerin eşitlikçi bir sisteme göre dağıtılmasını dayatıyorlardı. Sonuç bir felaket oldu. Yerel idareler büyük, hantal ve aşırı bürokratik bir yapıdaydılar. İnsanlar ise emeklerinin karşılığını paylaşmak zorunda oldukları için daha güçlü veya verimli çalışmaktan imtina ediyorlardı.

Çin, kamusal mülkiyet prensibinden vazgeçme konusunda isteksiz olsa da 1970'lerin sonuna doğru bu berbat Sovyet modelini terk etti. Her bir ailenin kendine tahsis edilen toprak parçası üzerinde çalışacağı bir tür 'hane halkı sorumluluk sistemi' getirildi. Bu yeni uygulama nimet-külfet ilişkisini restore etti ve Çin'de tarım patladı. 1980'lerin başında, tarlalardan elde edilen tahıl ürünlerinde yıllık %5, pamukta %8, yağlı tohumda %14 artış gerçekleşti.²¹

Fakat bu hızlı ilerleme çok uzun sürmedi, çünkü sistem hala kusurluydu. Yetkililer toprak paylaşımındaki farkları eşitlemek için büyük arazileri bölerek her bir aileye küçük toprak parçaları tahsis ettiler. Her bir ailenin emeği en fazla 5-6 parselde yayılabildiği için gelişmiş yöntemler uygulamak mümkün olmuyordu. Parseller arasındaki yürüme yolları bile ekin arazisinin büyük bir kısmını verimsiz hale getiriyordu. Dağıtım sistemi ise ailelerin üretkenliğine bağlı bir fark gözetmiyordu.

²¹ Detaylı bilgi için bkz. Wolfgang Kasper, *The Sichuan Experiment*, Australian Journal of Chinese Affairs, Şubat 1981, Sayı: 7, s.163-72.

Bunun üzerine toprak sahipliğinde bir değişikliğe gidilmeden arazi kullanımına dair yeni bir hukuk sistemi getirildi. Bu yeni sistem, ailelere bir arazi üzerinde uzun süreli çalışma, ürünleri ve geliri elde etme hakkı tanıyor, hatta bu hakkı başkalarına devredebilme imkânı da veriyordu.

Bu sistem de serbest piyasa veya mülkiyet hakları pencesinden bakıldığında mükemmel değildi. Devlet ihaleleri ve fiyat sabitleme politikaları, çiftçilerin kendi kararlarını vermelerine ve kendi emeklerinin getirisinden istifade etmelerine engel oldu. Gerçek bir toprak piyasası olmadığı için küçük arazilerin birleşmesi sağlanamadı ama zamanla toprak piyasasına benzer bir oluşum ortaya çıkabildi.

Örneğin Guizhou'nun kuzeyinde yer alan Meitan vilayetinde resmî görevliler ile köylüler, kira sözleşmelerini 20 yıla sabitleyerek ailelerin uzun vadeli planlar yapmalarını kolaylaştırdı. Çiftçilere kendi sözleşmelerini devretme, birleştirme ve miras bırakma hakkı tanındı. Ayrıca ekili olmayan arazilerin (sahibi olmayan kişiler tarafından) işletilmesi teşvik edildi. Sonuç olarak daha çok arazi ekilip biçilmeye başlandı. Aileler daha çok ilgilendiği için toprağın kalitesi yükseldi ve modern araç gereçler temin edildi. 1995'te devlet diğer köyleri, Meitan'ı örnek almaya teşvik etti ve arazi hukukunda mülkiyet haklarına benzer bir sistem yayılmaya başladı.

Su Hakları

Su da mülkiyet haklarının devletten daha iyi paylaşılacağı kıt bir kaynaktır. Amerika'nın batı yakasında bir zamanlar kuraklık tehlikesi oldukça yaygındı. Fakat bunun sebebi su yokluğu değil, çok fazla regülasyon içeren su paylaşırma sistemiydi. Örneğin

bir akarsudan ilk kez su çeken birinin o su üzerinde sonra gelenlerden daha fazla hakkı vardı. Fakat bu hakkı sürdürmek için, ihtiyaç çok az olsa bile suyu çekmeye devam etmek gerekiyordu.

1990'ların başında Montana ve Arizona eyaletleri insanların, su haklarını alıp satmalarına izin verdi. Su piyasasını kısıtlayan pek çok regülasyon varlığını koruduysa da bu uygulama, suyun en verimli olarak kullanılacağı yere akmasına yardımcı oldu. Su hakları alınıp satılabildiği için ihtiyacı az (daha az suyla veya geri dönüşümden gelen kadarıyla idare edebilecek) olanlar taze su çekme haklarını ihtiyacı daha acil olanlara sattı. Sistem öylesine faydalı oldu ki su hakları piyasası şu an batı Amerika'nın tamamına yayılmıştır.

Özelleştirmenin Tekniği

Devlet kontrolünde bulunan sektörler genelde tüketicilerine seçim şansı tanımayan tekellerdir. Bu yüzden kalitesiz mal ve hizmetleri yüksek fiyat karşılığında sunabilirler (ve sunarlar). Bu sektörler her ne kadar yöneticilerden bağımsız acenteler aracılığıyla yönetiliyor olsa da genelde devleti yöneten seçkin kesim veya onların yandaşları tarafından kontrol edilir.

İran ekonomisinin yaklaşık beşte birine hâkim olan sözde hayır vakıfları *bonyadlar*; tarım, imalat, nakliyat ve emlak geliştirme sektörlerini kontrol etmektedir. Kuruluşu Şah tarafından yapılan bu vakıflar sıklıkla, gerçek birer hayır kurumu olmadığı ve hükümetin ekonomiyi kontrol edip getiri sağlamak için kullandığı araçlar olduğu yönünde eleştirilmiştir. Buna rağmen 1979 devriminden sonra gelen hükümet de güzel getiri sağlayan bu vakıfları bırakmak istemedi. *Bonyad* vakıfları vergi muafiyetinden ve devlet ödeneğinden istifade etmeye

devam etti, hatta müsadere edilen mallar bile bu vakıflara aktarıldı. Asıl amacı yoksulları yararlandırmak olan bu vakıflardan en çok yararlananlar yetkili makamları işgal edenler oldu.

Devlet kontrolündeki işletmelerin özelleştirilmesiyle birlikte, bürokratik tekellere özel mülkiyetin ve rekabetin dinamik etkilerinin yansması, yolsuzlukların yerini ticari şeffaflığa bırakması *beklenir*. Bu ayrıca, bu sektörlerin sermayesinin tekrar topluma dönmesine yardım edebilir. Fakat tüm bunları gerçekleştirmek vizyon, tahammül ve özenli bir politika planlama süreci gerektirir.

Tek bir formül yoktur. Devlet kontrolündeki işletmelerin özelleştirilmesi ekonomik olduğu kadar siyasî bir süreçtir. Her sektör diğerinden farklıdır ve farklı bir strateji gerektirir. Her sektörün türü ve çapı farklı olduğu gibi her sektörde reformlara engel olacak çıkar grupları da farklıdır. Dolayısıyla elektrik, su gibi herkesi ilgilendiren kamu hizmet kuruluşlarına yönelik strateji, nispeten daha az insanı etkileyecek olan herhangi bir imalat firmasına yönelik stratejiden epey farklı olmak zorundadır.

Küçük kuruluşların ticari işletmelere, özellikle de yeni firmalar ve dış sermaye getirecek bir yabancı firmaya satılması daha makul olabilir. Fakat devlet kurumlarının yabancılara satılması tartışmalara yol açabilir.

Büyük kuruluşların hisselerini halka arz ederek mülkiyeti toplum içerisinde yaymak daha faydalı olabilir. Fakat menkul kıymetler borsası çok ilkel ve insanlar hisselerin dahi ne olduğu bilmiyorsa bu geniş çapta bir eğitim gerektirebilir. Sovyet rejiminin çökmesinin ardından Rusya, devlet kurumlarını eşit hisselerle halka arz etmeye başladı. Fakat herkes hissesini ucuz fiyata satınca tüm kontrol, iş adamlarından oluşan yeni bir elit 'oligarşi' sınıfının elinde toplandı.

Piyasa İlkeleriyle Tanışmak

Tekelleri parçalamak özelleştirme sürecinin hayatî bir parçasıdır. Devletler, işletmeleri tekel olma ayrıcalığına sahiplen satmanın daha kazançlı olduğunu düşünebilirler. Fakat bu tekel gücü toplumun geneli için hala kötüdür. Bir devlet tekeli, birbiriyle rekabet eden küçük parçalara bölünürse uzun vadede hem devlet, hem de insanlar kazanır. Yeni firmalar önceki tekellerden çok daha güçlü, dinamik ve yaratıcı olacaktır.

1996 yılında Guatemala'daki telekomünikasyon sisteminin özelleştirmesi, bu süreçte rekabetin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serdi. Orada telekom tekeli özelleştirilmeden önce telekom piyasası rekabete açıldı. Radyo-TV frekansları ve mobil ağ hizmeti de, özelleştirilmesi elektromanyetik sahada etkili bir mülkiyet hukuku yarattı. Yeni kurulan iletişim firmaları kolaylıkla bu frekansları alıp satabiliyorlardı. Sonuçta rekabetin muazzam ölçüde yayılmasıyla birlikte tüketiciye sunulan tercihlerin sayısı ve kapsamı arttı. Fiyatlar Latin Amerika'nın en alt seviyesine düştü ve on yıldan kısa bir sürede mobil telefon kullanıcılarının sayısı yüzlerce kat arttı.²²

İşi Doğru Yapmak

Yenilikçi insanların siyaseti ve özelleştirme tekniklerini anlamasına yardımcı olacak çok sayıda uluslararası deneyim -ve uzman görüşü- bulunmaktadır.

İşin püf noktası sürecin tamamen açık olması ve toplumun sürece katılabilir olmasıdır. Aksi takdirde reformlar genel

²² Bkz. Wayne A. Leighton, *Getting Privatisation Right: A Case Study*, Institute of Economic Affairs blog, Londra, 2013.

kabul görmez. Örneğin Afrika'da bazı devletler su ve bankacılık gibi kamu hizmet sektörlerini, yabancı sermayeyi davet ederek özelleştirdi. Yerel halka herhangi bir mülkiyet fırsatı verilmedi. Bu sadece siyaseten bir toyluk değil, aynı zamanda özgür toplumun eşit muamele ilkesine aykırıdır.

Öte yandan böyle kurumların sahipliği toplum geneline yayılmaz, dar bir alana hapsedilirse özelleştirilmiş sektörlerin hükümet yandaşlarının kontrolüne devredilme tehlikesi devam eder. Bu, daha sonra yapılacak özelleştirme fikirlerini de zehirler ve devlet kontrolündeki başka sektörleri de piyasa ilkeleriyle tanıştıracak faaliyetleri geciktirir. Toplum, herhangi bir yeni yapının yozlaşmış elitlere değil, tüketicilere hizmet edeceğinden emin olmalıdır. Bunu garanti etmenin iyi bir yolu rekabeti, mümkün olduğu kadar erkenden sektöre sokmaktır.

Devletsiz İnsanî Hizmetler

Kamu hizmetleri arasında bilhassa sağlık, eğitim, sosyal yardımlaşma gibi belli bazı 'insanî' hizmetlerin sadece devletler tarafından sağlanabileceği yönünde bir varsayım vardır.

Bazı insanlar bu hayati hizmetlerin piyasaya bırakılamayacak kadar önemli olduğunu söyler. Aslında bu hizmetler tam da devlete bırakılamayacak kadar önemlidir. Hizmet verenler vergiler üzerinden finanse edildiğinde geçimlerini sağlamak için müşterilerini, rekabetçi özel hizmet sağlayıcıları kadar tatmin etmek zorunda olmazlar. Onların bütçe artırma yöntemleri siyasetçiler ile lobi yapmak ve onları, talepleri karşılanmadığı takdirde hizmetleri aksatmakla tehdit etmektir. Onların odak noktası toplum değil, hükümettir.

Özel firmalar, devlet kontrolünde bulunanlardan genelde

çok daha fazla rekabet içerisindeyler. Devlet hizmetleriyle rekabet etmek zaten çoğu zaman yasadışıdır. Dolayısıyla kamu sektöründe bulunan servis sağlayıcıların asla yenilik yapmak, hatta hizmetlerini güncel tutmak gibi bir derterleri olmaz. Çünkü müşterilerinin gidebileceği başka bir yer yoktur.

Her ne kadar pek çok devlet kamu hizmetlerini kendisi yürütmek istese de insanlar daima bu tekelin dışına çıkmanın yollarını bulurlar. Dünya üzerinde bu önemli kamu hizmetlerinin devlet-dışı ve gayriresmî tedarikçiler tarafından, -hem de daha iyi bir şekilde- sağlandığı bir sürü örnek vardır.

Devletsiz Eğitim Hizmeti

Mesela eğitimi ele alalım. Çoğu insan özel eğitimin sadece zenginlere has bir şey olduğunu düşünür. Ne var ki bir eğitim uzmanı olan Prof. James Tooley'in Hindistan, Gana, Nijerya ve Kenya'da 2 yıl boyunca sürdürdüğü çalışmalar bunun aksini göstermiştir. Bu ülkelerin en yoksul bölgelerinde dahi pek çok çocuk, devlete ait olmayan okullara gitmektedir. Haydarabat, Akra ve Lagos'un en yoksul kesimlerinde bile okulların ancak üçte biri ya da daha azı devlete aittir. Okul çağındaki çocukların üçte ikisi ya da daha çoğu özel okullara, hatta devletin tanımadığı gayriresmî okullara gitmektedir. Bu okullar genelde şahıslar tarafından işletilmektedir. Okulların hiçbirisi devlet ödeneği almamış, çok azı haktan yardım alabilmiştir. Okulların tek gelir kaynağı ailelerden alınan ve genelde çok cüzi olan eğitim ücretleridir.²³

Buna rağmen Tooley, özel okullardaki öğrencilerin çok daha başarılı olduğunu keşfetmiştir. Haydarabat'ta matematik

²³ Bkz. James Tooley, *The Beautiful Tree: A Personal Journey into How the World's Poorest People Are Educating Themselves*, Cato Institute, Washington, DC, 2009.

derslerinin ortalama notları devlet okullarına kıyasla yüzde yirmi daha yüksektir. Üstelik özel sektörde çalışan öğretmenlerin maaşları devlet öğretmenlerinin maaşlarının yarısı ile çeyreği arasındadır. Başka yönlerden de benzer başarı farkları vardır. Tooley devlet okullarında öğretmenleri masalarında uyurken bulmuştur ve öğretmenlerin işe devamsızlığı devlet okullarında çok daha kötü boyutlardadır. Özel okullardaki içme suyu, tuvaletler, kara tahtalar, masalar ve oyun bahçeleri de çok daha iyi şartlarda bulunmaktadır. (Özel okulların %96'sında tuvalet bulunmaktayken devlet okullarının sadece yarısında tuvalet bulunmaktadır) Öğrenci/öğretmen oranı da devlet okullarındakinin hemen hemen yarısıdır.

Devletler özel eğitimin yoksul kesimler için sahip olduğu büyük önemin farkında değil gibi görünmektedir. Çin'in devlet kayıtlarına göre dağlık Gansu eyaletinde bulunan özel okul sayısı 44 iken Tooley'in araştırmacıları 696 adet özel okul bulmuştur. Bunlar içinde 593 okul, en ücra köylerde toplam 61.000 çocuğa eğitim vermektedir. Okulların çoğu aileler ve köylüler tarafından işletilmektedir. Gansu'da ortalama kişi başı yıllık gelir 150\$ olmasına rağmen bu okullar çok iyi gelişmiştir. Tooley Kenya'da, sahra altı Afrika'nın en büyük varoş bölgesi olan 750.000 nüfuslu Kibera'da bile toplam 12.000 çocuğun kayıtlı olduğu 76 adet özel okul bulmuştur.

Özel teşebbüs, dünyanın en yoksul yerlerinde bile, devletlerin yaptığından çok daha yüksek standartlarda eğitim hizmeti verebilir ve vermektedir. Üstelik maliyeti de yoksul ailelerin karşılayabileceği kadar uygundur. Eğitim konusunda devlete hiç ihtiyaç yok gibi görünmektedir.

Devlet okulu merkezli geniş çaplı eğitim programlarına sa-

hip olan zengin ülkelerin bu tip bir rekabet ve aile katılımını eğitim sürecine dâhil etme konusunda çok istekli olması boşuna değildir. 1991 yılında İsveç'te yeni bir eğitim sistemi yürürlüğe girdi. Bu sisteme göre devlet eğitimin ana maliyetlerini üstlenmeye devam edecek, kâr amacı güden veya gütmeyen özel gruplar da kendi okullarını kurarak bu ödenekten öğrenci sayılarına göre yararlanabilecekti. Açılan binden fazla yeni okul, bilhassa en yoksul ve zor şartlar altında bulunan yerlerdeki eğitim sisteminde verimlilik, yenilik ve kalite açısından çarpıcı bir etki yarattı. Öyle ki ilk zamanlar bu reforma karşı çıkan öğretmen sendikaları bile artık bunu desteklemektedir. Şimdi-lerde aynı sistem başka ülkelerde de uygulanmaya başlamıştır.

Devletsiz Sağlık Hizmeti

Sağlık sektörü de çoğu ülkede devletin egemen olduğu ve rakiplere karşı hukukî imtiyazlar, vergilerden beslenen ödenekler ve regülasyonlarla korunan bir sektördür. Bu durum da aynı şekilde devlet hastanelerinin, hastalara daha iyi hizmet vermek yerine devletten daha çok ödenek ve daha geniş imtiyazlar almaya odaklanmasına sebep olmaktadır.

Amerika sıklıkla, güya 'serbest piyasa' olan sağlık sektöründeki ücretlerin çok yüksek olması yönünden eleştirilir. Ücretler gerçekten yüksektir. Fakat işin aslı, bu sektör en çok regülasyon içerenlerden biridir ve Amerika'nın devlet bütçesinden kişi başı sağlık harcaması dünya genelinde (Norveç ve Lüksemburg'dan sonra) üçüncü sırada yer alır. Vergiler ve yasal düzenlemeler sağlık sigortasını işyerlerinin sırtına yüklemekte, bu nedenle işten ayrılan kişiler yeni işe girene kadar sigortasız kalmaktadır. Bu arada çalışanlar sırf masrafları işverenler tarafından karşılandığı için (doktorların da teşvikiyle)

hiç ihtiyaçları olmayan testler ve tedaviler almaktadır. Regülasyonlar bir sağlık sigortası sözleşmesinde nelerin bulunması gerektiğini ve sözleşmenin hangi şartlarda yapılabileceğini de dikte etmektedir (örneğin sigorta yapan şirketin sadece eyalet sınırları içerisinde faaliyet göstermesini zorunlu kılarak ölçek ekonomisinin gereklerini yerine getirmesini engeller). Benzer şekilde tıbbî uygulama da çeşitli ruhsatlara tabidir. Çoğunlukla doktorların kendisi tarafından tasarlanmış, doktor sayısında uzmanlığa göre sınırlamalar içeren ve dolayısıyla doktor ücretlerini de yüksek seviyelerde tutan bu ruhsatlar ve (daha çok) regülasyon Amerika'nın sağlık harcamalarını şişirmektedir.

Bunun aksine küçük, fakat Amerika'dan daha zengin bir ülke olan Singapur'da devlet destekli sağlık programlarına yapılan kişi başı harcama Amerika'dakinin altıda biri civarındadır. Bu program ile ailelerden sadece gelecekteki sağlık, emeklilik ve ev harcamaları için gelirlerinin yaklaşık beşte birini biriktirmeleri istenir. (felaketlerden doğan tıbbi ihtiyaçlar için devlet destekli bir program bulunmaktadır). İnsanların sağlık harcamaları için kendi paralarını biriktirmeleri kaliteli hizmet arayışında daha hassas olmalarını, özel klinikler ile doktorların da hastaların talebini karşılama hususunda rekabet etmelerini sağlamaktadır.²⁴

İsviçre'de devlet sigortası bulunmamaktadır. İnsanlar sigorta ve sağlık hizmetlerini özel firmalardan satın almaktadır. Devletin para yardımı konusunda sahip olduğu çok sınırlı rol de firmalara değil, temel sağlık ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan hastalara yöneliktir. Dolayısıyla İsviçreli de Amerikalıların aksine, sağlık hizmeti için ödedikleri paranın hakkını alma ko-

²⁴ Bu uygulama politik literatürde *Health Savings Account (HSA)* veya *Medical Savings Account (MSA)* olarak geçmektedir. Singapur'daki sisteme kısaca *Medisave* adı da verilmektedir. (çn)

nusunda daha hassastırlar. Avrupalıların çoğu İsviçre'nin sağlık sektöründeki serbest piyasa sistemini muhtemelen dünyanın en iyi sağlık sistemi olarak değerlendirmektedir.

Devletsiz Refah

Yoksul bir insan için refahın en iyi hali, ücretli bir işe sahip olmaktır. Fakat devlet yönetimindeki refah programları işleri yok eder. Avrupa'nın büyük kesiminde 'sosyal sigortalar', işçi ücretlerinden yapılan özel kesintiler ile finanse edilir. Bu, işverenlerin işçi maliyetini artırdığı için onları yeni işçi alımı konusunda isteksiz hale getirir. Bu da daha çok insanın işsizlik imkânlarından yararlanmasını sağlayacağından kesintileri daha da artırarak çok daha az işçi alımına sebep olur ve iş git-tikçe sarpa sarar.

İsveç yirminci yüzyılın ortalarına kadar düşük vergili, özgür ve zengin bir ülkeydi. 1970'ten sonra 20 yıl boyunca, kapsamlı refah programlarını finanse edebilmek için çok yüksek vergiler koymaya başladı. (1976 yılında İsveçli bir yazar marjinal vergi oranının %102'ye ulaştığından şikâyet ediyordu!) Bu yüksek vergiler çalışma ve girişim karşısında çok büyük bir caydırıcıydı. 1990'larda bu politikadan dönülmeye başlanana kadar bu vergiler 20 yıl boyunca İsveç'in kalkınmasını yavaşlattı.

Özgür ülkeler genelde daha zengindir ve zengin ülkelerde genelde ihtiyaç sahiplerine daha çok bağış yapılır. Bu, devletlerin insanlardan vergi yoluyla paralarını alıp kendi planladıkları refah programlarına aktarmasından daha ahlâklıdır ve bunun tek sebebi, hükümetlerin kendi yandaşlarını daha çok yararlandırıp vergileri daha çok muhaliflerine yüklemesi

değildir. Gerçek hayırseverlik bir insanın bir başkasına zorla değil, gönüllü olarak vermesidir.

Devletlerin refah programlarındaki bir başka problem, bağımlılık kültürü yaratmalarıdır. Programlar geniş çaplı olduğu ve kamu görevlileri tarafından yürütüldüğü için -faydalananak kişilerin ihtiyaçları ve potansiyelinin bireysel değerlendirmeye tabi tutulduğu gerçek hayırseverliğin aksine- mecburen kurallara göre işletilir. Bu durum insanları, şartları karşılamak için 'oyunu kuralına göre oynamaya' teşvik eder. Bazen yoksul aileler daha çok nemalanmak için kendi şartlarını kasten daha kötü hale getirirler. Bu ulaşmak istediğimiz şeyin tam tersidir. İngiltere gibi en eski ve en çaplı refah devletlerinde yetkililer, üçüncü nesilde ağır bir bağımlılık kültürü gözlemekteler. Yardım alarak yaşayan ailelerin anne-babalarının ve büyük anne-babalarının da aynı şekilde yaşadığı gözlenmektedir.

İnsanların özel bağışlar tarafından desteklenerek kendi başlarının çaresine bakmaları çok daha insanî, daha etkili ve motive edici bir yöntemdir. İngiltere'de 1940'lardan (refah devleti tarafından yok edilmeden) önce çok başarılı bir işçi-sınıfı refah sistemi vardı. Üyelerin işsizlik ücreti, sağlık sigortası, hatta cenaze giderleri karşılığında haftalık olarak katkı yaptığı hayır dernekleri vardı. Bu dernekler genelde belli mesleklere odaklandığı için ilgili meslek erbabının özel ihtiyaçlarına cevap verebiliyordu. Milyonlarca aile ve bilhassa yoksul aileler bu derneklere üye oldular. Devletsiz refah, herkes için kesinlikle ulaşılabilir bir şeydir.

Hayırseverliği Yeniden Canlandırmak

Gelişmiş refah sistemleri olan ülkelerde yaşayan insanların çoğu, özel bağışların ve hayırseverliğin, vergilerden beslenen

sosyal yardımlar ve emekli maaşları gibi cömert bir sistemin yerine geçemeyeceğini iddia ederler. Devletlerin, başkalarının parasıyla ‘cömert’ olması elbette çok kolaydır. Politikacılara, masrafını henüz doğmamış nesillerin karşılayacağı ölçüsüz yardım vaatleri verdirecek pek çok sebep ise zaten mevcuttur. Sadece bu bile politikacıları sosyal refah sisteminin dışında tutmaya yetecek bir sebeptir. Buna ek olarak devlet yardımlarının yüksek olması; yardımlarla yaşamak dururken aileleri kendi ihtiyaçlarını karşılamaya, bireyleri ise iş aramaya sevk edecek daha az neden olması anlamına gelir. Refah sistemini finanse etmek için çalışanların daha çok vergi verecek olması da cabasıdır. Tüm bunlar ne kadar iyi niyetli de olsa sonuçta insanlardaki umut ve azmi tüketir ve onları bağımlı bir hayata mahkûm eder.

Özgürlüğe doğru yol almak isteyen ülkelerin, işe öncelikle büyük refah sistemlerini çok daha küçük ve daha yerel sistemlere bölerek başlamaları gerekir. Hatta sistemin bir tür kişisel hesap üzerinden ‘bireyselleştirilmesi’ de düşünülebilir. Bu, ailelerin sorumluluklarının farkına varmasına ve karmakarışık bir ‘sistem’ değil, gerçek vergi mükellefleri tarafından desteklendiklerini anlamasına yardım eder. Sistemi bu şekilde parçalara ayırmak, onun özel firmalar tarafından çok daha verimli bir şekilde işletilmesini sağlar.

Buna bir örnek Şili’deki emeklilik sistemidir. 1981 yılında ülke, başarısız ve adil olmayan emeklilik sistemini bireysel hesaplara ayırdı. Çalışanlar emeklilik için birikim yapmak zorundaydı ama birikimlerini kimin yöneteceğini çok sayıda özel firma arasından seçebiliyorlardı. Sistem, birikimde bireysel sorumluluğu öne çıkardı, çalışanlar için daha iyi sonuçlar üretti ve o zamandan beri pek çok kıtadaki sayısız ülke tarafından kopyalandı.

Bir başka örnek ise Singapur'da bireylere ve ailelere epey sorumluluk yükleyen, insanları kendi sağlık harcamaları ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaya sevk eden sağlık birikim sistemidir.²⁵ İngiltere'nin eski hayır dernekleri ise devlet yardımlarını bireysel ve özel hesaplara bölerek kolaylıkla tekrar yaratılabilecek bir modeldir.

Devlet desteğinin başarısız araçları bu yöntemlerle yeni bir yapıya kavuşturulduğunda, bireylerin bir iş bulup devlet yerine kendi çabalarına ve ailelerinin desteğine bel bağlaması için daha çok müşevvik²⁶ olur. Bireysel bağış ve hayırseverliğe olan ihtiyaç var olmaya devam edecek, ancak çok daha halledilebilir boyutlarda olacaktır. Ayrıca gördüğümüz gibi özgürlük ve düşük vergiler, insanlara büyük bir devletin ve yüksek vergilerin yok ettiği cömert olma arzusunu ve imkânlarını vermenin iyi bir yöntemidir.

Küreselleşme ve Ticaret

Küreselleşmenin Yararları

Nepal gibi pek çok ülke gitgide küreselleşen pazarların kendilerini nasıl etkileyeceği konusunda endişeye kapılmaktadır. Endişenin çoğu yersizdir. Küreselleşme ve ticaretin azımsanamayacak kadar güçlü pozitif etkileri vardır.

Piyanın fiyat sistemi sayesinde artık dünyanın her yeriyle doğrudan veya dolaylı olarak ticaret yapabilmekteyiz. Giydiğimiz kıyafetler, yediğimiz yiyecekler; evimizde, ofisimizde ve fabrikamızda bulunan araçlar şaşırtıcı sayıda çok ülkenin ürünleridir.

Pazarların küreselleşmesi iki yönlü fayda sağlar. Sadece

25 Bkz. 'Devletsiz sağlık hizmeti' başlığındaki ilgili yer.

26 Müşevvik: Teşvik eden, özendiren, isteklendiren şey.

zengin ülkelerin dünyanın her yerinden istedikleri ürünleri satın almalarını değil, önceden ücra sayılan ülkelerin kendi ürünleriyle uluslararası piyasaya entegre olarak ekonomik durumlarını geliştirmelerini de sağlar. Örneğin bir çiftçi hangi mahsullerden yetiştirmelidir? Önceden mahsul fiyatları hakkında tek bilgi kaynağı yerel tüccarlar ve kendine özgü çıkarları olan kamu kurumlarıydı. Yerel fiyatlar, hava gibi bazı faktörlerin etkisiyle geniş çapta dalgalanabilmekteydi. Ayrıca yerel pazarlar yeteri kadar organize değildi. Bugün ise bir çiftçi elindeki cep telefonu ile herhangi bir mahsul hakkında sayısız internet sitesinden dünya çapında güncel ve geleceğe yönelik fiyat kontrolü yapabilmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinden uluslararası ve organize pazarlara daha öngörülebilir fiyatlarla satış yapabilmektedir.

Yeni Zelanda'nın Dünyaya Açılışı

Yeni Zelanda, alım-satım ve ticaret alanındaki regülasyonları kaldırarak geri dönen ülkelerin bir örneğidir. 1980'lerin başlarında çoğunlukla regülasyonlardan dolayı ekonomisi oldukça durgun ve güç bir durumdaydı. 1984'ten sonra korumacılık politikasını terk ederek dış ticareti özgürleştirdi ve pazarlarını dünya ile rekabete açtı. Sanayi ve tarıma yönelik sübvansiyonlar kaldırıldı. Ulusal piyasalarda ve özellikle denetimin sıkı olduğu emek piyasasında kısıtlamalar kaldırıldı. İşçi sendikalarına üyelik gönüllü hale getirildi ve iş sözleşmeleri, işçilerle işverenler arasındaki pazarlığa bırakıldı.

Lobiciler, akademisyenler, cemaat liderleri ve sendika yetkilileri tarafından bu denetimsizliğin 'çok kötü çalışma şartları' yaratacağı yönündeki uğursuz tahminlerin tamamı haksız çıktı. Ortalama işçi ücretleri yükseldi. Ücret sözleşmeleri daha hızlı

sonuca bağlanmaya başladı. Grev eylemleri sıfıra yakın bir seviyeye düştü. İşsizlik azaldı. Üstelik de en çok Maoriler²⁷, göçmenler, yoksullar ve diğer zayıf gruplar arasında azaldı. Nihayet Yeni Zelanda dünyanın en özgür ve rekabetçi ülkelerinden biri oldu.²⁸

Kültürel Kimlik

Bazı insanlar küreselleşmenin, ülkeleri kendilerine özgü kimlik ve kültürlerinden koparacağından endişe etmektedir. Özellikle de Amerikan markalarının yayılması, kendine özgü ülkelerin zamanla iç karartıcı bir şekilde birbirlerine benzeyeceğine, batı ürünlerinin ve yaşam tarzının diğerlerini sindireceğine, dünyanın en yüksek kültürlerinin ortak bir avam kültürün hegemonyası altında ezilip yok olacağına dair endişeler doğurmaktadır.

Şüphesiz sosyal ve ekonomik şartlar değişmektedir. Daha önceden belli ülkelere has olan ürünler artık bütün ülkelerin caddelerinde bulunabilmektedir. Bu, çeşitliliğin ve tercihlerin ortadan kalkıyor olduğu anlamına gelmez. Aksine bu, artık bütün ülkelerde, insanların hiç sahip olmadıkları kadar çok tercihe sahip olduğu anlamına gelir. Örneğin İngiltere vatandaşları artık ülkelerinin o fazla pışmış, tatsız tuzsuz yemeklerine katlanmak zorunda değiller. Artık ülkelerinde Hindistan, Vietnam, İran, Moğolistan, Polonya, Latin Amerika ve daha sayısız ülkenin yemeklerini satan restoran, büfe ve market bulmaları mümkün. Dünyanın diğer yerlerinde yaşayan insanlar da bir zamanlar seyahat edebilecek kadar zengin ve şanslı olan çok dar bir kitlenin ulaşabildiği benzer seçimlerden artık istifade edebilmekteler.

²⁷ Maori: Yeni Zelanda yerlisi. (çn)

²⁸ Bu reformların mimarının kaleminden bir hülasa için bkz. Roger Douglas, *Toward Prosperity*, David Bateman Ltd, Auckland, NZ, 1987.

Gerçekte olan kültürlerin yok olması değil, dünyanın dört bir yanına yayılarak başkalarının da istifadesine sunulmasıdır.

Kültür, küreselleşmeye karşı onu korumaya çalışanların zannettiği gibi statik ve değişmeyen bir şey değildir. Bir ülkenin kültürü sürekli değişir. Esasında bir ülkenin kültürü ne kadar canlıysa o kadar yeni fikirler üretir ve o kadar değişir. Bugün dünyanın en canlı ülkelerinde müzik, sanat, edebiyat, moda, yaşam tarzı ve genel zevkler o ülkelerde daha bir asır önce yaşamış olanlara bile epey farklı gelirdi.

Bir kültür diğer kültürlerle açılıp insanların, kendi hayatlarına ve vakitlerine en uygun parçaları seçmesine izin vererek zenginleşir. Dış ticaret sayesinde kendi kültürel değerlerimize faydalı olacak yabancı kültürlerle ait öğeleri tanıma ve anlama fırsatı elde ederiz. Bu, hiç kimsenin küreselleşmeden bahsetmediği zamanlardan beri var olagelen bir değişim sürecidir.

Ayrıca en çok hayıflandığımız değişiklikler, sahip olduğumuz kültürün en renkli parçalarının kaybolması, aslında herhangi bir yabancı kültür emperyalizminin değil, modernleşmenin etkileridir. Eski törenler, gelenekler, milli kıyafetler küreselleşmeden dolayı değil, hayatın bizzat kendisi değiştiği için yok olmaktadır. Belli mevsimlerle alakalı olan ve dolayısıyla bir zamanlar çiftçilik yapmış bir toplum için önem taşıyan şenlikler bugün, nüfusunun yarısının şehirlerde yaşadığı bir dünyada haliyle çok az yankı uyandırmaktadır.²⁹

Belki de kültürlerin değişmesi iyi bir şeydir. Çünkü dünya kültürlerinin pek çoğu zamanında o bölgeyi işgal etmiş güçler

²⁹ Bu konular hakkında bkz. Tom G. Palmer, *The Morality of Capitalism*, Students for Liberty and Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011; içinde: Mario Vargas Llosa, *The Culture of Liberty*.

tarafından yerel halka dayatılmıştır. Ayrıca çoğu özgür olmayan ülkenin kültürü aslında zarar vericidir. Gelişen seyahat ve sorgulama imkânları sayesinde kimi ülkelerde, bazı grupların sürekli taziye edildiği, baskılandığı ve ayrımcılığa tabi tutulduğu kültürlerin yaşatılmasının zorlaşmasını iyi bir gelişme olarak karşılamalıyız.

Soru: Zengin ülkeler dünya servetinin çok fazlasını ellerinde bulundurmuyorlar mı?

Hayır. Zenginlik; beceri, girişim, enerji, çaba, organizasyon ve yatırım yoluyla *yaratığımız* bir şeydir. Zengin ülkeler elbette servet tüketirler, fakat aynı zamanda onu yaratırlar da. Üstelik sadece kendileri için değil, herkes, hatta özellikle dünyanın en yoksul insanları için yaşam kalitesini artıracak hayati ürün ve süreçleri keşfeder ve geliştirirler. Örneğin tıp alanındaki gelişmeler, sıtma ve verem gibi dünyanın en feci hastalıklarının yeryüzünden silinmesine yardımcı olmaktadır. Genetik teknolojisi pirinç ve diğer gıda ürünlerinin randımanını ve zararlılara karşı dayanıklılığını artırmaktadır. Yeni tür malzemeler binaları hem daha güvenli hem de daha ucuz hale getirmektedir. Servetin miktarı sabit değildir ki zengin ülkeler hak etmedikleri bir paya sahip olsunlar. Bilakis zengin ülkelerdeki uzmanlaşma, başkaları için yeni fırsatlar yaratmaktadır.

Barışın Önemi

Adam Smith bir zamanlar şöyle yazmıştı: ‘Bir devleti en düşük barbarlıktan en yüksek refah seviyesine çıkarmak için barış, hafif vergiler ve ortalama bir adalet yönetimi dışında çok az şey gerekir.’³⁰

³⁰ 1755'teki bir dersinden alıntılanan: Duguld Stewart, *Account of the Life and Writings of*

Ulusal ve uluslararası barış, dört başı mamur bir serbest piyasa için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Servetinin savaşan gerillalar veya işgalci ordular tarafından çalınabileceğine ihtimal verenler bir şirkete yatırım yapmaz veya bir üretim sermayesi oluşturmazlar. Halkları birbiriyle ticarî ilişkiler kurmuş olan ülkelerin birbirleriyle çatışmaya girme ihtimali de çok düşüktür. 19. yüzyıl Fransız iktisatçı ve siyasetçi Frédéric Bastiat'a atfedilen sözlerde de ifade edildiği gibi: 'Sınırlardan mallar geçmezse askerler geçer.'³¹

Barışın hem ekonomik, hem de kültürel faydaları vardır. Barış, emeğin ve kaynakların yıkıcı değil, yapıcı aktivitelere yönlendirilmesini sağlar. Sermaye oluşturmak ve başarılı bir serbest piyasa tesis etmek için gereken koşulları sağlar. İnsanlara kendileri ve aileleri için bir gelecek planlama imkânı verir. Onları kültürel ve eğitsel amaçlara yönlendirecek zamanı, parayı ve özgüveni sağlar. Barış aynı zamanda insanların, ürünlerin, fikirlerin serbestçe dolaşmasına izin verir ve bu şekilde yeni fikirler, anlayış ve zenginlik yeryüzüne yayılır.

Adam Smith'in bir başka sezgisi de zenginleşmek için başka ülkeleri yoksullaştırmak zorunda olmadığımız gerçeğiydi. Çünkü müşterilerimizin yoksul olmaktansa zengin olması bizim için daha iyidir.³² Aynı şekilde güçlü olmak için de başka-

Adam Smith LLD, Bölüm IV, 25.

31 Bu sözleri gerçekten Bastiat'ın söylediğine dair bir kanıt yoktur, fakat bu sözler onun bakış açısını da özetlemektedir. Bkz. Frédéric Bastiat, *The Law*, Institute of Economic Affairs, Londra, 2001 [1850].

32 'Zengin bir insanın, mahallesindeki çalışkan insanlara iyi bir müşteri olma ihtimali nasıl daha yüksek ise zengin bir milletin durumu aynıdır.' Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Cilt IV, Bölüm III, Kısım II. Eserin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından çıkarılan Türkçe tercümesinin 9'uncu baskısında (2014) sayfa numarası: 531. (çn)

larını zayıflatmak zorunda değiliz. Barışın faydalarından her iki taraf da yararlanır.

Barış bazen uğrunda savaşılmaması gereken bir şeydir. Mülkiyet ve insanlar korunmalıdır. Bu uğurda gereken kaynakları kullanıma hazır hale getirmek (sınırlı) devlet müdahalesi gerektirir. Fakat fazla büyüyen devletler genelde militarist bir tutum içine girerler. Belki de özgürlük ve refahın eksikliğini; milletin güvenliği için fedakârlık, amaç birliği ve askeri güç gerektiğini iddia ederek gizlemeye çalışırlar. Özgür toplumlarda yaşayan insanların ülkelerine sadakati daha az değildir. Yalnız bağlılıklarını bir diktatöre, bir bayrağa veya bir milliyetçi hayale teslim etmez; açık ve özgür bir topluma, ailelerine, dostlarına, müşterilerine ve gönüllü sivil birliklere sunarlar.

Bazıları barışa giden yolun milletler üstü bir dünya devleti kurmaktan geçtiğini hayal eder. Farklılıkların havaya karıştığı ve muhtemel çatışmaların yatıştırıldığı uluslararası örgütlere sahip olmak faydalı bir şey olsa da bir dünya devletinin şu an var olan ulusal devletlerden daha iyi olacağını varsaymamak gerekir. Engin sınırları ve toplumdan çok daha uzak olacak olması düşünüldüğünde daha da genişleme ve gücü suistimal etme eğilimi çok daha büyük olacaktır. Ayrıca kimsenin dünyanın başka bir yerine giderek bu suistimalden kaçma şansı da olmayacaktır. Hayır, barışı teşvik etmenin en iyi yolu devletleri büyütme değil, küçültme ve insanların barış içinde işbirliği kurarak yaşam şartlarını karşılıklı olarak iyileştirme yönünde sahip oldukları doğal eğilime güvenmektir.

SÖZÜN ÖZÜ

Özgürlüğün Savunusu

Özgürlük refah yaratır. Özgürlüğü benimseyen toplumlar kendilerini zenginleştirir, benimsemeyenler ise yoksul kalırlar.

Özgür bir toplum maddî olmayan konularda da üstünlük sahibidir. Güç ve zorlamaya değil, bireyler arası karşılıklı güven ve işbirliğine dayanır. Üyeleri derin kültürel, kişisel ve ahlâkî bağlar paylaşır. Kişilerarası davranış kurallarını kendilerine dayatıldığı için değil, karşılıklı yarar sağlamak için gönüllü olarak kabul ederler. Hükümetleri toplumun rızasına sahiptir ve sahip oldukları gücü suistimal etmelerini engellemek için kurallara bağlı olarak çalışırlar.

Özgür bir toplum insandaki yetenekleri, keşif ve yenilik becerisini açığa çıkarır. Bu durum, servetin yoktan yaratılmasını sağlar. Özgür bir toplumda insanlar, daha az özgür toplumlardaki elit zümrelerin yaptığı gibi başkalarını istismar ederek zengin olmazlar. Diğerlerini yoksullaştırarak zengin olamazlar. Ancak onlara istedikleri şeyleri sağlayarak ve onların yaşamını daha iyi hale getirerek zengin olurlar.

Sınırlı Devlet

Pek çok insan adaletin sağlanması, bireylerin tek başına karar veremeyeceği meselelerde karar verilmesi gibi sebeplerle devlete ihtiyaç olduğu konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte hemen herkes devlet gücünün sınırlı olması gerektiği konusunda da hemfikirdir. Özgür bir toplumda devletin var olma sebebi insanların zarar görmesini engellemektir. Devlet adaleti, yani insanların birlikte barış içinde çalışmasını sağlayan doğal kuralları korur ve tatbik eder.

Özgür bir toplumda devlet, hukukun üstünlüğü ile kısıtlanmıştır. Kanunları herkese eşit olarak uygulanır. Liderleri kendi menfaatleri için vatandaşları soyamaz, yandaşlarına torpil çekemez veya güçlerini muhaliflerine karşı kullanamaz. Yetkinin doğurduğu yolsuzlukları azaltmak için güçleri ve görev süreleri sınırlandırılmıştır. Siyasî liderler üzerindeki sınırlar; açık ve serbest seçimler, serbest konuşma hakkı, milletvekilleri ve anayasal kurallar için öngörülen dönem sınırları gibi demokratik kurumlar tarafından muhafaza edilir.

Daha Fazla Eşitlik

Özgür toplumların ekonomik canlılığından en çok istifade edenler yoksullardır. Özgür toplumlar ekonomik açıdan özgür olmayan toplumlara kıyasla daha eşittirler. En özgür toplumlarda yaşayan yoksul insanlar birkaç yıl öncesine kadar hayal dahi edemedikleri lükslerden, özgür olmayan toplumlarda ancak yöneten elitlerin yararlanabildiği lükslerden yararlanırlar.

Özgür bir toplum maddî eşitlik dayatmaz. Servet veya geliri eşitlemeye yönelik herhangi bir çabanın üretimi ters yönde etkileyeceğinin farkındadır. Böyle bir çaba kişisel gelişime, sıkı çalışmaya

ve girişime yönelik müşevvikleri yok eder; insanları tüm toplumun üretkenliğini artıracak bir sermaye yaratmaktan alıkoyar. Kısaca bireylerin yeni servet ve yeni değerler yaratmalarını engeller.

Özgür toplumlar, özgür olmayanlarda pek bulunmayan çok daha önemli eşitliklere sahiptir. Öncelikle ahlâkî eşitlik vardır. Yani her bir insan hayatı özünde değerlidir ve korumaya layıktır. Kanunlar önünde (hukukî) eşitlik vardır. Yani yargı kararları sizin kimliğinize değil somut olaylara dayanır. Vatandaşların siyasi eşitliği vardır. Yani herkesin oy verme, seçimlerle katılma ve -resmî otoriteler için ne kadar rahatsız edici olursa olsun- siyasi görüşlerini açıklama hakkı vardır. Fırsat eşitliği vardır. Yani insanlar iş veya eğitim hayatında ayrımcılığa tabi tutulamaz; din, ırk, millet veya başka bir niteliğe dayanarak kendilerini geliştirmelerine engel olunamaz.

Serbest Piyasa

Özgür bir toplum insanları kişisel ve toplumsal tercihlerinde serbest bıraktığı gibi ekonomik tercihlerini yaparken de serbest bırakır. Özgür bir toplumda insanlar gönüllü mübadele üzerinden değer üretirler. Serbest mübadele iki tarafı da kazançlı çıkarır, aksi takdirde zaten taraflar bunu yapmazlar.

Bireyler ancak diğerleriyle işbirliği yaparak, onların istediği ürünleri sağlayarak ve karşılığında kendi istedikleri şeyleri alarak zenginleşirler. Kazanç beklentisi girişimcileri, diğer insanların isteklerini araştırıp tedarik etmeye teşvik eder. Fiyatlar ktlığı ve ihtiyaç fazlasını bildirerek insanlara neyin üretilmesi ve neyin muhafaza edilmesi gerektiğini haber verir. Bu şekilde emek, zaman, beceri, sermaye ve diğer kaynaklar önemsiz kullanım alanlarından kendiliğinden uzaklaşarak ta-

lebin acil olduğu yerlere çekilir. Bunun için devletin insanlara ne yapacaklarını söylemesine gerek yoktur.

Serbest piyasanın işleyebilmesi için insanların nasıl birlikte çalışacaklarına dair kabul edilmiş temel kurallardan oluşan bir çerçeve yeterlidir. Bu çerçeve içinde mülkiyetin sahipliği ve el değiştirmesini düzenleyen kurallar ile anlaşmalara uyarken dikkate alınacak bir sözleşme hukuku olması gerekir. İnsanların iş kurması ve alım satım yapması isteniyorsa özel mülkiyete ihtiyaç vardır. Bu, aslında diğer özgürlüklerin itibar görmesi için de gereklidir. Bütün mülkiyet kamu otoritesinin kontrolünde olursa siyasi faaliyet ve açık müzakere imkânsız hale gelir.

Adalet ve Hukukun Üstünlüğü

Adalet kanun yapıcılar tarafından dikte edilecek bir şey değildir. Adalet kuralları insan doğasının bir parçasıdır. Bireylerin barış içinde işbirliği yapmasına yardım eden hayati bir parçasıdır.

Özgür bir toplumda insanların, insan olmalarından kaynaklanan bir erdem olan bu doğal adalete sahip olma hakkı vardır. Doğal adalet kanunların açık ve net olmasını, insanlara eşit muamele etmesini, imkânsız talep etmemesini, geçmişe yönelik olmamasını, cezaların da öngörülebilir ve suç ile orantılı olmasını gerektirir. Her davada usule uygun bir yargı süreci olmalıdır. Mahkemeler adil olmalı ve yargısız uzun süreli tutuklama olmamalıdır. Suç işlediği iddia edilen insanlar, suçlu oldukları ispatlanana kadar masum kabul edilmelidir. Bireyler, aynı suçtan defalarca dava açılarak tacize uğratılmamalıdır. Bu ilkeler din, kültür, ülke ve ırktan bağımsız olarak hemen her yerde kabul edilmektedir.

Bu tip bir doğal adaleti temin etmek ve hukukun üstünlüğünü muhafaza etmek için siyasi liderlerin etkisi altına alama-

yacağı bağımsız bir yargı mekanizmasına ihtiyaç vardır. Polis de benzer şekilde bağımsız olmalıdır. Özgürlüğün hâkim olması isteniyorsa yargı ve emniyet içerisinde rüşvet ve yolsuzluğa asla izin verilemez.

Doğal Toplum

Özgür bir toplum doğal bir toplumdur. Bireylerin çalışması ile gelişir ve barışçıl işbirliğini destekleyen kurallar ile tamamlanır. Siyasî iktidar tarafından tepeden aşağıya dayatılmaz.

İnsanlar birbirlerinden yararlanabilmek için her konuda anlaşmak zorunda değildir. Mal alışverişi yapanların sadece fiyatta anlaşması yeterlidir. Bu tip bir işbirliğinin daha verimli olabilmesi için bireyler, birbirlerinin görüş ve eylemlerine karşı hoşgörülü olmak zorundadır. Özgür bir toplum, bireylerin veya devletin başkalarının işine burnunu sokmasına ancak somut zararları önleme adına izin verir. Davranışlarının rahatsız edici veya aşağılayıcı olduğu gerekçesiyle insanların özgürlüğünü kısıtlamak, kendilerini ahlâkî açıdan daha üstün görenler tarafından tüm özgürlüklerin kesintiye uğratılmasının önündeki engelleri yok eder.

Diğerlerinin fikirlerine ve yaşam tarzına müsamaha göstermek toplumun yararınadır. Gerçek her zaman çok açık değildir. Fikirlerin çatışması ile ortaya çıkar. Sansürcülerin her zaman yanlış fikirleri gizleyeceğinden emin olamayız. Yanlışlıkla uzun vadede topluma yarar sağlayacak fikir ve davranış modellerini de gizleyebilirler.

Özgürlüğün Dünyası

Otoriter devletlerin yapıp ettiklerini dünyanın geri kalanından gizlemeleri giderek daha da zorlaşmaktadır. Bunun bir

sonucu olarak her geçen gün daha çok ülke ticaret ve turizme kapılarını açmakta, yeni fikirler yayılmaktadır. Gittikçe daha çok insan sosyal ve iktisadî özgürlüğün faydalarını görmekte ve talep etmektedir.

Özgürlüğün olmadığı bir yerde özgür bir toplumun ahlâkını ve kurumlarını yaratmak güçtür. Bu nedenle toptan bir girişi dayatmak yerine, mikro seviyeden başlayarak insanların serbestçe hareket edebileceği şartları oluşturmak ve özgür bir toplumu kendi eylemleriyle inşa etmelerine izin vermek daha iyi bir yöntemdir. Bu işin en önemli kısmı mülkiyet haklarını tesis etmektir ki insanlar, mallarına el konmayacağından emin olarak iş kurabilsin ve ticaret yapabilsinler.

Reformlar yandaş kapitalizmi değil, gerçek anlamda iktisadî özgürlük getirmelidir. Kamu kurumlarını özelleştirdiğini iddia eden pek çok devlet aslında bu kurumların mülkiyetini yakınlarına ve yandaşlarına aktarmaktadır. Gerçek bir değişiklik hedefleniyorsa toplumun tamamı iktisadî reform sürecinin içinde yer almalıdır.

Ülkeler dış ticarete kapılarını açarak bir şey kaybetmezler. Rekabete karşı yerli üreticinin korunması, sadece yerli tüketiciye daha kalitesiz malların daha pahalıya satılacağı anlamına gelir. Uluslararası ticaret topluluğunun bir parçası olmak yerli girişimcilere yeni pazarlar ve yeni fırsatlar açar. Son otuz yıl içerisinde ticaretin dünyaya açılması bir milyardan fazla insanı sefaletten kurtarmıştır. Özgürlük, gerçekten insanlık tarihinin en yararlı ve en verimli güçlerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Ashford, N. (2003), *Principles for a Free Society*, Stockholm: Jarl Hjalmarson Foundation. Özgür bir toplumun ve serbest piyasanın temelini oluşturan ilkelerin kısa ve kapsamlı bir açıklaması. (Eserin Türkçe tercümesi: *Özgür Toplumun İlkeleri*, Liberte Yayınları).
- Bastiat, F. (2001 [1850]), *The Law*, London: Institute of Economic Affairs. Meşhur Fransız siyasetçi ve siyaset düşünüründen liberal fikirlere dair klasik bir eser. (Eserin Türkçe tercümesi: *Hukuk*, Liberte Yayınları).
- Benn, E. (1964), *Why Freedom Works*, London: Sir Ernest Benn Ltd. Önde gelen bir İngiliz iş adamının eski ama aydınlatıcı bir serbest piyasa savunusu.
- Butler, E. (2009), *The Best Book on the Market: How to Stop Worrying and Love the Free Economy*, Oxford: Capstone Books. Piyasanın ve ticaretin gerçekte nasıl çalıştığına dair basit bir özet.
- Butler, E. (2012), *Public Choice – a Primer*, London: Institute of Economic Affairs. Demokratik sistemlerde devlet başarısızlığının ve kişisel çıkar problemlerinin basit bir açıklaması.
- Butler, E. (2012), Friedrich Hayek: *The Ideas and Influence of the Libertarian Economist*, Petersfield: Harriman House. Kendiliğinden doğan düzene yönelik çağdaş düşüncelerin

çoğunu geliştiren liberal siyaset bilimciye dair giriş düzeyinde bir eser. (Eserin Türkçe tercümesi: *Hayek, Liberte Yayınları*).

Friedman, M. (1962), *Capitalism and Freedom*, Chicago, IL: University of Chicago Press. Ekonomi dalında Nobel ödüllü Amerikalı profesörden özgür toplum düşüncesine dair klasik bir özet. (Eserin Türkçe tercümesi: *Kapitalizm ve Özgürlük*, Plato Film Yayınları).

Friedman, M. and R. Friedman (1980), *Free to Choose*, New York: Harcourt Brace Jovanovich. Aynı isimli TV programından yola çıkarak hazırlanan özgür topluma dair merak uyandırıcı bir sunum.

Hayek, F. A. (1944), *The Road to Serfdom*, London: Routledge. Savaş döneminde yazılmış, merkezi planlama ile sınırlanmamış devletlerin tehlikelerini açıklayan klasik bir eser. (Eserin Türkçe tercümesi: *Kölelik Yolu*, Liberte Yayınları).

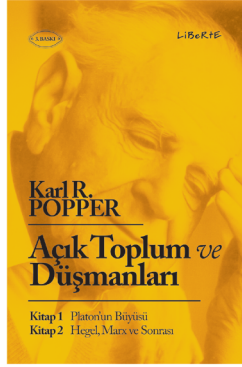
Hayek, F. A. (1960), *The Constitution of Liberty*, London: Routledge. Özgür bir toplumun üzerine oturacağı temel ilkelerin ve liberal fikirlerin köklerinin izini süren geniş çaplı bir eser. (Eserin Türkçe tercümesi: *Özgürlüğün Anayasası*, Bigbang Yayınları).

Meadowcroft, J. (ed.) (2008), *Prohibitions*, London: Institute of Economic Affairs. Pek çok farklı hayat tarzı tercihleri üzerindeki devlet kontrollerine karşı güçlü argümanlardan oluşan bir eser.

Mill, J. S. (1859), *On Liberty*, in J. S. Mill (2008), *On Liberty and Other Essays*, Oxford: Oxford University Press. Özgürlük, zararsızlık ilkesi, sınırlı devlet, doğal adalet ve hoşgörü üzerine klasik bir metin. (Eserin Türkçe tercümesi: *Hürriyet Üzerine*, Liberte Yayınları).

Norberg, J. (2003), *In Defense of Global Capitalism*, Washington, DC: Cato Institute. Uluslararası kapitalizmin -özellikle yoksullara- sunduğu faydalara dair öğretici bir araştırma. (Eserin Türkçe tercümesi: *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, Liberte Yayınları).

- Palmer, T. G. (ed.) (2011), *The Morality of Capitalism*, Arlington, VA: Students for Liberty and Atlas Foundation. Ahlâk, işbirliği, eşitlik, gelişme, küreselleşme ve kültür konularında yazılmış makalelerden ilginç bir derleme.
- Pirie, M. (2008), *Freedom 101*, London: Adam Smith Institute. Her sayfasında serbest piyasa aleyhine yapılan 101 eleştiriden birinin çürütüldüğü bir eser.
- Wellings, R. (ed.) (2009), *A Beginner's Guide to Liberty*, London: Adam Smith Research Trust. Piyasalar, mülkiyet hakları, özgürlük, devlet başarısızlığı, yasaklar ve devletsiz refah üzerine dolambaçsız izahlar.

Açık Toplum ve Düşmanları

KARL R. POPPER

Çevirenler: Mete Tunçay / Harun Rızatepe

Birinci Dünya Savaşı sırasında siyasi sürgünde yazılan ve ilk kez 1945 yılında basılan Açık Toplum ve Düşmanları, 20. Yüzyıl'ın en etkili kitaplarından biridir. Bertrand Russell'in "demokrasinin kuvvetli ve derin bir savunusu" diyerek selamladığı bu esere, Platon, Hegel ve Marx'ın felsefelerinin merkezden plânlanmış siyasi sistemlerinde mündemiç olan tehlikeleri açığa çıkaran efsanevi bir saldırıdır. Popper'in oldukça kolay kavranabilir üslubu, bilgeliği, büyük filozofların fikirlerinin berrak açıklamaları ve günümüzde dünya genelinde totaliter sistemlerin yeniden dirilmeleri, Açık Toplum ve Düşmanları'nın hâlâ devam eden popülaritesini açıklayan üç sebeptir.

664 sayfa / 16x24 cm / 4. Baskı, Ağustos 2014 / 978-975-6201-82-4 / ₺50

facebook.com/liberte.yayinlari

twitter.com/#!/liberteyayinevi

pinterest.com/liberteyayinevi

goodreads: liberteyayingrubu

LIBERTE
liberteyayinlari

Özgür Toplumun İlkeleri

NIGEL ASHFORD

Çeviren: Can Madenci

Her toplum problemlerle ve meydan okumalarla karşılaşır. Bunlara nasıl karşılık vermek gerekir? Tarihin, tecrübenin ve teorinin gösterdiği gibi barış içindeki, özgür ve müreffeh toplumların ortaya çıkmasına katkıda bulunan ilkelerle... Bu kitap eylemlerimize kılavuz olmak üzere on iki ilke sunmaktadır.

Nigel Ashford, okuyucuya kendi ilke ve değerlerini belirlemede yardımcı olmaya çalışarak her gün pek çok karar vermesi gereken kişiler olarak doğru tercihi yapmada ihtiyaç duyduğumuz temel ilkeleri sağlamaktadır. Ayrıca kitap sorularla ve ileri okuma önerileriyle tartışmayı ve düşünmeyi teşvik etmek üzere tasarlanmıştır. Özlü ve akıcı anlatımıyla Özgür Toplumun İlkeleri her kesimden düzeyden okura hitap eden bir kılavuz kitabıdır.

135 sayfa / 13x19 cm / 4. Baskı, Mart 2015 / 978-975-6201-42-8 / ₺ 12

facebook.com/liberte.yayinlari

twitter.com/#!/liberteyayinevi

pinterest.com/liberteyayinevi

goodreads: liberteyayingrubu

LiBeRtE
liberteyayinlari

Özgürlüğün Kitaplığı İnternette...

www.liberte.com.tr

